

Кола Дзён

На мінулым тыдні ў Вішэку прайшло першае пленарнае пасяджэнне Міжпарламенцкай асамблеі з удзелам Беларусі, Казахстана, Кыргызстана, Расіі і Таджыкістана. Быў створаны савет асамблеі. Як падкрэслівалі яго ўдзельнікі, новая структура не з'яўляецца надзяржаўнай і патрэбна толькі дзеля каардынацыі заканадаўчай дзейнасці парламентаў СНД. Але навошта патрэбны свайго роду выканаўчыя органы асамблеі са штаб-кватэрай у Санкт-Пецярбургу? Беларусія дэпутаты, якія прымалі ўдзел у рабоце асамблеі, між іншым, звярнулі ўвагу журналістаў на сваёй прэс-канферэнцыі і на такую акалічнасць. Р. Хасбулатаў быў выбраны старшынёй савета асамблеі ў вузкім коле кіраўнікоў дэпутатаў. Усе астатнія былі проста пастаўлены перад фактам «выбару». Такое ўражанне, што адбываюцца спробы рэанімаваць старую ідэю аб пасадзе Генеральнага сакратара Садружнасці. А заадно—ідэю канфедэрацыі ці «абноўленага Саюза»...

17
ВЕРАСНЯ

На прэс-канферэнцыі «чарнобыльскай» камісіі Вярхоўнага Савета Беларусі яе кіраўнік І. Смольяр заявіў, што дзяржаўная праграма ліквідацыі вынікаў катастрофы буксуе з-за недастатковага фінансавання. На яго думку, правапераемнікі былога саюзнага Міністэрства павінны цалкам кампенсаваць страты, нанесеныя Беларусі Чарнобылем. Расія ўжо выплаціла два мільярды рублёў з абяцаных сямі. Але гэтага недастаткова.

18
ВЕРАСНЯ

Прэзідэнт Расіі Б. Ельцын падпісаў указ, згодна з якім павышаюцца цэны на нафту. Неўзабаве падаражаюць бензін, электраэнергія, ацяпленне, пластыка, а таксама хлеб. Міжуродавае пагадненне Беларусі з Расіяй, паводле якога цэны на нафту, што паступае да нас, расійскі бок абавязваўся не павышаць да канца года, фармальна ніхто не адмяняў. Але надзея на тое, што пагадненне будзе выконвацца, слабая.

19
ВЕРАСНЯ

Завяршыўся візіт Старшыні Вярхоўнага Савета Беларусі С. Шушкевіча ў ФРГ, падчас якога ён прыняў удзел у міжнародным кангрэсе «Еўропа і свет на пераломе». Дарэчы, даклад С. Шушкевіча быў цэнтральным на кангрэсе. А завяршыўся ён выступленнем М. Гарбачова, які зноў адстойваў «сацыялістычны выбар».

20
ВЕРАСНЯ

На рэферэндуме ў Францыі 51 працэнт яго ўдзельнікаў выказаўся ў падтрымку стварэння аб'яднанай Еўропы (паводле пагаднення ў Маастрыхце). Вынік, што і казаць, неадзначаны. Але варта ўспомніць выказанне вядомага палітыка аб тым, што дэмакратыя—найгоршая форма дзяржаўнага кіравання, за выключэннем усіх астатніх. Рэферэндум жа—неад'емная ад дэмакратыі працэдура.

21
ВЕРАСНЯ

Нацыянальны банк Беларусі адмяніў свабодны продаж валюты за рублі, які працягваўся ўсяго тыдзень. Цяпер, каб атрымаць валюту, трэба зноў прад'яўляць выязную візу.

У штаб-кватэры СНД у Мінску прайшла ўстаноўчая канферэнцыя арганізацый ветэранаў Вялікай Айчыннай вайны з краін Садружнасці.

Надзвычайны і паўнамоцны пасол Новай Зеландыі на Беларусі Дж. Макгі ўручыў доверныя лісты першаму намесніку Старшыні ВС Беларусі В. Кузняцова.

22
ВЕРАСНЯ

На прэзідыуме Саўміна Беларусі пад старшынствам В. Кебіча разглядалася, сярод іншага, пытанне аб барацьбе з карупцыяй і эканамічнымі злачынствамі, якія набылі ў рэспубліцы нечуваны размах. З дакладам па гэтым пытанні выступіў старшыня КДБ рэспублікі Э. Шырковіч.

Надзвычайны і паўнамоцны пасол Каралеўства Нідэрланды на Беларусі С. ван Вілэм ўручыў доверныя лісты Старшыні ВС Беларусі С. Шушкевічу.

Генеральная асамблея ААН выключыла з членаў арганізацыі Югаславію. Гэта беспрэцэдэнтны выпадак у гісторыі ААН. Цяпер, каб уступіць у яе, Югаславіі (у складзе Сербіі і Чарнагорыі) трэба падаць новую заяву.

23
ВЕРАСНЯ

Па выніках візіту ўрадавай дэлегацыі Турцыі на Беларусь у Мінску былі парафіраваны двухбаковыя пагадненні ў галіне адукацыі, навукі, культуры і спорту.

24
ВЕРАСНЯ

Пачалася ўрачыстае святкаванне 1000-годдзя хрысціянства на Беларусі.

У Мінску адкрыліся Дні балгарскай культуры. Дэлегацыю Балгарыі ўзначальвае прафесар З. Захарыев—старшыня Федэрацыі дружбы і Фонду «Славяне».

Нечаканасце не будзе. Будзе пераймальнасць.

З прэс-канферэнцыі Старшыні ВС Беларусі С. ШУШКЕВІЧА

Парадаксальны факт. Даведца аб рэакцыі кіраўніцтва нашай рэспублікі на нядаўняе павышэнне цэн на нафту і нафтапрадукты ў Расіі журналісты змаглі толькі на прэс-канферэнцыі Старшыні беларускага парламента па выніках яго візіту ў Германію. (Тым часам урад, які нясе адказнасць за заключаныя раней у Маскве пагадненні — у тым ліку аб цэнаўтварэнні, захоўваў маўчанне.)

С. Шушкевіч, адказваючы на пытанне аб цэнах, выказаў апасенне, што гэтае павышэнне можа стаць крокам на шляху да чарговай «шокавай тэрапіі» ў выглядзе лібералізацыі цэн, якую мы перажылі ў студзені. Праўда, ён адразу падкрэсліў, што не трэба, на яго думку, адразу прымаць адказныя меры, якія прывялі б да яшчэ «большага» развалу «эсэнгэўскай» эканомікі. Ускладненне ўзаемаадносін з Расіяй, паводле слоў Шушкевіча, нікому не прынясе карысці.

Разам з тым Старшыня Вярхоўнага Савета паўтарыў свой

тэзіс, які ён выказаў перад журналістамі ў час паездкі ў ФРГ. Беларусь, гаварыў ён, выступае за захаванне рублёвай прасторы. Аднак, калі Расія надалей не будзе выконваць дэмаўленасці па грашовай змясці, кіраўніцтва рэспублікі прыме падрыхтаваныя на гэты выпадак сур'ёзныя меры, якія павінны засцерагчы насельніцтва Беларусі ад «нечаканасцей».

Што ж тычыцца пагадненняў з Расіяй, якія былі парушаны, дык парламент, падкрэсліў старшыня, не нясе за іх адказнасці, бо гэтых пагадненняў не ратыфікаваў.

Дарэчы, выступленне С. Шушкевіча ў Вольфсбургу, на міжнародным кангрэсе «Еўропа і свет на пераломе» таксама было прысвечана ў значнай ступені праблемам эканомікі. У прыватнасці, у дакладзе на кангрэсе прыводзілася думка аб тым, што лібералізацыя цэн у тым выглядзе, у якім яна ажыццяўлялася, была памылкай. Вынікам яе стане падзенне вытворчасці, іншыя крызісныя з'явы.

Галоўнай тэмай прэс-канферэнцыі была, натуральна, паездка ў Германію, у якой разам са Старшынёй Вярхоўнага Савета Беларусі прымалі ўдзел старшыня парламенцкай камісіі па міжнародных справах П. Садоўскі і прафесар А. Міхайлаў. Пачалася паездка з візіту ў Бон. Гэтаму візіту па прапанове германскага боку быў нададзены афіцыйны характар. Старшыня Вярхоўнага Савета быў прыняты прэзідэнтам ФРГ Р. фон Вайцзэкерам. Адбыліся гутаркі з міністрамі эканомікі, фінансаў, юстыцыі, іншымі афіцыйнымі асобамі. Былі сустрэчы з вядомымі эканамістамі, дзяржаўнымі культурнымі афіцыйнымі перамовамі абмяркоўваліся перспектывы міждзяржаўнага дагавора аб эканамічным супрацоўніцтве, а таксама пытанні, звязаныя з адкрыццём пасольства Беларусі ў Германіі і пасольства ФРГ на Беларусі.

Як высветлілася ў ходзе прэс-канферэнцыі, практычна ніякіх дакументаў з германскі-

ЗА ШТО І ЯК ЗМАГАЕЦЦА СПАДАР ГАЙДУКЕВІЧ

Раніцою бяру з паштовай скрынкі газеты і да ног ляціць невялікі аркуш белай паперы. Падымаю, разгортваю. Эге ж, лістоўка. «Все на митинг! Депутаты Верховного Совета Республики Беларусь, сохранившие верность народу, и координационный комитет четырнадцати партий и движений приглашает принять участие в митинге на площади Независимости 17 сентября с. г.»

Потым даведаюся, што ў гэты дзень лістоўкі з заклікам выйсці на мітынг «пратэсту» выцягнулі са сваіх паштовых скрынак многія мае знаёмыя. Некаторыя з іх расказалі і пра тое, што нейкія людзі разносілі тая «пракламацыя» па прадпрыемствах і навучальных установах.

Дарэчы, лістоўкі былі трох гатункаў. Адна, відаць, «галоўная», падпісана старшынёй каардынацыйнага камітэта С. Гайдукевічам, дзве іншыя, выдадзеныя ў «падтрымку» першай, былі пазначаны адпаведна партыйнай камуністаў Беларусі ў купе з ленинскім камуністычным саюзам моладзі Беларусі (яны нават у запрашэнні не маглі стрымаць настальгіі па мінулым—месца мітынгу — плошча Незалежнасці — хоць у дужках была названа імем Леніна) і славянскім саборам «Белая Русь».

Мяркуючы па ліхаманкавай дзейнасці арганізатараў мітынгу, яны меркавалі сабраць на яго калі не палову Мінска, дык усё ж некалькі дзесяткаў тысяч чалавек. Але, як кажуць, з вялікага грому... Не густы натоўп расцякаўся ад трыбуны невялікім паўкругам, многія з прысутных пераходзілі з месца на месца, гучна размаўлялі і, здаецца, не звярталі асаблівай увагі на правы, што ліліся з дыктамаў. Праўда, былі і выключэнні — з застылымі ад урачыстасці моманту тварамі стаялі сцяганосцы. Было цікава назіраць, як побач з чырвонымі з серпам і молатам камуністычнымі сцягамі лунаюць чорнажоўта-белыя сцягі рускіх цароў Раманавых — пад імі прытукала на мітынг дэлегацыя славянскага сабору «Белая Русь», якая

не была ў гэтым надта арыгінальнай — пад манархічнымі сцягамі даўно спраўляе свае шабашы чарнасоценная «Памяць».

Мітынг адкрыў уступным словам С. Гайдукевіч. Вельмі эмацыянальна спадар Узмоцненыя дынамікамі ў натоўп ляцелі яго воклічы: «Не допустим!», «Завяляем протест!», «Скажем БНФ — хватит!» Што тычыць «асноўных патрабаванняў», дык яны зводзіліся да наступнага: недапушчэнне прыняцця Вярхоўным Саветам законаў аб прыватызацыі і прыватнай уласнасці на зямлю, узаконенне двухмоўя.

Гэтую ж лінію прыводзілі ў сваіх выступленнях, як правіла, загадзя напісаных, і іншыя прамоўцы. Вядома, яны гаварылі і пра абвальны рост цэн, палітычны і эканамічны крызіс у грамадстве, але ў тым, што яны прапаноўвалі для выхаду з гэтага становішча, нігагусенькі новага не было. Усё гэта мы ўжо, як кажуць, праходзілі...

Сярод тых, хто стаў на трыбуне, звяртала на сябе ўвагу мажняя фігура спадара Гайдукевіча. Прозвішча гэтае ўсплыло на палітычным небасхіле нядаўна. Помню ягоны артыкул у «Народнай газеце» (здаецца, я тады ўпершыню пачуў гэтае імя), дзе ў надзвычай грубай форме з ужываннем абразлівых эпітэтаў па адрасе апаганта вялася палеміка са старшынёй рады Беларускага згуртавання вайскоўцаў М. Статкевічам. Потым прозвішча Гайдукевіча замільгала на старонках газет у сувязі са стварэннем каардынацыйнага камітэта, які ён узначаліў. І вось цяпер нястомны С. Гайдукевіч, у мінулым кадравы вайсковец, «вывеў свае пелькі на поле бою».

Сяргей Васільевіч займае адказную пасаду ва Упраўленні па пытаннях правоў чалавека, грамадскай беспэкі і абарончай работы Савета Міністраў рэспублікі, і я зусім згодны з высновамі, якія зрабіў пасля сустрэчы з ім карэспандэнт «Народнай газеты» А. Класкоўскі: «У любой цывілізаванай краіне за такую актыўную палітычную дзейнасць чалавека, нанятага на

дзяржаўную службу, імгненна вытурнылі б...»

Але сказаўшы «А», трэба было карэспандэнту сказаць і «Б». Не трэба быць вельмі праніклівым чалавекам, каб зразумець, што ў асобе Гайдукевіча мы сутыкаемся не з самадзейнасцю, — ён дзейнічае ў поўнай згодзе з пэўнымі ўплывовымі сіламі ва ўрадзе, а можа, і па іх прамым даручэнні. Невыпадкова, відаць, у час мітынгу Сяргей Васільевіч, каторы раз аваладаўшы мікрафонам, урачыстым голасам паведаміў прысутным, што Старшыня Саўміна рэспублікі Вячаслаў Францавіч Кебіч прасіў яго перадаць ім прыемную навіну—з першага кастрычніка гэтага года будуць павышаны пенсіі адстаўным вайскоўцам.

Упраўленне, дзе працуе С. Гайдукевіч, ці не самае ўплывовае ва ўрадзе. Калі мець на ўвазе, што яно курыруе, а мяркуючы па шматлікіх заявах яго начальніка Г. Данілава, і накіроўвае дзейнасць праваахоўных органаў (у тым ліку, вядома, КДБ) і арміі, дык стварэнне гайдукевіцкага «каардынацыйнага камітэта» набывае ці не злавесны сэнс.

Сярод арганізацый, якія аб'ядноўвае камітэт, безумоўна цэнтральнае месца належыць партыі камуністаў Беларусі і ўсебеларускаму славянскаму сабору «Белая Русь» — суседства, якое з дзесятак гадоў назад здавалася б ненатуральным, а сёння зусім у духу часу—артадаксальныя камуністы ў Расіі, а па іх прыкладзе і ў нас, цяпер аб'ядноўваюцца з чарнасоценнымі сіламі, з якімі іх яднае агульнасць мэт, пачорная нянавісць да свабоды і дэмакратыі (хоць, заўважым у дужках, яны з ахвотай выкарыстоўваюць у сваіх мэтах іх кволяны парасткі: ледзь што — пачынаюць скардзіцца на ўшчамленне сваіх дэмакратычных правоў).

Нават газеты гэтых групавых мала чым адрозніваюцца паміж сабой. Трымаю ў руках сёлетнія жнівеньскія нумары двух выданняў — так званай інфармацыйна-аналітычнай і навукова-

мі партнёрамі падпісана не было. Але такая мэта, па словах С. Шушкевіча, у гэтай паездцы і не ставілася. Перамовы мелі «канцэптальны характар».

Тым не менш, як падкрэсліў на прэс-канферэнцыі П. Садоўскі, Беларусь займае значнае месца ва ўсходняй палітыцы ФРГ. Асаблівы акцэнт пры гэтым германскае Міністэрства замежных спраў робіць на неабходнасць развіцця грамадскіх і культурных сувязей — у прыватнасці, па лініі розных фондаў. Між іншым, неўзабаве мяркуецца адкрыцьцё на Беларусі аддзялення вядомага ў свеце фонду Гётэ.

Як зазначыў С. Шушкевіч, германскі партнёраў цікавілі ў першую чаргу пытанні эканамічных сувязей, станаўленне рыначных адносін на Беларусі. Але заходнія журналісты задавалі гасцям і пытанні, звязаныя з унутрыпалітычнай сітуацыяй у рэспубліцы, у прыватнасці — з рэфэрэндумам аб будучым Вярхоўнага Савета.

Пытанне аб рэфэрэндуме (здаецца, яно ўжо становіцца дзяжурным) прагучала і на прэс-канферэнцыі ў Мінску. Сутнасць сваёй пазіцыі С. Шушкевіч выклаў наступным чынам. Рэфэрэндум будзе абавязкова. Але строга ў рамках закона. Незалежна ад вынікаў рэфэрэндуму ў рэспубліцы захавецца пераемнасць улады і стабільнасць. Бо мы, падкрэсліў С. Шушкевіч, — прававая дзяржава.

Віталь ТАРАС.

ВОЛЮ ГРАМАДЗЯН ТРЭБА ВЫКОНВАЦЬ

Нядаўна сойм Беларускага народнага фронту «Адраджэнне» разгледзеў кірункі сваёй палітыкі, звязаныя з рэфэрэндумам. У выніку абмеркавання была прынята ўхвала, у якой, у прыватнасці, адзначаецца: «...Беларусь першаю сярод постсавецкіх краін мае шанец перайсці да дэмакратыі мірным, канстытуцыйным шляхам, захавашы грамадскі спакон».

Аднак «партыя ўлады», якую складае згуртаваная ў Саўміне, Саветах і выканкомах былая партнаменклатура, ігнаруе ў паршэнне закона волю амаль паўмільёна грамадзян Беларусі да рэфэрэндуму і новых выбараў. Ад вырашэння гэтага канфлікту ў значнай ступені залежыць будучыня, спосабы і тэмпы дэмакратычных пераўтварэнняў ва ўсім усходнеўрапейскім рэгіёне».

У сваёй ўхвале сойм выступае за «правядзенне рэфэрэндуму і новых выбараў як галоўнай і неабходнай умовы ўсіх — эканамічных, палітычных, культурных — пераўтварэнняў». Рэфэрэндум разглядаецца як прыярытэт палітычнай дзейнасці БНФ на бліжэйшую перспектыву.

Фронт, як гаворыцца ў прынятым дакуменце, імкнецца да стварэння і ўмацавання блоку дэмакратычных сіл Беларусі (пры ўдзеле АДПВ, БСДГ, БСП, БХДЗ, НДБП, рабочага руху, іншых дэмакратычных пльняў), які б меў гарантаную перспектыву, прынамсі, на час паўнамоцтваў першага дэмакратычна выбранага парламента».

сталіцу Беларусі сустаршыні Міжнароднага грамадскага аб'яднання «Славянскі сабор» С. Карпава і члена думы сабора А. Фралушкіна, якія «обсудылі пытанні адкрыцця МОО «Славянскі сабор» у Мінску». Гасці, між іншым, як паведамляе з задавальненнем газета, «встретились с депутатами Верховного Совета РБ, ответственными работниками госаппарата, членами думы Всебелорусского славянского собора «Белая Русь». Так што спадар Карпаў, трэба меркаваць, паехаў адсюль не з пустымі рукамі.

Але годзе аб гэтых выданнях. Дальбог, патрымаеш іх у руках і не можаш саўладаць з неадольным жаданнем тут жа пайсці і памыць рукі.

Заўважу яшчэ вось што — распаўсюджванню ў рэспубліцы замежных газет тыпу «Народной правды» наладжана злёная вуліца. У кіёсках вы знойдзеце і выданне «Памяти» «Пульс Тушина», і «Русский вестник» Рускай нацыянальнай партыі, і сумнавядомы «День», і пецяярбургскае «Народное дело», рэдактар якога нехта Андрэў быў нядаўна, як паведамілі «Известия», арыштаваны па санкцыі пракурора за распальванне на старонках газеты нацыянальнай верожасці. Характэрны факт: у час вобыску ў яго кватэры былі знойдзены перакладзены на рускую мову кніжкі Гітлера, Гельсера, Розенберга, пячаткі і штампцы з нацысцкімі лозунгамі і заклікамі.

Узнікае законнае пытанне: чаму ў таго ж «ЛіМа», «Польмя», «Беларусі», «Нёмана», іншых беларускіх выданняў узнікаюць амаль неперарадковыя перашкоды на шляху іх распаўсюджвання нават сярод былых сталых падпісчыкаў за межамі Беларусі, у той жа Расіі, напрыклад? Ці мо абвешчаную на пачатку стварэння СНД «празрыстасць» межаў паміж былымі рэспублікамі сямю-таму хочацца зрабіць празрыстымі толькі ў адным напрамку?

«...Выйдем на площадь и поставим Верховный Совет в спомні, кому он обязан служыць!» — напісана было ў лістоўцы-запрашэнні на мітынг. Каму служыць? Ну, вядома ж, не камуністычнай уладзе. Як некалі. Цягнулі пайшоў.

Міхась ЗАМСКІ.

ПАСЛЯ ПУБЛІКАЦЫІ

Хацелася б памыліцца яшчэ раз...

Шчыра кажучы, рэдакцыя «ЛіМа» не чакала такога розгалася, які выклікала невялічка нататка «Хацелася б памыліцца...» («ЛіМ», 4 верасня г. г.). Нагадаем каротка змест тае публікацыі. Гутарка йшла пра магчымую перадачу праваслаўнай царкве напярэдадні святкавання 1000-годдзя хрысціянства на Беларусі полацкага храма св. Сафіі. Выказвалася ў сувязі з гэтым сумненне ў мэтазгоднасці такога «падарунка» царкве, якая яшчэ не набыла нацыянальнага аблічча, фактычна падпарадкаваецца Маскоўскаму патрыярхату і праводзіць яго інтарэсы на тэрыторыі нашай краіны. Такая царква не можа прэтэндаваць на манопольнае ўладальніцтва галоўным храмам Беларусі, сімвалам яе незалежнасці і духоўнай моцы. Газета выказала гатоўнасць надрукаваць афіцыйнае апраяржэнне чутак пра перадачу Сафіікі праваслаўнай царкве.

Як паказала далейшае развіццё падзей, невялічка зметка выклікала проста-такі вуховую рэакцыю з боку Беларускага Экзархата. Жодзінскі святар А. Шынкевіч выступіў па «Радыефакту», а затым на прэс-канферэнцыі ў Менскім епархіяльным упраўленні 16 верасня, — з заявай ад імя беларускіх святароў у абарону годнасці мітрапаліта Філарэта, быццам бы зняжанага публікацыяй «ЛіМа». Гэты ж святар заявіў, што «ЛіМ» пастаянна нападае на праваслаўе, ганьбіць гэтую царкву. Карэспандэнта «ЛіМа» моцна здзівіла такая нязнаміць духоўнага айца, рэдактара газеты «Царкоўнае Слова» (!), — да газеты творчай інтэлігенцыі Беларусі, на першай старонцы якой нядаўна быў змешчаны яго ўласны партрэт з ухвальным тэкстам пра духоўную місію а. Алексія Шынкевіча ў жодзінскай акрузе. Надта ўжо няўдзячная забуйчываецца... Забыўся чамусь а. Алексій і на артыкулы ў «ЛіМе» протаіерэя Сергія Гардуна з Жыровіц у абарону праваслаўнай традыцыі на Беларусі, іншыя матэрыялы, якіх за гэты год было змешчана багата. Ва ўсіх імі разе, мы няпэўныя ў тым, што прамаўляла праз вусны а. А. Шынкевіча — імкненне да справядлівасці ці што іншае, незразумелае цалкам і яму самому.

Што тычыцца абразы Уладыкі Філарэта, назваўшы яго

прадстаўніком інтарэсаў замежнай краіны, дык тут пераблытаны сэнс публікацыі. Ніхто не сумняваецца ў тым, што Уладыка, народны дэпутат Беларусі, ёсць грамадзянін Беларусі і фізічна, як грамадзянін, пражывае тут, а не ў Маскве. І вельмі ўхвальна, што святарства таксама добра разумее гэтую акалічнасць і бароніць свайго іерарха. Але ў публікацыі «ЛіМа» гутарка ялася пра іншае: пра неадпаведнасць намінальнай Беларускай Праваслаўнай царквы нацыянальнаму характару, мове, інтарэсам беларускага народа. Па адказах на гэтае пытанне, якое наш карэспандэнт задаў на прэс-канферэнцыі ў экзархате, можна было зрабіць выснову, што справы з дапасаваннем праваслаўя да інтарэсаў верніцтаа не такія і лагодныя, мова па-ранейшаму амаль не ўжываецца ў пропаведзях, не ўжывае яе і сам шануюны Уладыка Філарэт. Дый што мова — нічога не было сказана нат пра ўдзел праваслаўных святароў у маральным аздараўленні грамадства, у філантропных акцыях, у нацыянальна-культурным адраджэнні Беларусі.

Нам затое дакладна вядомы факты процілегла характару з жыцця тутэйшай праваслаўнай царквы. Вядома, напрыклад, пазіцыя і адпаведная прапаганда ў храме Божым служак Свята-Петра-Паўлаўскай царквы ў Менску, якія называюць беларускую мову насланнем нячысціка, а Дом літаратара — месцам зборышчай псіхічна хворых, ненармальных людзей, «белорусских письменников». Мы добра ведаем таксама, як успрымаецца ў колах менскага праваслаўнага клеру дзейнасць Беларускага праваслаўнага брацтва трох Віленскіх пакутнікаў. Вядомы і паводзіны праваслаўных вернікаў, інспіраваныя паствай, — у Гродне, дзе царква заняла памяшканні Музея гісторыі рэлігіі. Такія факты не могуць не выклікаць засмучэння і сумненняў у «беларускасці» БПЦ, у разуменні ёю інтарэсаў беларускай дзяржавы. Пакуль што факты кажучь хіба пра адваротнае.

Добра, што БПЦ пачынае ўсведамляць сваю юрыдычную прыписку да Рэспублікі Беларусь, але асноўная, сутнасная справа па яе паяднанні з жыццём вернікаў-беларусаў, з іх мовай, на якой гаворыць пера-

важная большасць жыхароў рэспублікі і абсалютная большасць саміх беларусаў, — на наша меркаванне, яшчэ наперадзе. І самы надзённы клопат для гэтай царквы — зжыццё прыганданых выказванняў і настаяроў спаміж айцоў духоўных, бо калі ў святым храме чуцен «стогн і скрыгат зубоў», дык гэта папраўдзе ад нячысціка.

Але вернемся да прадмета гутаркі — лёсу Сафійскага сабора. Як высветліў наш карэспандэнт у намесніка старшыні Камісіі Вярхоўнага Савета па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны А. Трусава, на яго запыт у сувязі з публікацыяй «ЛіМа» прадстаўнікі Савета Міністраў афіцыйна заявілі, што згадка пра перадачу Сафійскага сабора праваслаўнай канфесіі не мае пад сабой грунту. Занепакоенасць газеты, такім чынам, аказалася дарэмнай, і адказам прадстаўнікоў Саўміна мы гатовы былі задаволіцца. Але... На прэс-канферэнцыі ў епархіяльным упраўленні пытанне пра лёс Сафійскага сабора было ўзнята зноў, на гэты раз нашымі калегамі з радыёстанцыі «Крыніца». Намеснік міністра культуры Рэспублікі Беларусь У. Рылатка абмежаваўся тым, што сказаў, што лёс сабора моцна вырашаць толькі полацкія гарадскія ўлады, і таму Міністэрства культуры нешта вырашаць не паўнамоцна. Намеснік міністра напамінуў, што «пакуль сабор выкарыстоўваецца як культурная ўстанова». У працяг адказу У. Рылаткі Уладыка Філарэт вымавіў шматзначнае: «Пакуль...», — тонам чалавека, які не сумняваецца ў тым, што дасягне пастаўленай мэты...

Дык як усё-такі разумець сітуацыю вакол Сафійскага сабора? Зыходзячы з перагледзенага пытання, можна спрагназаваць і такое развіццё падзей. Савет Міністраў і Міністэрства культуры рэспублікі адмяжоўваюцца ад вырашэння лёсу Сафіікі, а рашэнне аб яе перадачы праваслаўнай царкве па-за ўрадавымі органамі прымае Полацкі гарвыканком. Мы хацелі б у сваім прагнозе памыліцца яшчэ раз, і з гатоўнасцю надрукаем афіцыйны адказ кіраўніцтва Полацкага гарвыканкома з яго апраяржэннем.

Ю. З.

АД РЭДАКЦЫІ

Калі быў падрыхтаваны да друку матэрыял, рэдакцыя атрымала ліст:

«Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь хоча паведаміць сваю пазіцыю наконт лёсу Полацкай Сафіі чытачам газеты «ЛіМ».

Полацкая Сафія з'яўляецца ўнікальным помнікам дойлідства, часткай музейнага комплексу г. Полацка і канцэртнай залай. Полацкая Сафія — гэта духоўны гонар Беларусі, таму Сафія не павінна раз'ядноўваць сёння людзей, а наадварот — кансалідаваць грамадства як сімвал беларускай дзяржаўнасці і шматпакутлівай гісторыі беларускага народа.

На падставе «Закона аб культуры Рэспублікі Беларусь» міністэрства лічыць немагчымым перадачу Полацкай Сафіі ў маёмасць рэлігійных устаноў. Наколькі нам вядома, гэту пазіцыю падтрымлівае Полацкі гарвыканком.

Адначасова міністэрства ні ў якім разе не можа пагадзіцца з тым, што ў адрас Беларускай праваслаўнай царквы (як і ў адносінах да іншых канфесій) выказваюцца абвінавачванні ў прыналежнасці да іншых дзяржаў і заклікае журналістаў да ўдумлівых і паважлівых адносін да рэлігійных канфесій і духоўных асоб. Сёння як ніколі патрэбна грамадская згода на карысць адраджэння беларускасці ва ўсіх галінах нашага жыцця. Міністр Я. К. Вайтовіч».

Гэтым лістом Міністэрства культуры фактычна прызнае, што перадача Полацкай Сафіі Рускай праваслаўнай царкве (дакладней, яе філіялу на Беларусі) супярэчыць інтарэсам нашай дзяржавы, ні ў якім разе не можа спрыяць кансалідацыі беларускага грамадства — наадварот, можа «раз'яднаць людзей». Такое супа-

дзенне пазіцыі «ЛіМа» і міністэрства радуе, калі б не адзін абзац...

«На падставе «Закона аб культуры Рэспублікі Беларусь» міністэрства лічыць немагчымым перадачу Полацкай Сафіі...»

А калі не «на падставе», калі на іншай падставе ці ўвогуле без падставы? Калі на «баявым рахунку» прапольскі настроены ксяндзоў — аблогі Дома кіно і Музея ў Раўбічах, дык іхнія праваслаўныя браты па духу даволі паспяхова штурмавалі Музей рэлігіі ў Гродне. Дзе гарантыя, што РПЦ зноў не пусціць наперад «штурмавы атрад»?

Зноў жа, наконт юрыдычнага ўладальніка Сафіі Полацкага гарвыканкома, які нібыта пазіцыю міністэрства падтрымлівае. Ну а як перадамае: мая ўласнасць — хачу прадаць, хачу падару? А ў Доме ўрада рукамі раз'ядаць, ці як? Адным словам, барацьба за Сафію працягваецца.

І апошняе. На мінулым тыдні ў «Радыефакце» быў перададзены тэкст сумна вядомай заявы, прачытанай ад імя праваслаўнага духавенства Беларусі святаром А. Шынкевічам. А потым было паведамленне аб удзеле святара ў прэс-канферэнцыі і аб тым, што ён стаў ахвярай разбойнага нападу. Няцяжка зразумець, што многія слухачы ўспрынялі першую і другую інфармацыю ў прычынна-выніковай сувязі: вось, маўляў, якія пакуты церпіць праваслаўны святар за свае словы.

Тым днём у рэдакцыю званілі вернікі, насылалічы на нашы галовы «кары нябесныя». Але якое дачыненне мае «ЛіМ» да подлага злачыння? Вось чаму мы вымушаны папракнуць калега з «Радыефакта» за некарэктнасць у падачы інфармацыі.

Побач з партрэтам Леніна марнахісцкі сцяг. Фота У. ПАНАДЫ.

папулярнай газеты беларускіх камуністаў «Політыка, пазіцыя, прогност» (ППП), якую рэдагуе В. Вольскі, і расійскай грамадска-палітычнай газеты «Народная правда», якая выдаецца ў «Ленінградзе-Пецярбурге» (так там пазначана) і, мяркуючы па змесце, з'яўляецца рупарам таго ж чарнасоценнага новаўтварэння, як «Русскій нацыянальны сабор». Дзьмуць абедзве газеты, паўтараю, у адну дуду. У «Народной правде» друкуецца нарыс, у якім у самых светлых фарбах малюецца партрэт стойкага камуніста, актыўнага гэкачэліста, былога сакратара ЦК КПСС Шэніна, у «ППП» — прамова на закрытых пасяджэннях Вярхоўнага Савета СССР у 1991 г. яго цяперашняга сябра па «Матроскай цішыні» былога старшыні КДБ Кручкова. У «Народной правде» аддадзена цэлая паласа дакладу кіраўніка «Русскаго нацыянальнага сабора» былога генерала Сцерлігава, у якім пад шматзначным загаловам «Русские идут!» выкладзены яго шавіністычныя ідэі. У «ППП» — цэлы разварот пазначаны агульнай шапкай «Славянскі сабор». Тут змешчаны цэлы набор матэрыялаў, прысвечаных дзейнасці расійскай і беларускага сабораў. З заміланнем, напрыклад, паведамляецца аб прыездзе ў

САБРАЦЬ РАССЕЯНАЕ ПА СВЕЦЕ

(Пачатан на стар. 1).

На свяце гучалі вершы Паэ-та і прысвечаныя Паэту.

Дом-музей — гэта таксама своеасаблівы помнік, плён супрацоўніцтва навукоўцаў і будаўнікоў Беларусі і Польшчы. Наваградскі Дом-музей А. Міцкевіча атрымаўся не горшым, чым мінскія — Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча. Але мае перад імі адну перавагу: Наваградскі музей знаходзіцца ў асяроддзі, якое захавала подых старадаўняй гісторыі, між тым як у Мінску мемарыяльныя будынкі атачаюць гмахі-наватворы.

Увесь дзень у цэнтры Наваградка гучала музыка, прафесійныя творчыя калектывы з Мінска і мясцовая мастацкая самадзейнасць дэманстравалі глядачам і слухачам сваё майстэрства. Прысутнічаць паўсюль адначасова немагчыма, і трэба было выбіраць. А выбіраць было з чаго. Мне пашчасціла прысутнічаць на прэм'еры музычнай версіі Міцкевічавай «Свіцязьнікі» (кампазітар У. Грыцкевіч, салісты Л. Шведова і М. Жылюк).

Значэнне падзеі, што адбылася ў Наваградку, найлепшым чынам выказаў аўтар помніка Валяр'ян Янушкевіч: «Помнік невыпадкова паўстаў менавіта зараз, калі Беларусь збірае сваіх сыноў, рассеяных па свеце, каб годна ўшанаваць іх памяць».

В. БОГУШ,
спец. кар. «ЛіМа»
Фота А. САСІНОўСКАГА.

РЫЦАР СВАБОДЫ І БРАТЭРСТВА

Слова Ніла ГІЛЕВІЧА на адкрыцці помніка
Адаму Міцкевічу ў Наваградку

Паважаныя землякі паэты і шаноўныя госці, нашы браты і суседзі!

Дарагія людзі!
Нас сабрала тут сёння падзея зусім не радавая ў духоўным жыцці як беларускага, так і польскага народаў. Падзея значная і радасная, якая сведчыць, што і ў складаных, неадназначных умовах сучаснай рэальнасці мы здольныя не паступіцца сваёй чалавечай і нацыянальнай годнасцю і красамоўна пацвердзіць нашу непахісную вернасць ідэалам свабоды і справядлівасці, міру і дружбы паміж людзьмі і народамі. Мы адкрываем помнік вялікаму рыцару гэтых ідэалаў, іх таленавіцейшаму песняру і палімянаму абаронцу паэту Адаму Міцкевічу. Паэту сусветнай сядомасці і славы, асабліва прызнанаму ў вялікім славянскім свеце, а найбольш любімаму, вядома ж, у Польшчы і Беларусі.

«О Литва! Ойчызна мая!» — пачынае ён свой найслынны спеў-гимн у гонар Бацькаўшчыны — паэму «Пан Тадэвуш». Думаю, што сёння нікога не павінна бянтэжыць гістарычная тэрміналогія: імя Литва ў часы Міцкевіча традыцыйна называлася наша Радзіма, вось гэта беларуская зямля, гэты край, дзе мы з вамі знаходзімся. Зрэшты, не гэта галоўнае. Галоўнае, што ёсць паэт і — які паэт! А паэт ён такі, што належыць усім — і палякам, і беларусам, і рускім, і літоўцам і ўсяму чалавецтву. І калі мы ўсё ж гаворым пра гэту тэрміналагічную бытаніну, то толькі таму, што надта ж доўга чытаюць свету ўводзілі ў зман, нібыта Міцкевічова Літва — гэта

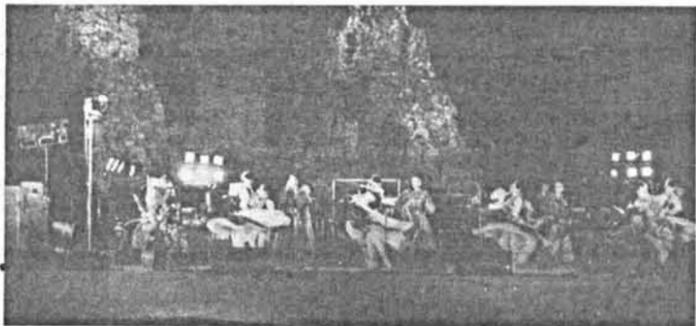
не Наваградчына, не Гародзеншчына, а край, які недзе далёка. Прышоў час, калі дзедзеца развітацца з многімі недарэчнымі міфамі. Абразаў для памяці і справы вялікага паэта было б хітраванне палітыкаў, якія ў першую чаргу адказваюць за добрасуседскія адносіны паміж народамі.

У многіх і многіх самых выдатных творах Адама Міцкевіча — у яго паэмах, баладах, вершах — мы бачым беларуса, яго і нашу Радзіму. І гэта зразумела. Усякі сапраўдны паэт, нават самых смелых фантазій, не можа абысціся без жыццёвых рэалій, без апоры ў сваёй творчай працы на канкрэтны ўражанні сваіх дзіцячых, юнацкіх і пазнейшых гадоў. Адам Міцкевіч і сваім нараджэннем і творчым станаўленнем абавязаны Беларусі, вось гэтаму краю. Паэтам ён стаў тут, на гэтай чароўна прыгожай старажытнай зямлі. Адсюль усе яго першыя і самыя моцныя ўражанні, ад гэтых цудоўных краявідаў, ад беларускіх легенд і паданняў, казак і песень, сярод якіх ён рос, і канешне ж — ад мовы гэтай зямлі, у стылі якой ён з маленства знаходзіўся.

Дазвольце, дарэчы, нагадаць, што гаварыў Адам Міцкевіч пра нашу беларускую мову. «На беларускай мове... гавораць каля дзясці мільёнаў чалавек, гэта самая багатая, самая чыстая гаворка, яна ўзнікла даўно і выдатна распрацавана». Гэта сказаў 150 гадоў назад вялікі паэт. Ён ведаў, што гаварыў. На зямлі гэтай мовы ён нарадзіўся і вырас, і няма сумнення, што ён ведаў яе дасканала. І каго ж сёння, калі беларуская мова абвешчана

дзяржаўнай, мы будзем слухаць і каму будзем верыць: вялікаму паэту ці дробнаму абыяцелю? Паэту, які з пачуццём захаплення гаварыў пра беларускую мову як пра самую багатую і самую чыстую, ці абыяцелю, які з апантанай нянавісцю гатуе таптаць і пюндрыць мову свайго народа? Канешне ж, паэту паверым мы!

Я прамовіў гэта родавае і роднае нам імя Міцкевіч, і ў каторы раз — зноў і зноў — з пачуццём першароднага здзіўлення падумаў пра адну з самых дзівосных загадак у гісторыі сусветнай літаратуры. Я падумаў пра яшчэ аднаго вялікага паэта, які нарадзіўся на нашай беларускай зямлі, ды і не дзе-небудзь далёка адсюль, а зусім блізка, па-суседству, і які таксама быў з роду Міцкевічаў і насіў гэтае ж, ужо стаўшае слаўным да яго нараджэння, імя. Я кажу пра Канстанціна Міцкевіча, вядомага ў свеце пад псеўданімам Якуб Колас. Ён нарадзіўся на 84 гады пазней за Адама і мог бы свабодна даводзіцца яму ўнікам ці ў крайнім выпадку — праўнукам. Але здзіўляе не толькі факт узростання на адной і той жа зямлі двух сусветнага маштабу паэтаў. Неймаверна здзіўляе і роднасць іх талентаў, іх божага дару, выўленага Міцкевічам Адамам у «Пане Тадэвушы», а Міцкевічам Канстанцінам — Якубам Коласам — у «Новай зямлі» — гэтай найвялікшай кнізе ў паэзіі беларускай і адной з самых унікальных кніг у паэзіі сусветнай. Праўда, гэты наш паэтычны эпас пачатку XX стагоддзя недастаткова вядомы сусветнаму чытачу, які і само імя яго

АБ РАДЗІМЕ, ШТО ГОІЦЬ РАНЫ

Кожны, хто хоць раз уважліва прачытае паэтычны твор Адама Міцкевіча, трапіць у вечны палон ягоных вобразаў. Паэт здолеў стварыць панарамны вобраз тагачаснай Беларусі — Літвы, з дакументальнай дакладнасцю адлюстравыўшы побыт, характары і ўзаемаадносіны людзей, асэнсаваць мінулае і ў нейкай ступені прадбачыць будучыню. У ягоных творах — настальгія, боль і перасцярога. Галоўны эпічны твор Міцкевіча паэма «Пан Тадэвуш» пачынаецца афарыстычным зваротам: «Радзіма Літва! Як здароўе, так ты, дарагая!» (пераклад Б. Тарашкевіча). А далей ідзе панарама Панямоння з ляснымі пагоркамі і палаткамі, сярод якіх у бярозавым гаі знаходзіцца шляхецкі двор Сапціцаў, дзе і адбываюцца ўсе асноўныя падзеі. Сюды, у месца свайго нараджэння і дзяцінства, пасля заканчэння навукі ў Вільні вяртаецца дваццацігадовы шляхецкі Тадэвуш. Тут жыве ягоны дзядзька Суддзі з маладой цёткай Тэльмэнай, з якой хутка ў хлопца пачынаецца невялікі роман. Поруч з тым шчыраму юнаку дасладобы выхаванка цёткі, шаснаццацігадовая Зося, з суседскага роду Гарэшкаў. І тут — адзіна са складаных канфліктаў такога бяхмарнага на першы погляд жыцця беларускай шляхты, што бавіць час на фестывалях, гулянях, паліваннях і ва ўспамінах аб слаўным мінулым. Рэч у тым, што

Яцка Сапціца, брат Суддзі і бацька Тадэвуша, у стане афенды на глебе крыві з няўдалымі заручынамі забіў «шальным стрэлам» свайго патэнцыяльнага цесця пана Стольніка з роду Гарэшкаў. Суддзі ж у вышэйшым парыве траімае ў сябе дома дачку ваяводы з антаганістычнага сямейства, бацька якой была вывезены царскімі жандармамі ў Сібір і там памерла. Бо гэта ўжо не вольная Беларусь — Літва ў складзе федэратыўнай Рэчы Паспалітай, а анексаваная Масквой тэрыторыя. З боку роду Гарэшкаў ёсць патэнцыяльны месцец па няпісаных законах шляхецкага гонару малады Граф, што з Суддзію мае працэс аб замку і недзе гатуе ўжо саступіць гэты фамільны рэлікт Сапціцам. Але яго падбурхвае ключонкі замка, шляхціц Гярвэз, каб адпомсціць за збойства апошняга прамога спадчынніка старых муруў. Усе гэтыя асобы, змяняючы адзін аднаго, узнікаюць на старонках паэмы заўсёды буйнымі планами і развіваюць сваімі ўчынкамі і ўзаемаадносинамі кантрастную і поўную нечаканасцей канву падзей. (Вось дзе сцэнарый для тэлевізійнага серыяла). Поруч з імі ў асяроддзі Сапціцаў узвышаецца таямнічая постаць манаха-дамініканца Чараяка, снуе жывы памочнік Суддзі пан Вазны, што спраўна палюе на мук, але і ў іншых справах заўсёды знаходзіцца на сваім месцы. Шмат «шуму»

робяць два шляхціцы Рэнт і Асэсар, што ніяк не могуць вырашыць першыня на паліванні, бо гэта, аказваецца, справа такога азарту і гонару, што яны пры любой магчымасці ўсчынаюць сварку ажно да магчымасці крывавага паядынку. Далей, ужо агульным планам, ідзе іншая шляхта, што горнецца да інтарэсаў Сапціцаў і Гарэшкаў, яшчэ далей — сяляне, і ўсё гэта — на ўлонні прыроды, якая «падсвечвае» сваімі ранкамі і вечарамі, зорным небам і вадарам усіх дрэў і раслін, характэрным сваім падзеі драмы, жыве ў творы ўсім сваім натуральным жыццём. Малючы прыроды цудоўна і выразна: «палі пшаніцай залачоныя, жытам пасрэбраныя», «імгла над зямлёй, як страх і саломы», «жабы спяваюць, як арфы зольскія» і г. д. І на фоне гэтай прыроды людзі сварачацца, робяць прыкрыя, бессясоўныя з разважнага пункту гледжання ўчынкі. Але гэта жыццё, якое паэт паказвае без спрашчэння ва ўсёй складанасці, канфлітнасці, трагічнасці. Не можа быць ладу ў жыцці, калі радзіма паднявольная і яе людзі не могуць жыць згодна са сваімі ўласнымі звычаямі і воляй. Але яны і смешнымі, да глупства ўпартага выглядаюць шляхціцкімі, што перш за ўсё фанатэраца сваім паходжаннем і гатовыя для абароны «годнасці» ў бойку, спрэчку, забываючы, што інакш ніколі

ваючы пра сапраўднага ворага-чужынца, якому гэтыя сваркі на карысць. Само развіццё падзей красамоўна падае жывы прыклад гэтага. У замку такі счэпіліся падчас урачыстай вечарыны Сапціца і Гарэшка. Суддзі жадае бараніць гонар праз новы працэс, Тадэвуш — праз паядынак, а Гарэшка праз шляхецкі заезд, гэта значыць, праз свавольную расправу цэлай грамады шляхты-хаўруснікаў над сваім суседзем без суда і следства. Такія формы ўзаемных экзекуцый, на жаль, былі для шляхецкай Літвы (Беларусі) тыповымі, і ў паэме апісана апошня з іх. І як толькі Гарэшка перамаглі і ўзялі Сапціцаў у палон, перабраўшы пры гэтым усе алкагольныя нормы падчас пераможы п'янства, яны самі сталі лёгкай ахвярай для роты царскіх войск на чале з маёрам Плутам і капітанам Рыкавічым. І толькі дзякуючы кемлі-васці, хітрасці манаха, захаватасці Тадэвуша і дапамозе шляхты з боку Сапціцаў інцыдэнт не меў трагічнага развіцця.

Міцкевіч не ідэалізуе ваяства ў кунтушах і жупанках са зброяй мужных продкаў у руках, хоць не адмаўляе ім у адвазе. Але гэта ўжо апошня паналенне носьбітаў еўрапейскіх рыцарскіх традыцый і многія ў іх паводзінах нават для паэта выглядае анахронізмам, захаваным толькі яшчэ ў Беларусі (Літве). Як бы праз настальгічныя слёзы апісвае ён іх лад жыцця: ірацыянальны, застольны, этыке-

зумелае. Воля для ўсяго народа, а не толькі выбарачна для яго вышэйшага саслоўя — гарантыя незалежнасці. Бо незалежнасць здабывае для народа не добры дзядзька з Парыжа ці Варшавы, а сам народ, які ведае сабе кошт і кошт свабоды, пойдзе дзеля гэтага на ўсе ахвяры і выпрабаванні, але даб'ецца свайго!
Цудоўнай крыніцай для нас, беларусаў нацца XX стагоддзя, цурчыць і мова Міцкевіча. У ёй аб'яднаны ўсе гукі нашых радзімы — ад шэпту дрэў і сцянаў спеваў да наваградскага старасвецкага дыялекта тагачаснай беларускай мовы, на якім размаўляла магнатэрыя і замонная шляхта. Такі гэта магутны моўны спляў, які так прыдаўся ў стварэнні нашай сучаснай літаратурнай мовы. Бо і В. Дунін-Марцінкевіч, і Янка Купала, і Б. Тарашкевіч, і іншыя паэты, мованаўцы былі ўдзячнымі чытачамі «Пана Тадэвуша». Не ўсё яшчэ мы пачэрпнулі ў Міцкевіча. Асабліва зараз, калі нашу мову трэба ачышчаць ад бюракратычнай набрэдзі і запазычанняў пры неабсяжым уласным багацці ў вольнай, нарэшце, для беларусаў гістарычнай сітуацыі. Можна, для іншых слоўнік Міцкевіча, яго выразы, пабудова фразеў і здаюцца зараз «правінцыяльнымі», «старапольскімі», але для нас, яго прамых спадчыннікаў з'яўляюцца самымі жывымі і неабходнымі. І мова, і вобразы, і творы паэта для нас — бессмяротныя, левая, што вяртаюць здароўе, якое заўсёды Радзімай, родным, айчынным, сваім, непаўторным і адзіным. Яўген ШУНЕЙКА.

Прафесар Крукоўскі пра эстэтыку, пра час і пра сябе.

«...Эстэтыка — мая першая і самая моцная любоў. Калі лінгвістыка, кажучы фігуральна, пэўны час была для мяне законнаю жонкаю, якую я паважаў і любіў, дык эстэтыка, была спачатку маею тайнай, а пасля яўнай каханкай, зачараваным якой застаюся дагэтуль. Эстэтыкай пачаў займацца яшчэ ў студэнцкія гады на філфаку БДУ, дыпломная работа была па эстэтыцы. Ужо ў той рабоце, дарэчы, з'явіліся першыя зьярныя эстэтычнай канцэпцыі, над якую потым працаваў амаль усё сваё жыццё. Захапляўся і лінгвістыкай, і калі з-за беспартыйнасці не быў прыняты ў аспірантуру па эстэтыцы, К. Крапіва ўзяў мяне на работу ў Інстытут мовазнаўства АН БССР.

ПУЦЬВІНЫ АДРАДЖЭННЯ

Мікола КРУКОЎСКІ:

«МЫ БЯРОМСЯ З ІДЭІ СЯБЕ, І МЫ МУСІМ ЯК СЛЕД ВЫКАЗАЦЬ БЕЛАРУСКУЮ ІДЭЮ»

Гутарку вядзе Юрась ЗАЛОСКА

Доктар філасофскіх навук, прэзідэнт Беларускай эстэтычнай асацыяцыі, аўтар пяці кніг пра мову і пра эстэтыку, у якіх распрацавана эстэтычная канцэпцыя чалавека як біясцыяльнага адзінства, — гэта Мікола Ігнатавіч Крукоўскі. Імя яго і ідэі доўгі час замоўчваліся большавікамі ад філасофіі, беларускі чытач з кнігамі М. Крукоўскага «Логіка пры-

ральных выданнях. Я, можа, й шкадаюць цяпер, што пісаў свае кнігі па-руску, нягледзячы на ігнараванне маіх распрацовак маскоўска-ленінградскімі аўтарытэтатамі. Для мяне навука набыла адзінства сэнс тады, калі я пачаў мысліць адносна самога сябе і адносна сваёй, беларускай культуры, перайшоў, што называецца з масівацэнтрчнай на мініскацэнтрчную сістэму каардынату.

Ю. ЗАЛОСКА. Мікалай Ігнатавіч, можа, пачнём з самага простага пытання: што такое культура ўвогуле?

М. КРУКОЎСКІ. Пра культуру адным словам не скажаш. Гэтае паняцце з'явілася ў гісторыі філасофіі адносна й не так даўно, але гаварылася і гаворыцца

мэбляй, керамікай і інш.; а мастацкая літаратура — з культурай духоўнай — філасофіяй, навукай, рэлігіяй.

Вызначэння пласты культуры звязаны вельмі цесным дыялектычным вузлом і ўтвараюць цэласную сістэму, у якой парознаму адбываецца сам чалавек. Па гэтай памыляюцца нашы дзяржаўныя кіраўнікі, думаючы, што толькі жаномікай, г. зн. матэрыяльнай культурай, адратуецца наша грамадства. Евангельская прыпавесць «Не хлебам адзіным...» не губляе свае ісцінасці і па сёння. Марксісцкая ўстаноўка «быццё вызначае свай

раважае над духоўным (так званы «вещизм», цыннізм, эгаізм, натуралізм, бездухоўнасць). І, нарэшце, «зіма» — поўнае заміранне жыцця, адухоўленага ў грамадстве і культуры, крушэнне колішніх ідэалаў і запанаванне жывільнасці, варварства. Зыходзячы з гэтай культуралагічнай схемы можна было, не чытаючы Шпэнглера ці Тойнбі, убачыць, якую фразу развіцця праходзіць наша грамадства. Менавіта: задоўга да так званай перабудовы ў нас ужо надышла «восень», і восень глыбокая...

Ю. З. Выбачайце, а калі ў нашай савецкай краіне паспела адбыцца «вясна»?

М. К. У эстэтычным аспекце фазы развіцця грамадства праяўляюцца наступным чынам: на пачатку, г. зн. на фазе станаўлення фармацыі, у чалавека і культуры дамінуюць катэгорыі трагічнага, а затым узніслага, як перавага духоўнага над матэрыяльным, ідэальнага над рэальным. Нагадайце 20-я гады ў нашай краіне: абсалютнае дамінаванне ідэалізму, ідэалагічна матываваная пераважыла ўсё астатняе ў чалавеку, уключаючы палавы інстынкт. Класічны тып чалавека таго часу — Паўка Карчагін. Гэты тып чалавека савецкае «вясны». Дзеля ідэалогіі чалавек «вясны» мог ахвяраваць чым заўгодна: здароўем, сям'ёй, уласным жыццём, і гэта лічылася нормай.

Ю. З. Па ідэі, гэтая «норма» мусіць быць з'явай часовай?

М. К. Так, але гэта калі зыходзіць з класічнай культуралагічнай схемы, паводле якой «вясна» пераходзіць у «лету» і судносіны ідэальнага і рэальнага гарманізуюцца — тады надыходзіць перыяд росквіту грамадства. Для характэрныя росквіту ўжываецца эстэтычная катэгорыя прыгожага як гарманічнага адзінства матэрыяльнага і духоўнага. Але фармацыйная з'ява павіна адбывацца натуральным чынам, без гвалтоўнага прыспешвання гісторыі. З'яўленне фармацыі нельга прыспешваць альбо затармазіць, гэтаксама як нельга пераскочыць праз абавязковы этап грамадскага развіцця. Большавікі ў 1917 годзе ўдумалі зрабіць гістарычны скак. Расія толькі пачынала ўжывацца ў капіталістычныя формы эканомікі, як яе штурхнулі ў ідэальны сацыялізм. Цяпа таго штуршка цяпер нам добра вядома.

Ю. З. Адбыўся збой у натуральным гістарычным развіцці краіны пад назовам Расійская імперыя?

М. К. Развіццё расійскай гісторыі і да 1917 года адбывалася пераважна не натуральным чынам. Яе, Расію, уздымаў на дыбы цар Пётр I, гэты рэвалюцыйны тэрарыст на троне, як яго ахарактарызаваў Герцэн. Нешта падобнае адбывалася пад Уладзімірам Святым, калі язычніцкай Кіеўскай Русі было жорстка навіязана хрысціянства, меўшае за сабою тысячагадовую ўласную гісторыю ад нараджэння Хрыстова і яшчэ тысячы гадоў у антычнасці.

Псіхалогія надрыву сталася адной з вызначальных канстант рускага чалавека. Пра гэта пісаў М. Бярдзэю, тлумачычы паходжанне расійскага большавізму. Большавізм прыйшоўся на выгудную глебу, людзі шчыра адгукнуліся на новыя ідэалы. У пачатку, калі большавікі асабліва пранікнёна верылі ў сваю правату, трагізм сітуацыі праз сродкі прапаганды рэтушаваўся рамантычнымі, узніслымі фарбамі. Але ўжо тады, на пачатку савецкага ўзлёту, гучалі папярэджанні, чым гэты ўзлёт можа скончыцца: у лістах У. Караленкі да Луначарскага, у «Несвоевременных мыслях» М. Горкага, у «Окаянных днях» І. Буніна. Разуменні трагізм рэвалюцыі і прадэянікі старай расійскай інтэлігенцыі, той жа М. Бярдзэю, напрыклад, і яго калегі па «філасофскім параходзе», якія былі высланы з Савецкай Расіі ў 1920 годзе.

Несвоечасовасць і штучнасць пераходу да сацыялізму, мінуўшы капіталізм, паступова пачалі разумець і самі большавікі, якія пад ціскам рэальнасці хутка перарадзіліся. І тады яны звярнуліся да насілля, гвалту, чым не асабліва грэбавалі ад пачатку рэвалюцыі. Палітычны тэрор, індустрыялізацыя, калектывізацыя, канцлагеры... Гэтым вельмі садзейнічалі і асабістыя рысы прыйшоўшага да ўлады Сталіна — невуцтва, каварства, пачварная жорсткасць. Дыктатура, якую сам Маркс лічыў толькі часовым сродкам «пераходнага перыяду», была прынята Сталіным за сутнасць сацыялізму.

Краіна спадобілася самалёту, якому занадта задралі нос, каб набраць вышыню. Хуткасць у выніку пачала падаць... Ужо ніякія гарбачоўскія паскарэнні і перабудовы не змаглі прадухіліць катастрофы: самалёт — краіна — сарваўся ў штопар, развалваючыся на кавалкі.

Ю. З. З вашай метафары можна зразумець, што савецкая культура мела толькі дзве фазы — узлёту і падзення, прамінуўшы фазу гармоніі — «лету»?

(Працяг на стар. 12).

Гэта вельмі дапамагло ў далейшым. Прайшоўшы добрую школу строгага лінгвістычнага мыслення ў Інстытуце мовазнаўства (а лінгвістыка бадай што самая дакладная і строгае з усіх гуманітарных навук), я аказаўся нідэрна ўзброеным метадамі лагічнага даследавання. Дапамагло таксама і захапленне гегелеўскай дыялектыкай.

У тагачаснай, пасляваеннай беларускай эстэтыцы, якая ўяўляла сабой убогі злепак з таго, што пісалі маскоўскія і ленінградскія мэтры, панавала дзівоўная сумесь цытат з класічнага марксізму-ленінізму і сырых эмпірычных фактаў мастацтвазнаўства. Мне, маладому навукоўцу, захацелася прымяніць у эстэтыцы больш строгія лагічныя метады, абпіраючыся на Гегеля і найноўшыя дасягненні логікі, лінгвістыкі, кібернетыкі і тэорыі інфармацыі. Але не тут тое было, як кажуць расейцы... Як я даведаўся значна пазней з сумна вядомай кніжкі М. Якаўлева «ЦРУ против Советского Союза», такія падыходы да эстэтыкі ў пятым Упраўленні КДБ кваліфікаваліся як «прокси» амерыканскіх спецслужбаў. А тады, на пачатку 60-х, мяне хутка і проста паставілі на месца: правалілі доктарскую дысертацыю паводле кнігі «Логіка прыгажосці» і амаль дваццаць пяць год не давалі магчымасці абараніць яе, старанна выкрэсліваю са спецыялізаваных, навуковых часопісаў і выданняў мае прозвішча і спасылкі на мае работы. Не маглі дараваць у ЦК КПСС, які кудыраву і эстэтыку таксама, што я больш абпіраўся на Гегеля, Фрэйда, Шпэнглера, Тойнбі і Сарокіна, чым на Маркса з Леніным, што ні ў воднай з пяці напісаных кніг па эстэтыцы і лінгвістыцы не спасылалася ні на з'езд КПСС, ні тым больш на выступленні Генсека.

Тым не менш сёе-тое ўдалося зрабіць. Гэта перадусім распрацоўка новай класіфікацыі эстэтычных катэгорыі, што сілаваў лагічную аснову эстэтыкі як навукі, абгрунтаванне сувязі паміж гэтымі катэгорыямі і паняццям стылю ў мастацтвазнаўстве (пры яго абумоўленасці ходам развіцця грамадска-эканамічных фармацыі), кібернетычнага трактоўна гэтых узаемазвязяў. Распрацаваны метады прымянялі для аналізу фізічнай прыгажосці чалавека і асабліва прыгажосці жаночага цела... Створана канцэпцыя чалавека як біясцыяльнага адзінства. Усё гэта аказваецца плённым цяпер, пры распрацоўцы агульнай тэорыі і гісторыі культуры.

Так што пэўныя здабыткі ёсць і, спадзяюся, беларускай эстэтыцы за іх не будзе сорамна. Кнігі мае перакладзены за мяжою, дастаюцца вядомым на Захадзе. Але што датычыць Масквы... Там і вухам не вялі ў бок Беларусі, усяляк замоўчвалі, у прыватнасці, мае распрацоўкі. Болей таго, у часы перабудовы ў Маскве адкрываецца Інстытут чалавека, стваральнікі якога тонам першаадкрывальніцка займаюцца пра патрэбу для філасофіі разглядаць чалавека як біясцыяльнае адзінства. Пра маю канцэпцыю, распрацаваную ў 60-я гады, — ані слова. Гэта нешта больш кашчуннае, чым навуковае эпігонства, гэта — напранае нашага, беларускага прыярытэту ў поглядзе на чалавека як эстэтычны аб'ект. Цыннічае, без якіхсці хістанняў сумленні прыўлашчванне Масквою інтэлектуальных напрацовак у рэспубліках складае, на мой погляд, адну з самых ганебных і самых цямных старонак савецкае гісторыі. Мы яшчэ даведаемся з цягам часу, колькі нашых думак прыйшоў сабе г. зв. Цэнтр.

Усе мы гнуліся перад цэнтрам — і гнулі нас думка моцна, — мыслілі адносна цэнтра, змагаліся за публікацыю ў цэнт-

пра культуру вельмі многа. Адных толькі вызначэнняў паняцця існуе больш чым 250! Адак жа пакуль нельга сказаць, каб мы ўжо ўсё ведалі пра гэтую цікавую, вельмі шырокую і вельмі складаную з'яву — культуру.

У традыцыйным марксізме і тым болей у марксізме-ленінізме культуры не вельмі шэнціла: адзінае, што тут больш-менш упэўнена сцвярджалася, — гэта тое, што існуюць дзве культуры адпаведна існаванню двух класаў — прынята-гальмікаў і працоўных. На Захадзе ў расійскай філасофіі таксама існавала вялікае разнамоўе ў трактоўцы культуры. Калі на Захадзе развіццё культуралогіі ішло ў кірунку ўсё больш дробнага эмпірычнага аналізу складнікаў і асаблівасцяў канкрэтных культур, дык расійскія рэлігійныя філосафы У. Салаўёў, С. Булгакаў і іншыя скіляліся да абстрактных, універсальных яе трактовак, часам прымушых амаль што багаслоўскі характар. Хаця і там і тут было нямаля цікавых, плённых канцэпцый.

Культуру цяжка акрэсліць у некалькіх словах, тым болей, што само слова «культура» шырока і ў розных сэнсах ужываецца ў побыце. Ці не найслушна пачынаць гутарку пра культуру з метафарычных, вобразных азначэнняў. Мне, напрыклад, даспадобы метафара французскага культуролога К. Леві-Строса: калі прыняць зідкую, некртаную чалавекам прыроду за «сыроце», дык культура — гэта ўжо нешта «гатаванае». Немец Г. Касірэр параўноўваў культуру з ракавінай малюска, а вялікі Ф. Шылер — з каралевым рыфам, створаным паліпамі. Калі ж пакінуць убаку метафарычныя параўнанні і паспрабаваць даць навуковую фармулёўку, дык я скіляюся да наступнае: культура ёсць цэласная сукупнасць матэрыяльных і духоўных каштоўнасцей, якія створаны чалавецтвам у працэсе яго гістарычнага развіцця і садзейнічаюць яго паўнаватраснаму і шчасліваму існаванню.

Чалавек — гэта біясцыяльнае адзінства. Ва ўзаемадзеянні з прыродай ён імкнецца задаволіць свае цялесныя і духоўныя патрэбы і стварэе каштоўнасці, якія адпаведна падзяляюцца на матэрыяльныя і духоўныя: справа, адзенне, жыллё, прылады працы і побыту і — пэўныя веды, інфармацыя аб знешнім свеце і аб сабе. Носьбітамі гэтых двух відаў каштоўнасцяў з'яўляюцца матэрыяльныя рэчы і мова як аб'ектаваная свядомасць чалавека. Паміж рэчамі і словамі палгае шырокі прамежкавы пласт культуры мастацкай, якая злучае ўласна матэрыяльную культуру і культуру ўласна духоўную. Напрыклад, дызайн і прыкладное мастацтва мяжуюць з чыста матэрыяльнай культурай, прадметамі ўтылітарнай вытворчасці: адзеннем,

сутнасці... Постаўецкі эканамічны крызіс, заняпад у рэспубліках былога СССР трэба тлумачыць найперш крызісам духу, а ўжо затым «парушэннем сувязяў» і да т. п.

Ю. З. Такім чынам, падзенні і ўзлёты чалавецтва, што зафіксаваны ў гісторыі, — абумоўлены ў большай ступені ўзлётамі альбо падзеннямі чалавечага духу, духоўнасці?

М. К. Культура не ёсць нешта статычнае, нязменнае. Яна развіваецца, праходзіць фазы ўзлёту, росквіту і заняпаду. Заходні культуролог О. Шпэнглер, аўтар вядомай кнігі «Заход Европы», метафарычна казаў аб вясне культуры, яе леце, восені і зіме. А за сто гадоў да яго Гётэ параўноўваў жыццё грамадства і яго культуры з біццём чалавечага сэрца: сістала, потым дыстала, сістала, потым дыстала... За гэтымі прыгожымі метафарамі хаваюцца вельмі сур'ёзныя філасофскія і сацыялагічныя паняцці грамадскай фармацыі і фазы яе развіцця. Падыход да гісторыі як паслядоўнай змены грамадска-эканамічных фармацый даволі шырока распаўсюджаны ў свеце, можа, толькі найменні і азначэнні адрозніваюцца. Кожная фармацыя (тэрмін, на маю думку, можа быць ужываны і цяпер, гэта паняцце не толькі марксізму) перажывае сваю ўласную, унутраную гісторыю, мае сваю маладосць, сталасць і заняпад альбо, па Шпэнглера, — вясну, лета, восень, зіму. Такія ж фазы развіцця перажывае і сам чалавек як пэўны культурны тып. Аб гэтым філосафы гавораць амаль што з часоў Платона, а найбольш выразна і лагічна ў эстэтычным аспекце паказваў гэта Гегель.

Маркс і Энгельс таксама прытрымліваліся такой канцэпцыі развіцця грамадства, але толькі ў вузкім, палітыка-эканамічным аспекце. На маю думку, у гэтым — асноўная хіба іх вучэння... Калі паняцце фармацыі моцна шанавалася марксістамі (першабытнаабшчынны лад, рабаўласніцтва, феадалізм, капіталізм і адпаведна сацыялізм), дык паняцце фазы, паслядоўна іх змена ўнутры фармацыі не толькі не цікавілі афіцыйных партыйных любамудраў, але ўспрымаліся імі як нешта крамольнае. Прадчуваці, мабыць, тут нешта нядобрае... А нядобрае бачылася і без ведання Шпэнглера. Рэч у тым, што фазы развіцця грамадства абумоўлены рознымі судносінамі матэрыяльнага і духоўнага пластоў культуры, «Увесну» духоўнае пануе над матэрыяльным (гераічна ўзвышанасць, рамантычны рацыяналізм, самаахвярнасць і рыгарызм); «летам» — духоўнае і матэрыяльнае гарманічна спалучаюцца (фідэіўска-рафаэлюска-модэрна-цартаўска гармонія розуму і пачуцця, гало і empirio, зместу і формы, духа і цела); «восенню» — матэрыяльнае пе-

Нататкамi вядомага крытыка, загадчыка кафедры культуры педінстытута імя М. Горкага Аляксея Рагулі «ЛіМ» завяршае дыскусію пра стан і перспектывы сучаснага літаратуразнаўства. У межах гаворкі, нагадаем, адбыўся завочны «круглы стол» і змешчаны шэраг артыкулаў на гэтую тэму. Праўда, А. Рагуля, які згадзіўся падвесці вынікі, менш за ўсё адчувае

сябе ў ролі бясстраснага арбітра. У яго абагульняючых нататках палемічнасці ці не больш, чым ва ўсіх папярэдніх выступах удзельнікаў дыскусіі. Ёсць і суб'ектыўныя, і спрэчныя, магчыма, моманты, ды не гэта важна. Размова ўсё ж атрымалася. Плён калектыўнага думання выявіцца, будзем спадзявацца, у новых даследаваннях, ідэях, падыходах.

І стала праблемай... праблемнасць

Як і трэба было чакаць, удзельнікі пачатай А. Лойкам і Ю. Лявончыкам размовы пра стан літаратуразнаўства ўбачылі сапраўдную зацікаўленасць «чыстымі» тэорыяй у артыкуле А. Лойкі «Настальгія па тэорыі». Што датычыць артыкула «Правінцыя», то яго невядомы аўтар выкарыстаў перш за ўсё магчымае звесці рахункі з неназванымі апанентамі за незразумелыя чытачу крыўды і заадно мазнуць дзёгцем па абліччы беларускай культуры.

Размоў — як правіла, бяздоказных — пра непэўнанасць беларускай культуры апошнім часам прыбыло. Праўда, усе яны надта ж аднастайныя. Раней я лічылася? Свядомы беларус — значыць, нацыяналіст. Час змяніўся, мы таксама на месцы не стайм. Няхай ведаюць: калі беларускі пэнт ці крытык — то і правінцыял. Глядзіш, яшчэ нехта падкіне вучонае слоўца: не ідэнтыфікаваная культура.

Яно нібыта і гладка ідзе, але залічаны да «правінцыялаў» прасцячок можа прададушна пацікавіцца: ну, а вы, панове, якія таксама тутэйшыя і не правінцыялы, да якога цэнтры кіруецца сёння? Перад кім запягаеце, што імітуеце?

Ю. Лявончык не разгубіўся б ад падобных пытанняў, у яго ўзораў для пераймання хапае. Перапішы імяны сучасных класікаў, ён павучае прасцячку: «Паспрабаваць для пачатку накласці іх ідзі на нашу літаратуру і паглядзець, што з гэтага атрымаецца». Так піша чалавек, які лічыць сябе дас-

ледчыкам. Толькі гэта мы ўжо праходзілі — «для пачатку накласці», а потым «паглядзець» — і ведаем, што атрымліваецца. У лепшым выпадку — «беларускі Гогаль», «беларускі Дастаеўскі». Усё становіцца фатальна другасным. «Аднак вернемся, — вельмі своечасова прапануе Уладзімір Казбярук у завочным «круглым stole» «ЛіМа», — да пытання: правінцыя мы ці не правінцыя? Ён прапануе глянуць на этычную скіраванасць артыкула Ю. Лявончыка, які «з веданнем справы дакарае аспіранта Лявона Юрэвіча за тое, што ён не раскрыў ва ўсёй шырыні і маштабнасці значэнне і ролю Віцьбіча ў нашай літаратуры. Прафесароў (сталічных і перыферычных), дактароў і акадэмікаў ён не чапае». Ю. Лявончык і сапраўды шукае правінцыялізм крыху збоч ад таго месца, дзе ён у Беларусі звычайна бытуе. (А бытуе ён побач з нацыянальным нігілізмам).

«Хіба гэта не той жа правінцыялізм, — слухна пытаецца Зоя Мельнікава, — адмаўляць сабе і нацыянальнай літаратуры ў значнасці і вартасці?»

Большасць удзельнікаў размовы не выказалі жадання ўкласці беларускую літаратуру ў пракрустава ложа ўзятая на пракат метадалогіі. Уладзімір Гніламедаў, напрыклад, гаворачы пра далучанасць беларускай літаратуры да стадыі агульнаеўрапейскага працэсу, заўважыў, што «яна пры гэтым нікога не паўтарала, а нараджала свае нацыянальныя школы рамантызму, рэалізму, натуралі-

му і інш.»

Рэакцыя У. Гніламедава на заклік прайсці па-вучнёўску фармальна «паўтарыцельны курс» у літаратуразнаўстве зразумелая і натуральная: заклік «не выклікае энтузіязму». А Ніна Аксёныч ідзе яшчэ далей: «трэба ствараць уласныя літаратуразнаўчыя школы, не азіраючыся на Расію». Пра неабходнасць выхаду ў свет «у сваім нацыянальным уборы, а не ў світцы з чужога пляча», піша Павел Навочык.

Пачатай А. Лойкам і Ю. Лявончыкам размова пра літаратуразнаўства ў шырокую дыскусію не перарасла. Відаць, таму, што параметры яе былі загадзя вызначаны: была прапанавана гаворка не пра адметнасць літаратуры, а пра новую для яе метадалогію ўпакоўку. Імпэт і раней стрымлівалі банальныя разважанні пра другаснасць беларускай культуры. Не заахочвае таксама да плённай размовы відавочнае жаданне некаторых неафітаў пакачацца на скуры забітага не іхнімі рукамі ваўка. Гульня «ў рожкі са старымі», абвінаваўчы стыль Бэнды сёння таксама не выклікаюць энтузіязму ў тых, хто адказна ставіцца да нацыянальнай культуры. Акрамя Сяргея Дубаўца («Канец школы»), не знайшося ахвотнікаў заклінуцца радасцю на папярэшчы «школы» вульгарна-сацыялагічнага метаду, да апалагетаў якога Сяргей Дубавец па незразумелых прычынах аднёс Алега Лойку. Выступленне С. Дубаўца наогул адрозніваецца

даволі дзіўнымі сентэнцыямі. «Прыняў ці не прыняў Купала ідзі бальшавізму — гэта істотна толькі для бальшавізму і ягонага літаратуразнаўства»; «Калі сітуацыя вызначала для Паэта тэмы, дык ні яна, ні яе тэмы не вызначалі Паэта». З сітуацыяй можна, значыць, не лічыцца. А калі ўсё ж такі сітуацыю вызначае нацыянальна-культурны генацыд — гэта таксама істотна толькі для бальшавізму? Ёсць у С. Дубаўца сентэнцыі і больш празрыстыя: «І радкі «Я мужык-беларус, пан сахі і касы» трэба чытаць не літаральна, а па гучанні, прымаючы гэта як метафару нацыянальнай культуры».

С. Дубавец, кідаючы свае тэзісы, не разгортвае іх, а дыктуе: «трэба чытаць» менавіта так — па-за сітуацыяй з яе мужыцка-беларускім зместам. У лепшым выпадку змест можна дапусціць толькі «па гучанні», у якасці метафары, стыльвай фігуры, аздобы. Дык ці не «метафара» тады ўся эстэтыка Купала, густа замешаная на асэнсаванні лёсу беларускай мужыцкай нацыі? Атрымліваецца, што літаратуразнаўцы, адмовіўшыся ад рафінаванай беларушчыны, памыліліся і не ведаюць, дзе трэба шукаць сапраўдныя каштоўнасці. С. Дубавец ведае і шчодрэ дзеліцца ратункам ад мужыцкасці і, значыць, заадно ад правінцыялізму: «Маскульта — ці не важнейшы складнік нацыянальнае культуры. Яна можа развівацца толькі ва ўмовах нацыянальнае дзяржавы, патрабуе вялікіх сродкаў і прафесіяналаў свае справы». Праўда, на Беларусі, прызнае С. Дубавец, такога «важнейшага складніка» яшчэ няма, але з часам будзе.

З падобнымі намерамі чытач ужо сустракаўся на старонках друку. Францішак Н., Акудовіч таксама пагарджаюць навейшымі працамі нашых даследчыкаў (У. Конан, У. Казбярук, У. Калеснік), у якіх плёна вырашана такія метадалогічныя праблемы, як афіцыз і культура, культура і цывілізацыя, фармацыя і культура, сялянства і агульначалавечая каштоўнасць культуры. Каб дайсці да ісціны, мала любавіцца ўласнымі тэзісамі. Варта было ўсё ж пацікавіцца сітуацыяй: як, знаходзячыся ў пашчы Малоха, ратавалі духоўны скарб ад гібелі Ю. Пшыркоў, М. Ларчанка, паэзія — А. Адамовіч, Д. Бугаёў, В. Каваленка, М. Мухомінскі, С. Андраюк, В. Чамярыцкі, як насуперак татальна-

му вынішчэнню ўдалося захаваць для пакаленняў «Новую зямлю», прозу Гарэцкага, Чорнага, Мележа, Быкава, Караткевіча. Як ва ўмовах «слияння» народа быў вернуты нацыянальны Рэнесанс — Ефрасіння Полацкая, Кірыла Тураўскі і Мікола Гусоўскі. «Увышаць і ўгрунтоўваць тэорыю ёсць на чым», — перакананы А. Бельскі. Ніна Аксёныч, Тацяна Шамякіна праблему аздараўлення нацыянальнага літаратуразнаўства ставяць у прамую залежнасць ад узроўню палітычнага жыцця нацыі, Іван Афанасьеў не можа забываць «чыстым» літаратуразнаўстве, калі чарнобыльская пагроза прыдушыла нацыю, калі ў дзяржаве пануе «эстэтыка жыцця наадварот».

Аўтары артыкулаў таксама пайшлі плённым шляхам. Існавалі і існуюць, сцвярджае Вінцук Каваленка, «старыя, як свет, рэчы, ад якіх і патрэбна танцаваць: эстэтычная каштоўнасць твораў, іх філасофская, духоўная глыбіня, эстэтычна выхаваўчы аспект, гуманізм (самы звычайны, ніякі не «пралетарскі»), нарэшце, творчая інтуіцыя даследчыка — гэтыя крытэрыі на першай пары дастаткова», («ЛіМ», 1.V.92).

Пагрозу новай дэмагогіі і новай міфатворчасці бачыць Цімох Ліжумовіч. Яна — «у іменні падвергнуць астракізму ўсё, што было раней, што прызнавалася раней, і ўзняць усё (вартае і нявартае), што раней не атрымлівала падтрымкі («ЛіМ», 19.VI.92).

Пазітыўнае вырашэнне актуальных праблем тэорыі прапануе Іван Чарота: «Не варта забывацца, што літаратура можа ацэньвацца толькі па сваіх (якія ўжо наканаваны) радаводзе, умовах сцвярджэння, кантэксте функцыянавання». Інакш кажучы, І. Чарота прапануе метадаваць даследаванне сітуацыі, у якой жыццядзейнічае літаратура. Сярод названых ім перашкод вылучым «чужамадэльную трактоўку стадыі літаратуразнаўчага працэсу». Ад сябе дабавім: менавіта з гэтага пачынаюцца і чужамадэльныя канцэпцыі прагрэсу, асобы чалавека, гуманізму, «прыўнесеныя» насуперак зместу нацыянальнай літаратуры. Адзначыўшы наяўнасць многіх школ у літаратуразнаўстве 20-х гадоў, Міхась Тычына прапануе ісці шляхам акадэмізму: менавіта акадэмічная школа «кімнулася спылуць усе перавагі вышэйша-

ЧЫТАЦКІ ДЗЕННІК ПІСЬМЕННІКА

ТРАГЕДЫЯ ПОБАЧ З НАМІ

Я трымаю ў руках кнігу Уладзіміра Ліпскага «Падкідыш» («Беларусь», 1992). Гартаю яе. На першых адзінаццаці старонках — фатаграфіі. І яны — як пякучы эпіграф да кнігі. На фатаграфіях дзеці, і колькі ж сталай, невымернай тургі ў іх позіраках, колькі бяды ўхапіў аб'ектыў, каб паказаць яе нам, каб ударыць па нашым раўнадушы, па заспакоенасці, па нашых уяўных праблемах, якія нішто ў параўнанні з трагедыяй. Яна побач з намі, але адгароджаная ці высокімі мурамі, ці бальнічнымі сценамі, ці схаваная пад дахам сімпатычнага звонку дзіцячага прытулку.

Уладзімір Ліпскі слова «падкідыш» паказвае ў розных значэннях, але яго адназначна разумеюць людзі — падкідыш, гэта дзіця, ад якога адракліся, пакінулі ці ў пад'ездзе высотнага дома, ці на вакзале, альбо на лавачцы ў скверы, ды ці мала якое месца можа знайсці ачмураўля жанчына, якая кідае сваё дзіця на волю лёсу, карае і яго і сябе мукамі на ўсё жыццё. Але ёсць, напэўна, і жанчыны, якія не мучацца, пакінуўшы немаўля, гоісаюць па свеце ў пошуках чарговай рамантычнай гісторыі, якая зноў прывядзе невядома да чаго. Аўтар прыводзіць жахліваю

статыстыку — як расце ў апошнія гады колькасць гэтых падкідышаў, сірот пры жывых бацьках, мацярыках. У чым прычына? Адакз нібыта ёсць — страта маральных прынцыпаў, распушчанасць, цяжкія ўмовы жыцця.

З літаратуры, з успамінаў старых людзей, мы ведаем, якая была мараль, дапусцім, у дарэвалюцыйнай вёсцы. Зацяжарыць дзяўчыне без шлюбу было найвялікшаю ганьбаю, бацькі маглі адрачыся ад такой дачкі, усе людзі адварочваліся ад яе, хлопцы мазалі такую дзяўчыне вароты дзёгцем. Жорстка? Вельмі жорстка, але гэта былі адносіны людзей да амаральнасці, да распушчанасці.

Цяпер, калі дачка «прыносіць у прыполе», як кажуць у народзе, бацькі дзяўчыны бяруць на сябе ўвесь клопат пра дзіця, гадуюць. А калі няма такіх самаадданных бацькоў, калі дзяўчына сутыкаецца самансам з жорсткім светам? Вось вам і гісторыя пра Герману Акцябрскага, якую з вялікім спачуваннем да сіраты расказвае Уладзімір Ліпскі.

Трохмесячнае дзіця знайшлі ў Полацку на пероне вакзала. Каб не натрапілі на яго чыгуначнікі, якія ішлі з рабочай змены, дзіця адубела б. Сталі настрычкі месяц. Вось чаму прозвішча хлопчыка — Ак-

цябрскі, а імя — Герман — так звалі ці то чалавека, які яго знайшоў, ці то міліцыянера, што афармляў пратакол.

Я не думаю, што не ўздрыгнецца некалі сэрца тае маці, успомніўшы скрутачак коўдры з жывою душою, які яна пакінула на пероне. Нават калі лёс яе павернецца на ўдачу. Думаю, наадварот, чым шчаслівай зжыве жанчына, скінуўшы з сябе тую ношу, тым большы боль будзе кроіць яе сэрца пры успаміне аб сваім злачынстве.

Да Германа Акцябрскага лёс, нарэшце, павернуўся добрым бокам, яго ўсынавіў прыстойны чалавек. А юны Косцікаў, Аначак ды Марыначак так і засталіся сіратамі, і ў сталае жыццё прыйшлі з цяжарам у душы, з пацучцём несправядлівасці і нават азлаблення. Бо данкавалі вучоныя педагогі, чалавек, які ў маленстве не ведаў пяшчоты, любові, часцей за ўсё вырастае жорсткім, таксама няздольным да шчырых пацучцёў. І што самае страшнае — непрыкаянасць, няўменне знайсці сваё месца ў жыцці часцей за ўсё перадаецца, як па спадчыне — ад маці дачцэ, ад дачкі — яе дзецім. Як часта мы бачым, што дачка паўтарае лёс маці. Ды ці можа вырасці з дзіцяці паўнацэнны чалавек, калі матка не навучыла яго, як трэба жыць на свеце? Не могуць матку змяніць прытулкі, дзе выхаванне ставіцца, можна сказаць, на патак, калі іліччэны ды педагогі выходзяць усіх дзяцей разам, а яны ж такі розныя...

Уладзімір Ліпскі ў кожным дзіцяці бачыць асобу, бачыць неабходнасць падыходзіць да кожнага з улікам яго характа-

ру, псіхікі. І заклікае рабіць добра не «ўсім дзецім разам», што часцей за ўсё не дае вынікаў, а кожнаму асобна, і бывае шчасліва, калі дапамог хоць аднаму дзіцяці, калі прыгрэў хоць адну сірату.

Аўтар кнігі «Падкідыш» — старшыня Дзіцячага фонду рэспублікі Беларусь і трэба сказаць, што гэта чалавек на сваім месцы, што не часта ў нас бывае. Мы ведаем некаторых асоб, якія займаюць пасады толькі таму, што ім чамусьці трапіў той альбо іншы партфель, яны бяздушна, фармальна адносяцца да сваіх абавязкаў, і справа, якою яны займаюцца, не гарыць, а тлее.

Уладзімір Ліпскі чалавек вельмі нераўнадушы, вельмі сардэчны, яго думкі, імкненні накіраваны на адно — на дапамогу дзецім, найперш сіротам. Яе старшыня Дзіцячага фонду ён вельмі шмат робіць для дапамогі дзецім з Чарнобыльскай зоны. Пра клопаты аб іх — не адна старонка гэтай кнігі. Шмат расказана пра тое, як дапамагаюць гэтым гаротнікам прадстаўнікі іншых краін — запрашаюць нашых дзяцей на аздараўленне ў лагеры скаўтаў, у сем'і. Аўтар расказвае, што калі прыехаў па дзяцей, якія месяц адпачывалі ў Бельгіі, то не пазнаў іх. Яны былі інакш апрануты, інакш пастрыжаны, у іх іначай свяціліся вочы... А вярталіся дзеці ў той самы радыяцыйны бруд, у тую самую краіну дэфіцытаў, да знерваных матак

альбо ў той самы прытулак, дзе, здаецца, ёсць і хлеб і да хлеба, але няма самага глаўонага — матчынай ласкі, любові.

І яшчэ — хіба невядома, як часам бессаромна карыстаюцца міласэрнасцю нашых сяброў людзі з чорным сумленнем? Замест дзяцей, што пакутуюць ад радыяцыі, уключаюць у паездкі для аздараўлення сваіх сытых ды разбэшчаных нашчадкаў. Ці адзін такі выпадак вядомы нашай грамадчасці?

Малых заложнікаў Чарнобыля пасылаюць на лячэнне за мяжу, бо што можам даць ім мы? Ды і іншым хворым дзецім, інвалідам з маленства? Вось адзін невялічкі штрышок: у Беларусі каля дваццаці чатырох тысяч дзяцей з цэрэбральным паралічом і ўсяго адна стацыянарная бальніца на сорака ложкаў. Размешчана бальніца ў будынку з санітарнымі ўмовамі горшымі, чым да 1913 года. На кожнае хворае дзіця — два-тры квадратныя метры, у палаце па шэсць — восем чалавек.

Уладзімір Ліпскі піша: «Вучоныя сцвярджаюць, што на пачатку новага стагоддзя хворых дзяцей у краіне будзе больш, чым здаровых. А што ўжо казаць нам, беларусам, з нашым чарнобыльскім «падарункам»? Катастрафічна хутка ўжо цяпер павялічваюцца колькасць аямальных дзяцей з парушэннем слыху, зроку, мовы, псіхікі».

Да такой бяды мы прыйшлі не знякуча, не адразу. Больш за семдзесят гадоў дзяржава не клапацілася пра чалавека,

званых школ». Відаць, не памылімся, калі да самага значнага здабытку беларускага літаратурнага аднасьце вылічым сацыялагічна і культурна-гістарычна школы — працы М. Багдановіча, М. Герца, М. Замойна. Сёння тэрмін «сацыялагічны» без падставы атажамліваецца з яго фальсіфікацыяй — вульгарызаваным сацыялізмам. Пагарда ж да сацыяльнага зместу беларускай літаратуры заканамерна вядзе да фальсіфікацыі нацыянальнай эстэтыкі. Акіялогія ў беларускай культуры трымаецца на сцвяржэнні непаўторнасці самога існавання як вышэйшай каштоўнасці. Адсюль ідзе цікавасць да «роднага кута», непаўторнасці імгнення. Менавіта з гэтым арсеналам беларускай літаратуры ўступіла ў дыялог культура, каб адстаяць права народа і асобы на самасцвярджэнне ў чалавецтве, каб супрацьстаяць ідэолагам «соборнасці», якая на справе з'яўляецца прапагандой растварэння народаў у імперыі, дзяржаўных інстытутаў — у нетрах тэакратыі, асобы — у літургіі.

Без беларускай аксіялогіі агульная карціна еўрапейскага экзистэнцыялізму будзе няпоўнай, як і злас — без «Новай зямлі», ваенная проза — без апавесцяў В. Быкава. І ці не ў пагардзе да сацыяльнага ведання хаваецца адна з няўдач сучаснага літаратурнага ўстаўкі? Сіба чытач не застаўся б у выйгрышы, калі б сучасная літаратура і тэорыя намалювалі тыпаж сучаснай наменклатуры з такой яркасцю, які некалі сацыяльна-бытавая казка малювала тыпы тагачаснага панства? Могуць спытаць: а пры чым тут літаратурнае? Пры тым, што ад яго адсеклі чалавечы змест, які сактава прызнаецца за літаратуру: «Літаратурнае — гэта навука аб літаратуры». Крытыку не так даўно лічылі «самасядомасцю літаратуры». Люстрам літаратуры, але не жыцця. Накладвалі клішэ з расійскіх падручнікаў. Вось і дажыліся да таго, што праблемны артыкул стаў праблемай для сучаснай крытыкі. А між тым змест вобразаў ажывае ў літаратурнае. Літаратурнае — гэта навука адначасова канкрэтызаваць і ўзбагачаць чалавечы плён мастацкага слова, раскрываць заканамернасці развіцця літаратуры. Такім яно стане тады, калі спас-

цігне адметнасць гістарычнай пазыцыі ў яе нацыянальным варыянце, калі раскрые аксіялагічнае напўненне і функцыянальнае прызначэнне структуры. У надзвычай аргументаваным і на дзіва вытрыманым артыкуле Віктара Каваленкі «Правінцыя» тэорыі ці «Тэорыя» правінцыі («ЛіМ», 24.07.92) ёсць досыць смелае на сённяшні час выказанне: «у саваецкім літаратурнае асацыяваецца вельмі дасканалым развітым сацыяльным метадам аналізу, і яго плённасць яшчэ нідзе і нікім сур'ёзна не ставілася пад сумненне, калі не спрашчаць і не вульгарызавалі яго эстэтычнай сутнасці». Большасць удзельнікаў размовы пра літаратурнае асацыяваецца не лічаць, як бачым, што «другое прачытанне» — гэта абавязкова наадварот. Гатоўнасці ісці сваймі шляхам абнавіць і заадно патрабуе добрага дасведчанасці ў наваколным свеце, у чалавечым асацыяваецца, у спецыфічных узаемазвязках літаратуры з іншымі формамі нацыянальнай культуры — фальклорам, жывалісам, прававой і палітычнай. Менавіта ў гэтым бачыцца сутнасць палемічнага пафасу артыкула Генадзя Праневіча «Забывы шлях» («ЛіМ», 18.X.92). Справадліва напакраючы Ц. Ліжумовіча за жаданне «засведчыць залежнасць, падпарадкаванасць, калі хочаце, абавязанасць беларускай літаратуры і яе творцаў перад вялікай рускай літаратурай», за «амбітны тон, на які збіваецца аўтар, настойваючы на аякунскай, вучыцельнай лініі рускай літаратуры», Г. Праневіч разам з тым прапануе плённы шлях канкрэтна-гістарычнага аналізу. Не прайшоўшы ў часы позняга сярэднявечча праз стадыю рэнесанснага гуманізму, культура Маскоўі адчувала вострую патрэбу ў дзеях рацыяналістычнага складу. Асветнік з Беларусі Сімяон Полацкі прыйшоў Маскве на паратунак у самы адказны час яе гісторыі, калі ад культурнай пераарыентацыі дзяржавы залежала яе будучыня.

Мае рацыю Г. Праневіч і тады, калі ў творчасці беларускіх адраджэнцаў XIX і XX стагоддзяў вылучае старабеларускія традыцыі эпохі Рэнесансу і Барока. Відаць, традыцыі гэтыя жывуць не толькі ў паэзіі, але і ў маналагічных формах дзённікаў эпistolарных запісаў, у сучасных споведзях з іх устой-

лівай патрэбай суб'ектывізава-нага, дзейсна-ацэначнага ўспрымання рэчаіснасці.

Плён дыскусіі бачыцца найперш у тым, што перспектывы даследчыкі, усведамляючы ролю метадалогіі, выказаліся супраць ператварэння прынцыпаў у шоры, якія засланяюць жыццёвы далагляд. Літаратурнае, як і мастак, працуе плённа, калі адчувае жыццёвы патрэбы нацыі, дакладна ацэньвае характар узаемазвязкі літаратуры з жыццём, яе прызначэнне і функцыю ў справе самасцвярджэння этнасу ў чалавецтве, асобы — у грамадстве. Нельга лічыць, што гэты шлях сёння зусім быты. Нельга таксама не заўважыць і таго, што сучасная крытыка адчувае сябе не зусім упэўнена побач з публіцыстыкай. Яна нібы баіцца абвінавачвання ў эстэтычнай непаўнацэннасці і праз меру падкрэслівае сваю далучанасць да вечнасці, адмяжоўваецца ад удзелу ў ідэалагічных схватках, спадзеючыся, што дэпалітызацыя падвысіць яе эстэтычны рэйтынг. На справе ж атрымліваецца наадварот.

Акрэсленасць у адносінах да праблем нацыянальнага адраджэння ў канцы XIX — пачатку XX стагоддзя спрыяла ўдасканаленню эстэтычных крытэрыяў, садзейнічала інтэнсіўнаму ўзбагачэнню інтэлектуальнага зместу. На змену паэту-гусляру прыходзіць паэт-мысліцель. Крыніца самаруху — у адзіноцтве (і на гэты ў свой час звяртаў увагу Я. Барычэўскі) ідэалу паэта і грамадзяніна, несумяшчальнасці якіх у рускай рэвалюцыйна-дэмакратычнай паэзіі не лічылася за адхіленне ад нормы. М. Багдановіч на практыцы і ў тэорыі сцвярджаў арганічнае адзінства рацыянальнага і падсвядомага, непадзельнасці грамадзянскага і эстэтычнага ідэалаў, вяртаючы інтэлігента да першароднай цэльнасці продкаў...

Дыскусія, хоць і не стала бурнай, тым не менш засведчыла паварот нацыянальнай свядомасці да зацікаўленага самапазнання сродкамі літаратурнага слова, паказала, што магчымасці гісторыка-функцыянальнага падыходу яшчэ не вычарпаны.

Аляксей РАГУЛЯ.

«Каб прасеяць бурны бег падзей...»

Ва ўсіх бедах, што былі раней і якія абрынуліся на нашу грэшную зямлю цяпер, многія гатовы вініць каго хочаш, толькі не самога сябе. Таму і выстройваецца дзіўны ланцужок, дзе суседнічаюць антысеміты і сіяністы, партакраты і дэмакраты, нацыяналісты і так званыя «чырвона-карычневыя». Для заспакаення душы, магчыма, і прасцей знайсці чарговага ворага. А для ісціны, для самаацэны? Ды з сябе неабходна пачынаць кожнаму! З таго колішняга, які «бег за камсамолам» і займаў чаргу на ўступленне ў партыю. З цяперашняга, гатовага раптоўна стаць святлейшым і чысцейшым за папу рымскага. Але ўся бяда ў тым, што з сябе пачынаць... Як кажучы, і хочацца, і колецца. Падобны бар'ер, не задумваючыся, гатовы пераступіць толькі Асобы.

Яшчэ адно пацвярджэнне таму — новыя вершы П. Панчанкі («Полымя»). Здавалася б, пасля «Паэмы сораму і гневу» наўрад ці можна нешта дадаць на тэму гэтага самаацэны. Але калі душа смельчак п'якельнай, незгоднай ранай, калі сумленне не дрэмле... Даруй, зямля мая, за дробныя грахі, А буйных я не меў: Адданым быў салдатам. Я часам быў сляпы, А часам быў глухі І пеў хвалу Усім чырвоным датам.

У адным вершы Паэт спавядаецца. У другім — задумваецца. І не толькі над тым, што было, а і над тым, што ёсць. Магчыма, нават у большай ступені. Не задумваецца нельга, бо ў чарговы раз самыя лепшыя спадзяванні ў многім засталіся марнымі: «Абдурылі, задурлілі, загалікалі, і ланцуг — на кожную руку. Мы рабы нікчэмныя і лёка і заходзячы зайздросцім братам». І робіцца балюча Паэту: «Адуць прыйшла той пошасці навала? Нібы ля Магілёва ў час вайны, мне цяжка пазіраць у вочы згаладзенай дзяцей... І несці груз віны». А ў трэцім вершы (усяго іх чатыры) пытанне і да самога сябе і да ўсіх: «Божа, дзе знайсці такое сіта, каб прасеяць бурны бег падзей?»

Уласна кажучы, «прасейваннем» гэтым і займаецца літаратура, пазбаўленая ідэалагічных догм, што трымалі яе ў сваіх цісках, вольная ад кан'юнктуры, якая для яе гэта — таксама бяда. І тут я поруч з панчанкаўскімі вершамі паставіў бы «балады савецкага дзяцінства» (аўтарскае вызначэнне жанру) В. Тараса «Жыў-быў хлопчык...» («Нёман»).

Колькі драматычнага, нават трагічнага прапушчана ў іх праз лёс лірычнага героя, які быў сынам свайго часу, і не віна яго, а бяда, што час гэты ў нечым ламаў лёс, фарміраваў яго не так, як хацелася б. Гэта ўласна аўтарскае спозедзь і споведзь пакалення паэта. А яшчэ — усведамленне таго, што як бы мы таго ні хацелі, ды не вырацца нам са свайго часу. Можам яго крытыкаваць, але прахытаем не пазбавішся: Кліч адраджэння: «Жыве Беларусь!»

грымч над Пломчэю Незалежнасці.. Отчэго же на сэрце такая грусть, цемняцей поўная нежнсты. по этому мальчыку из СССР, по его советскому детству? Советским он был. Из истории СССР ему никуда не деться.. Па-своёму «прасейвае бурны бег падзей» у лірычных запі-

сах «Трохі смяшней» Я. Брыль («Полымя»). Майстар навелы не забывае, што здаровы смех «з саміх сябе вельмі патрэбны нам і вельмі ў нас рэдкі». І робіць усё, каб праз гэты самы смех грамадства хоць крыху магло ачысціцца ад бедаў колішніх і цяперашніх. Назіральнасці Я. Брыля па-ранейшаму можна толькі пазайздросціць. Як, напрыклад, у гэтай навеле — «Клопат». Письменнік расказвае, як доўга чакалі на паказанне папа. Нарэшце, ён з'явіўся — «нярослы, сак-так валасаты, чорны, як асмалак». Ды не адзін, а з матушкай за рулём у «Жыгулях» і нейкай старою. «Ну што ж, людзі бываюць розныя...», — як бы змякчае ўражанне аўтар. «Ды воль у хаце ён загалікаў каля труны такім казліным тэарам, што хоць ты, як той дурань, у казцы, вазьмі ды не стрывай, засмейся. Матушка з тою старою памагаюць, як тры дні не ешы. Аніякай урачыстасці... А потым яшчэ і пачуў — матушка за рулём таму, што самога за п'янкі на тры гады пазбавілі праваў. Чацвёрта дзяцей. А ён яшчэ б'е яе... Клопат з кадрамі! Гэта не тое, што па тэлевізары, дзе цяпер гэтутыкі золата, рызаў, бароды...»

Аповесць жа В. Кармазава «Краем белага шляху» (таксама ў «Полымі»), здавалася б, зместам сваім не выходзіць за рамкі традыцыйных разваг аб няўдалых сем'ях, дзе муж ці жонка (у дадзеным выпадку жонка) п'януць. Аднак аўтару ўдалося так заглябіцца ў характар галоўнага героя доктара Валетава, што на першы план выступаюць праблемы духоўнасці і бездухоўнасці, камунікабельнасці чалавека ў сучасным грамадстве.

Уладзімір Саламаха ў апавесці «Прывід у скураным крэсле» (у «Маладосці» змешчаны пачатак) звяртаецца да жыцця сённяшняй творчай інтэлігенцыі, а калі канкрэтней — кінематаграфістаў. Письменнік стварае праўдзівы, пераканаўчы вобразы.

Увогуле, прадстаўнікі маладзых пакаленняў упэўнена тораць сваю сцяжыну ў літаратуры. Падрастае і дастойная змена. Узрадавалі ў «Маладосці» апавяданні А. Эзкава «Начны вартунык», «У зацішску», «Кузьма з вёскі Сунічкі» («Маладосць»). Аўтар назіральны, уважлівы да ўнутранага стану герояў, не пазбаўлены гумару, асэнсоўвае сучасныя калізіі.

Жнівеньскі нумар «Беларусі» цалкам прысвечаны 1000-годдзю хрысціянства на Беларусі. Ад звароту да чытача мітрапаліта Мінскага і Слуцкага, Патрыярхага Экзарха ўсяе Беларусі Філарэта «Хай будзе богаслаўленне з усімі вямі!» да іншых матэрыялаў праводзіцца асноўная думка — духоўнае ачышчэнне не магчыма без веры.

І на падагульненне — радкі В. Зуенка ў «Маладосці»: На полі, як сусвет, — жытнёвы плёс, Дарог няма тут, як і не было. Віецца толькі, як загадна-лёс, Уземжам сцэнка ў роднае сляло.

«Прасейваючы» падзеі, прапускаючы іх праз сябе, сваё светаўспрыманне, ніколі не забудзьма пра гэта: «Як сусвет, — жытнёвы плёс»...

А. АН-ЕВІЧ.

а клапацілася пра сваю сілу і магутнасць, не хочучы разумець, што сіла і магутнасць дзяржавы ў добрабыце яе грамадзян. Велізарнейшыя грошы, чалавечы розум выкарыстоўваліся не для добра чалавека, а супроць яго. Хапала грошай на велізарнейшую армію, на магутнае ўзбраенне, на спадарожнікаў-шпіёнаў, на атамныя падводныя лодкі, на звышгукавыя самалёты і не хапала на бальніцы, лякарства.

Будаваліся шыкоўныя будынкi для ЦК КПБ, для абкомаў і райкомаў, шыкоўныя дачы, санаторыі для наменклатуры, а побач стаялі бальніцы са смярдзючымі палаатамі, у якіх задыхаліся хворыя дзеці. Дарэчы, бальніца для дзяцей, хворых на цэрэбральны параліч, пра якую гаварылася вышэй, знаходзілася за некалькі крокаў ад будынка ЦК КПБ. Не ведаю, ці змянілася там што-небудзь апошнім часам, пакуль пісалася, выдавалася кніга, дай Бог, каб змянілася, але ўсё роўна, існаванне такой бальніцы ў наш час — ганьба для дзяржавы, якая прыкрывала сваё бессаромнае дзеянне лозунгам — «усё лепшае — дзецям!»

Мы ўсяго адзін год жывём пры новай уладзе, ды і цяжка назваць яе новай, калі ўсе самы адказныя пасады ў рэспубліцы і сёння займае тая ж самая наменклатура. Вельмі цяжка пераставіць велізарны цяжкі на новыя рэйкі і вельмі прыкра, калі і новыя гаспада-

ры жыцця, якія сёння называюцца ўжо дэмакратыяй, паказваюць сябе не з лепшага боку. Вельмі многія з іх мараць не пра добрабыт народа, а пра ўласнае абагачэнне, купляючы замежныя машыны, відэатэхніку і зноў не дбаюць пра дзяцей, пра бальніцы. Зноў хапае грошай на замежны шырспажыў і не хапае на лякарства, — аптэкі стаяць пустыя, у бальніцах іх таксама няма. Адно спадзяванне — на гуманітарную дапамогу. Можна, замежны капіталіст акажацца дабрэйшым, чым нядаўні камуніст.

Уладзімір Ліпскі прыцягвае увагу чытача да розных дзіцячых лёсаў. У гэтым плане цікавы нарыс «Кароль пад канвоем». «Школа, грамадства служалі дзесяцігадовага хлопчыка. Ён вылучаўся сярод іншых дзяцей наравістасцю, паводзіў сябе не заўсёды прыстойна, меў і іншыя грахі, і воль ні бацькі, ні школа, ні вышэйшыя педагогічныя ўстановы не прыдумалі нічога лепшага, як запяць гэты дзіця лепшачку ў псіхушку, потым за муры і, нарэшце, накіраваць у спецшколу. Варты жалю дзяло на пасяджэнні камісіі райсавета па праблемах падлеткаў. Так і ўяўляеш дарослых дзядзю і цецю за доўгім сталом і перад імі маленькага, як вераб'я, хлопчыка па прозвішчу Кароль, які ляпеца: «— Даруйце мне, калі ласка...»

А тым насталою: «— Ты расцямуч усёй зале (там яшчэ і зала нейкай была), што кірвала табою пры здзяйсненні злачынства? — Нічога не кірвала... — Што кірвала табой? Ты ведаў, што гэта злачынства? — Ведаў, — усхліпвае. — Васечніну трэба было даміна... Праз акно убачылі, забралі...»

І гэтак далей, мусібыць, не адну гадзіну выцягвалі з дзіцяці душу, перш чым так жорстка з ім абысціся. Наўрад ці тая спецшкола выправіць хлопчыка...

Бяда ў тым, што нават тыя дзеці, якія жывуць у сем'ях, часам адчуваюць сябе сіротамі. Змучаныя клопатамі пра хлеб надзённы, бацькі не заўсёды знаходзяць час, каб паклапаціцца пра дзіця, прыгалубіць. А выхаванне патрабуе ад мацеры поўнай самааддачы, як кожны сапраўдны творчы працэс. Да сталага ўзросту павінны ствараць бацькі з дзіцяці чалавека, але адкуль чаму ўзяцца, калі тых бацькоў у свой час таксама не стварылі чалавекамі і яны выходзяць сваё дзіця найбольш ляянкаю ды затрэшчынамі.

Паміж нарысамі, публіцыстычнымі артыкуламі Уладзімір Ліпскі змяшчае старонкі ўласнага дзённіка. І ў гэтых запісках асабліва відаць пільнае вока пісьменніка, яго назіральнасць, умёнае ўбачыць у эпізодзе, у дэталі сутнасць з'явы.

Кніга напісана моваю, ад якой мы адвыклі ў нашым штодзённым жыцці і досыць рэдка сустракаем у творах, — у ёй шчырае і спагада, цеплыня і сардэчнасць. Думаю, што кніга гэта не пакіне раўнадушным чытача, а некага, хто заблудзіўся ў цёмным лесе нашага жыцця, можа, і выведзе на дарогу.

Лідзія АРАБЕЙ.

Я хросны сын Расіі

Напрыканцы 1943 г. я разам з маці быў вывезены немцамі ў г. Бромберг (зараз — г. Быдгашч). Там, у палоне, відаць, спадзеючыся, што Бог злітуецца і аблегчыць долю сына, маці ахрысціла мяне. Хроснымі бацькамі маімі былі рускія людзі Кацярына і Пётр Кандаковы з г. Тосна. Якія жылі з намі ў адным бараку.

Не ў Беларусі роднай,
не ў Расіі —
У час вайны ў нямецкай старане
Пяцігадовым вязнем ахрысцілі
У праваслаўнага папа мяне.

Да бацькі хроснага і маці хроснай
З матуляй роднай сцежак-пуцявін
Не адшукаў пасля вайны я ў Тосна.
І ўсё-ткі я —
Расіі хросны сын.

Але, на жаль, у матухны Расіі
Не горнеца да хрэснага душа.
Разбэшчвалі Расію і трупілі
Гашыш ляноты,
злосці анаша.

І шчодрая, і прагна не ў меру —
Стараецца перахрысціць усіх
Яна ў сваю назойлівую веру
Не толькі з дапамогаю «шущіх».

Кідала і ў крывавыя купелі
Даволі часта хрэснакаў яна.
Мне «Калыханку» Лермантава пелі
У дзень хрысцін матуля і вайна:
«Но отец твой старый воин,
Закален в бою,
Спи, малютка, будь спокоен,
Баюшки-баю...»

А ў гэты момант —
вой загартаваны —
Бег у атаку бацька мой стары.
Крывавая чырвоныя цюльпаны
Ля Одэра —
на бацькавай гары...

Будзь, матухна,
сапраўднай хрысціянкай,
Не забівай, не абкрадай —
шчыруй.
З сявенькаю, з матыкаю, з кіянкай
І з хрэсцікамі ўсімі пасябруй.

І, веру, ты ачысцішся душою
І будзеш зноўку сустракаць паслоў,
Пабліскаваючы, як раней, парчою
І золатам царкоўных купалоў.

Касцёл і царква ў Глыбокім

На плошчы люднай, — роўныя прад
Богам,
Аднолькавыя для маіх вачэй, —
Касцёл з царквой спрачаюцца
ў Глыбокім.
Хто і на колькі метраў з іх вышэй.

Анёлам лётаў і сталаё душою
Я ў гарадку з разбомбленай царквой.
Абедню я не назаву імшою,
Хрысціца не прывыкну ўсёй рукой.

Ды мне заўсёды сагравае сэрца
Сваёю прыгажосцю і касцёл.

«Шущіха» — фантан у Петрадварцы.

Ніколі не абразіць іншаверца
Рахманы, міратворны мой анёл.

І крыўдна, што няма ў маім павеце
Ні гэткага касцёла, ні царквы.
Касцёл з царквой на існаванне ў свеце
Спрадавеку маюць роўныя правы.

На жаль, яны — і без дазволу Бога —
Спрачаюцца не жартам, а ўсур'ёз.
З-за спрэчак іхніх пралілося многа
На Беларусі і крыві, і слёз.

Гучаць навокал нашанскія словы
І песні беларускія, аднак
Касцёл з царквой знайсці агульнай мовы
Не могуць і ў Глыбокім аніак.

На плошчы люднай, — роўныя прад
Богам,
Аднолькавыя для маіх вачэй, —
Касцёл з царквой спрачаюцца
ў Глыбокім,
Хто з іх бліжэй да Бога — хто вышэй.

Звыкся з жахамі і дзівосамі,
Ды ніколі ў былыя дні
Не праменілі вочы восені
Столькі ласкі і цеплыні.

Быццам на невылечна хворага,
Лістабойка на свет глядзіць.
Ціхім ціўканнем,
ціхім шорахам
Нам стараецца дагадзіць.

Зразумела, відаць, што мітынгі
Надакучылі надта нам.
Многа клопатаў у карміцелькі,
Бо не верыць балбатунам.

Абагрэць,
накарміць стараецца
Сопкай бульбай з грыбамі нас.
Тым, што шмат гультаёў,
здараецца,
Абураецца іншы раз.

З ціхай крыўдаю і маркотаю
Зорам скардзіца,
што ў яе,
Каб спраўляцца з усёю работаю,
Часу светлага не стае.

Непакоіцца, каб сабралі мы
Узегь — да бульбінкі —
ураджай.

Арабінавымі каралямі
Упрыгожыла змрочны гай.

Пэўна, воблачка над дуброваю
Ей паспела наваражыць,
Што цяжкую зіму,
суровую
Давядзецца нам перажыць.

Белыя вершы зімы

Збег я далей ад крыклівай гурмы
Смутнай часінаю,
Слухаю белыя вершы зімы
Над ручаінаю,

Хоць не шукала ніколі душа
Утульнага седала...
Кнігаўкі распач,
адчай мураша —
Усё яна зведала.

Ператварыцца хацелася мне
У гордага сокала.
Шчасце, здавалася,
на скакуне
Міма працокала.

І нечакана яго я знайшоў —
Вось яго, ціхае,
Тут на зямлі,
над жытлом мурашоў,
Ценькае, ціўкае.

Вось яго скача на гонкай сасне
Рыжэй вавёркаю.
Вось яго свеціцца,
ззяе на дне
Першаю зоркаю.

Срэбрам з галінак тугіх на зямлю
Ціха струменіцца,
Тварам жанчыны,
якую люблю,
Шчодрэ праменіцца...

Збег я далей ад крыклівай гурмы
Смутнай часінаю,
Слухаю белыя вершы зімы
Над ручаінаю.

Жнівеньскія версэты

Манета

Гэтую манету знайшоў ты ў маланстве
пасля паводкі на дзвінскім беразе.

Вызвалася манета ад паціны і зноў
пакрывалася ёю.

Сціраліся на манеце цымяныя надпісы
— выступалі новыя.

Знікалі на ёй старыя гербы й партрэты
валадароў — узнікалі новыя гербы й партрэты.

Купляў ты за гэтую манету нянавісць.

Купляў за яе славу.

Нават каханне купляў ты за яе.

Ды кожны раз вярталася да цябе твая
манета, бо танны тавар браў ты.

Прыйдзеш на дзвінскі бераг пасля паводкі,
запытаешся ў сябе самога: дзеля чаго
знайшоў ты ў маланстве гэтую манету!

Пытаю дарогу

Пытаю дарогу да магілы на старасвецкіх
могілках ля сіняй бухты.

Спяраша будзе кавалак цёмнае брукаванкі,
кажа сівы майстра, што высякае на помніку літары,
потым кавалак брукаванкі ружовае,
а за крыжам з чорнага граніту —
тры прыступкі да вашае магілы.

Спяраша будучы кіпарысавыя прысады,
кажа стары садоўнік, што падстрыгае
кусты глогу, потым лістоўніца сярод
дроку, а за ёю — тры прыступкі да
вашае магілы.

Зайздросчу старым: няма ў мяне іхніх
прыкметаў.

Цешуся, бо прыкметы мае — да самых
прыступкаў — мне аднаму належаць.

Зінаіда ДУДЗЮК

ПАЛОННІЦА ЗОНЫ

Апавяданне-фантазія

Жанчына ішла між соснамі, мякка
правальвалася ў аксамітны мох, услухоўвалася ў
лясны гул, старалася адпачыць душою.
Яна любіла лес з маланства, затоена і ціха,
сумавала без яго. Ёй дастаткова было ўгледзець
з гарадской ускраіны сінюю палоску, каб
задаволіць сэрца. Калі гарызонт быў голы,
зямля ёй здавалася безабароннаю і хвораю.

Была грыбная пара, але жанчыне грыбы
не трапляліся. Высокі лес неспадзявана
скончыўся, і пачаўся непразлыны малады
сасоннік. На адным з дрэў жанчына
заўважыла шылдачку з надпісам: «Забаронная
зона». Невядома, што хавае ў сабе гэты
падлесак, магчыма, там вайсковая стрэльбішча.
Яна вярнулася назад да высокіх соснаў,
прыпынілася на сухой паляне, сціпла ўпрыгожанай
ружаватым верасам, паглядзела ўгору,
дзе на фоне шэра-блакітнага неба плылі
вершаліны соснаў. І сама нібы ўзнялася
над сабою, з лёгкаю душой адчула, што
наперадзе яшчэ шмат светлых дзён.
Вось падрасце непаслухмяны сын, мо
паразумею і падабрэю; муж пастарэе і
паспакайнее, знікне паміж імі адчужанасць і
хлусня, і зажывуць яны нарэшце па-людску...

Сасновы лес паступова перайшоў у чарналесце,
шчодрэ размаляванае восенню ў барву і
вохру. І зноў ёй трапілася на вочы тая
самая шылдачка, толькі ўжо прымацаваная да
слупка. У восенскай раскошы фарбаў усё
часцей пачалі трапляцца крона, кранутыя
чарнатою, нібы абгарэлыя, нават у паветры
адчуваўся салодка-гаркаваты пах. І раптам
яна ўбачыла перад сабою мёртвы лес:
чорныя стаўбуры з натапыранымі галінамі
тырчэлі ў неба, як рукі скамянелых істот.
Шэрая лістота ўсцілала дол і распадалася
пад нагамі на труху. Ёй зрабілася жудасна,
нібы яна трапіла ў тую мясціну, дзе
адбылося д'ябальскае чараўніцтва.

Жанчына тузанулася, каб бегчы адсюль і
не азірацца, як нечакана дзве рукі леглі
ёй на плечы. Яна ў адначасе

спалохалася і ўзрадавалася гэтым рукам.
Хоць якая жывая душа побач. Яна азірнула
ся ўскрыкнула не столькі ад страху, колькі
ад нечаканасці. За яе спіною стаялі двое
мужчын у процівагазах, аранутыя ў
бліскучыя камбінезоны, шырокія для іхніх
субтыльных постацяў.

— Пусціце мяне! Што вам трэба? —
закрычала яна.

Адзін з мужчын жэстам супакоіў яе,
дастаў з сумкі запасны процівагаз, падаў
ёй, ускінуў на плечы зялёны плашч, даў
пальчаткі, пачакаў, пакуль яна аранецца,
паказаў рукою наперад, загадаваючы ісці.

Думкі яе блыталіся, яна сілілася сабраць
іх: «Гэта атручаны лес... Што ж цяпер? Як
я?..» Пах гарэлага лесу пяршыў у горле,
на вочы час ад часу наплывала непрыемная
вільгаць, супакойвала толькі тое, што
побач былі людзі, якія, напэўна, хацелі
ёй дапамагчы. Праваднікі мелі танклявыя,
амаль хлапечыя постаці. Яна зразумела,
што гэта маладзенькія салдаты з бліжэйшага
вайсковага аб'екта.

У хуткім часе яны выбіліся на бетонку.
Дзіўна, што яна, ведаючы гэты лес, ніколі
не бачыла гэтае дарогі. Мужчыны прыпыніліся
і на мігах паказалі, што вымушаны
завязаць ёй вочы. Яна хацела адмовіцца,
абурывацца, але як гэта зрабіць у процівагазе.

Вочы развязаці толькі ў памяшканні,
дзе яна ўбачыла перад сабою столенага,
яшчэ не старога чалавека з грубаватымі
рысамі твару, з капою сівых кучаравых
валасоў над шырокім ілбом, зрэзаным
маршчынамі. Ён напружана паўзіраўся ў яе
вочы, усміхнуўся, ветліва сказаў:

— Добры дзень! Здыміце, здыміце гэты
камуфляж, тут вам нішто не пагражае.

Яна адклеіла ад твару ўспацелую, ліпкую
гуму процівагаза, зняла плашч і пальчаткі,
падала маладому правадніку, што стаяў
побач, адказала:

— Добры дзень. Прабачце, не ведаю, як да
вас звярнуцца... Я заблудзілася, дапамажыце
мне, калі ласка...

Памяць

Памяць любіць павучка, што жыве за старым гадзіннікам.

Памяць любіць жаўтлявую музыку «Beatles».

Памяць любіць матылькоў на пыльным падвоканні.

Памяць любіць сухія гарачыя рукі.

Памяць любіць вусны, што ўмеюць піць да дна.

Памяць любіць імя, у якім тоіцца сотня імёнаў.

Памяць таксама любіць.

Вучыла бабуля

Не спі, калі сонца сядзе, вучыла бабуля, бо заснеш з ім разам, а ўранні ўжо не працнешся.

Не глядзі ў лустэрка апоўначы, бо растанеш у ім, як солі драбінка ў студні.

Не любіся з дзеўкамі ў жыццё і ў красках не любіся, бо колькі каласоў зломіш — столькі людзей ад голаду сканае, а колькі красак звяне — столькі дзетак на свет не народзіцца.

Пажата жыта даўно, і поплаў мой скошаны.

Сонца сядзе.
Глыбее ў дубовай асадзе бабуліна люстра.

Спадарожніцы

Справа ад мяне, рука ў руцэ, ідзе Каханая.

Злева, на адлегласці выцягнутай рукі, ідзе Смерць.

Шчасце грае на тварах у абедзвюх маіх спадарожніц.

Каханая ведае: я кахаю яе так, як не кахаў раней ніколі.

Смерць рада за нас, бо ведае, што гэта праўда.

Смерць памятае справа ад мяне іншых жанчын.

Яна нарадзілася разам са мною, яна была спачатку немаўлём, потым тэпала побач на дзіцячых

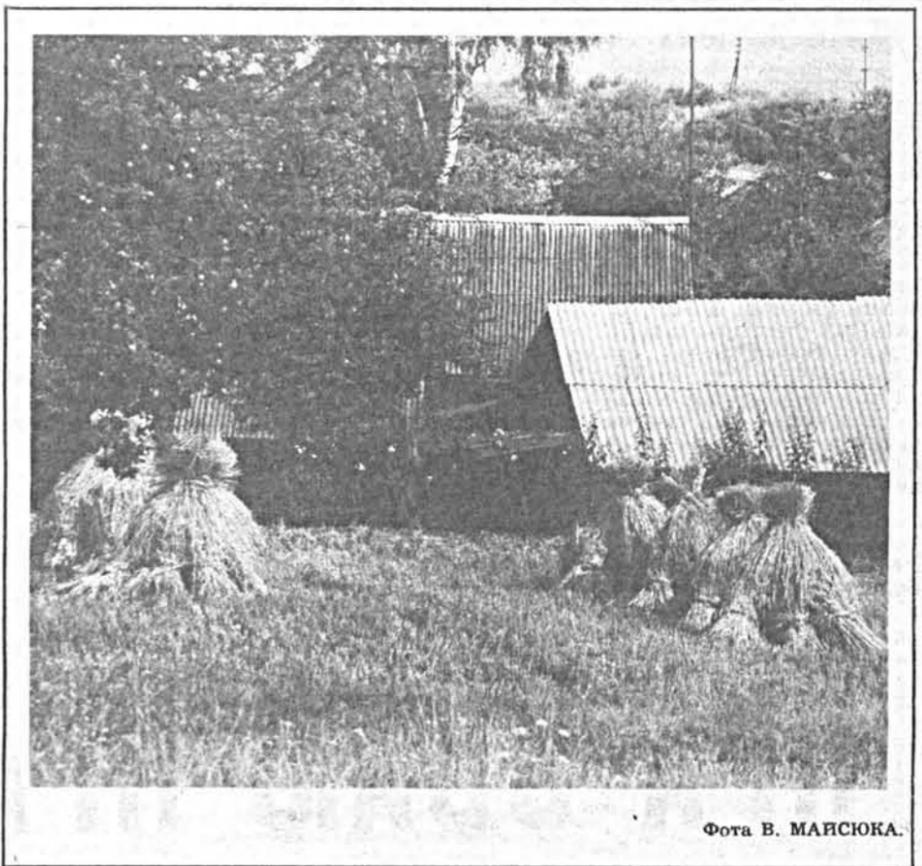
ножках, потым стала дзяўчынаю і назаўсёды закахалася ў мяне.

Смерць не раўнуе: яна ведае, хто будзе маёй апошняю жанчынай.

Свеціць сонца.

Цёплы вецер блытае нашы валасы.

Мы ідзем утраіх.

Фота В. МАЙСЮКА.

— Завіце мяне проста, доктор. Не хвалойцеся, мы пастараемся вам дапамагчы. У нас здарылася невялікая аварыя, таму ўсіх людзей, якія будуць трапляць у атручаную зону, мы вымушаны затрымаваць і даследаваць.

— А як жа мая сям'я? Трэба ж папярэдзіць...

— Напішыце вось тут, калі ласка, усё, што палічыце патрэбным, каб мы здолелі адшукаць вашага мужа ці каго... — ён падаў жанчыне паперу і ручку.

Яна скончыла пісаць, аддала яму папярковы лісток, ён пастараўся нязмушана ўсміхнуцца:

— Як вы сябе зараз адчуваеце?

— Ведаеце, я вельмі спалохалася, калі трапіла ў мёртвы лес, а пасля яшчэ вашы хлопцы... У мяне дагэтуль калоціцца сэрца, туман перад вачыма, горыч і сухасць у горле...

— Гэта пройдзе. Зараз я выклічу фельчара, ён возьме ў вас кроў з вены на аналіз. А пасля вы зможаце адпачыць у ізалятары. Туды ж вам прынясуць абед, — сказаў доктор.

Ён націснуў кнопку на пульце. На выклік з'явіўся маладзенькі фельчар у рэспіратары і шэрай уніформе. Доктар задаволена акінуў позіркам падначаленага. Доктара заўсёды здзіўляла празмерная стараннасць і абавязковасць гэтага маладога чалавека. Вось і зараз ён апраўнаў на самых строгах патрабаваннях тэхнікі бяспекі. Няблага было б узяць з яго прыклад.

Фельчар павёў яе па доўгім калідоры. Сквозь былі жалезныя дзверы, і нідзе, нават у кабінце доктара, яна не бачыла вокнаў. Ёй здалося, што за гэтымі цяжкімі дзвярамі месцяцца страшныя тайны, а мо там жывуць страх і адзінота, сабраныя з усяго свету. І калі раптам дзверы адчыняцца, дык страх запалоніць усю зямлю, людзі пачнуць баяцца нават уласных ценяў. Яна азірнулася на фельчара. Вочы ягоныя былі трывожныя, нібыта ён адчуваў тое ж самае.

У канцы калідора фельчар націснуў кнопку на сцяне. Перад імі расчыніліся дзверы ў невялікі пакой, замкнёны і глухі, пасярод якога стаяў ложка, засланая белая капаю, побач месцілася невялікая тумбочка, на ёй свяцілася лампа з аранжавым абжуром. Фельчар прапусціў жанчыну ў ізалятар. Дзверы за ім нячутна зачыніліся, зліліся са сцяною.

— Я сапраўды атруцілася? — запытала яна, закахваючы руку.

Ён пахітаў галавою, супакойваючы яе. Іголка ў ягоных руках спрытна знайшла вену, уджаліла, і жанчына ўбачыла, як цёмныя кроплі крыві расцякаюцца па шкле прэбёркі.

Фельчар склаў свае прылады ў хітры чамаданчык, што расчыняўся, нібы кні-

га, і выйшаў. Яна засталася адна, адчула млюсьце ва ўсім целе, бездапаможна акінула позіркам пакой, раптам падалося, што сцены і столь зрушыліся з месца, папылілі, закружыліся, нервовы спазм сціснуў горла. Жанчына ўткнулася тварам у падушку і заплакала.

Фельчар паклаў перад доктарам лісток паперы, спісаны літарамі і лічбамі. Доктар прабегаў вачамі напісанае, адзначыў, што формула крыві жанчыны мае даволі вялікае адхіленне ад нормы, сказаў:

— Ваша задача — паназіраць за ёю. І ніякае дапамогі! Ідзіце.

І зноў пашкадаваў, што аніяк не засцярогся, размаўляючы з жанчынай.

Ён сеў да камп'ютэра, звычайным рухам націснуў некалькі кнопок: на экране з'явіліся і пабеглі сінусоіды, зубцы. Камп'ютэр быў зусім новы, нядаўна яго набылі ў камплекце з некалькімі спецложкамі, размешчанымі ў ізалятарах. Дастаткова было пакласці хворага на такі ложка, як адразу ўсе звесткі пра стан яго здароўя можна было чытаць на экране дысплея. Доктар адчуваў тое знаёмае хваляванне, той азарт, які заўсёды ахопліваў яго перад адкрыццём, магчыма, тое ж самае адчувае заядлы карцёжнік перад выйгрышам.

Ён сачыў за лічбамі і графікамі, што мяняліся і мільгали на экране, бачыў, як няўхільна азразоль перамагае жывыя клеткі.

— У яе сутаргі. Стан крытычны, — пачуўся ў дынаміку бязвольны голас фельчара.

— Пра што вы? — недаўменна запытаўся доктар, не жадаючы адрываць позірк ад дзівоснага відовішча.

— Жанчына памірае, — бясколерна паўтарыў фельчар.

— Памірае? Чаму? Доза мізэрная. Мышкі на такія дозы амаль не рэагавалі.

Доктар задумаўся. Хутэй за ўсё ён не ўлічыў фактар часу. Так, дозу трэба было памножыць на час уздзеяння, як і ўсё ў жыцці варта множыць на час. Сам ён нібы забыўся на існаванне часу, вымяраў пражытае толькі працаю. А па сутнасці праца — той самы наркотык, які непрыкметна высмоктвае сілы і розум, асабліва калі працуеш з натхненнем і жаданнем, не заўважаеш нават, калі прыходзіць старасць.

— Дайце ёй інгаляцыі кіслароду і транквілізатары, у крайнім выпадку — эфірна-кіслародны наркоз. І без панікі. Я тым часам звязжуся з цэнтрам...

Сёння доктар парушыў усе інструкцыі, і пра гэта пакуль не ведалі ў цэнтры. Праўда, выкіды атрутных рэчываў здараліся ў лабараторыі і раней, але такая сур'ёзная аварыя, як сёння, адбылася ўпершыню. За ноч лес загінуў на

плошчы значна большай, чым ахоўная зона. Самае непрыемнае, што ў атручаным лес маглі трапіць людзі, якіх не заўважыць ахова. Што, уласна кажучы, і здарылася.

Пяць гадоў патраціў доктар на вынаходніцтва азразоль, які заказала ваеннае ведамства. Вучонага не цікавіла, куды і як будзе выкарыстана рэчыва, ён меў патрэбу творча працаваць, дасягаць пастаўленае мэты, бо верыў у існаванне справядлівасці не толькі на небе, але і на зямлі. За сваё вынаходніцтва і талент ён быў шчодро ўзнагароджаны, займаў пэўныя прывілеі і адмятаў усякія сумненні, што часам узнікалі ў душы, наконт марнасці і нават злачыннасці ягонай навуковай працы.

Ён любіў сваю працу, ганарыўся прывілеямі, што яшчэ маглі радаваць старога халасцяка, што за навукаю так і не займаўся сям'яй? Ды якое асабістае жыццё можа быць у чалавека, далучанага да дзяржаўных тайнаў, калі за кожным тваім крокам сочыць нядрэмнае вока ўнутранай службы. І не так проста знайсці тую адзіную жанчыну, неабходную, як паветра, а звязвацца абы з кім не варта. Праўда, некалі ў студэнцкія гады сустрэлася яму дзяўчына, з-за якой ён страціў спакой, але яна выбрала дацэнта. Для яго гэта была цяжкая страта. Хапіўшы з гора віна, ён хацеў выкінуцца з чацвёртага паверха і зрабіў бы гэта, каб не сябра, што ўтрымаў за крысо пінжака. Тады ён толькі разбіў сабе лоб, знак застаўся на ўсё жыццё. На канікулы да маці прыехаў схудлы і прыгнечаны. Маці доўга да яго прыгляддалася, пасля сказала: «Не бядай, твая дзяўчына ад цябе не ўцячэ». Яму нічога не заставалася, як змірыцца з лёсам, пайсці з галавою ў навуку і працу.

Доктар уключыў тэлекамеру. На сцяне засвяціўся экран. Ён убачыў твар жанчыны, прыгожы, яшчэ даволі малады. Прывабна акрэсленыя вусны, тонкія, нібы ў здзіўленні прыўзнятыя бровы, ясна чала. Відаць, прыступ задушша адступіў, яна ўпакоілася і заснула. Рэдка хто з людзей умее прыгожа спаць. Гэтыя няўцяжыма разяўленыя раты, раскіданыя рукі, ненатуральныя позы — шмат што можа сказаць чалавека. У яе быў твар, на які хацелася глядзець. Невядомае хвалюючае пачуццё абудзілася ў ім, забілася частым пульсам, ён засаромеўся сам сябе. Стала шкада яе, як шкадуюць хворых дзяцей. Раптам па яе твары прабегаў ценя, сутарга скамечыла рысы. Жанчына пачала размахваць рукамі, стагнаць і рызніць.

Доктар зморшчыўся, як ад болю, уключыў тэлекамеру. Патрэбна было нарэшце папярэдзіць начальства. Ён набраў нумар галоўнага дыспетчара, раска-

заў пра аварыю і вынікі. Дыспетчар не спяшаўся перадаваць непрыемную вестку наверх, падрабязна распытваў пра жанчыну, якая трапіла ў атрутную зону. Калі даведаўся, што яе трымаюць у ізалятары лабараторыі, абурана ўзрываўся:

— Вы што сабе думаеце? Ды праз яе ўся лабараторыя можа ператварыцца ў вяр'яцкі дом! Пасылаю санітарную машыну! Усіх, хто быў з ёю ў кантакце, тэрмінова змяшчайце ў ізалятар.

— Мяне — першага...

— Як! Вы? Гэта злачынства!

— Мабыць, усё маё жыццё ў сценах гэтай установы — злачынства, і ваша таксама, шаноўны!

— Ды вас гнаць трэба!

— Сёння ж сам напішу заяву на звальненне.

— Ха-ха! Заяву ён напіша! Няўжо ты думаеш, — нечакана дыспетчар перайшоў на «ты», — што цябе выпускаць з тою інфармацыяй пра ваеннае ведамства, якой ты тут нахапаўся? Ды ты згніеш малодшым лабарантам, калі няздатны кіраваць лабараторыяй. Гэта ў лепшым выпадку, а ў горшым...

Што будзе ў горшым выпадку, ён так і не пачуў.

Доктар зноў уключыў тэлекамеру. Жанчына задыхалася, трызіла, ускудлачаныя валасы закрывалі твар. Ён нервова выключыў тэлекамеру. Адчуў слабасць і млявасць, адкінуўся на спінку крэсла, заплушчыў вочы, падумаў, што страшэнна стаіцца ад напружанай працы, абмежаванага кола людзей і ад сябе самога. Да ўсяго трэба збірацца ў цэнтр, а там прывязуцца са сваімі камісіямі і праверкамі.

Ён пачаў парадкаваць паперы на stole, і калі да горла падступіў задушлівы камяк, з-пад ног папыліла падлога, нібы лінза, выгнулася процілеглая сцяна, ён яшчэ паспеў падумаць, утрымліваючы на некалькі хвілін свядомасць: «Галюцынацыя? Ужо? Так неасцярожна...» І, здаецца, не ён, а хтось іншы, каму ўсё роўна, дадаў: «Так і трэба».

Здалёку пачуўся голас маці. Яна стаяла на маладым лужку, ружова-жоўтым ад смолак і кураслепу, у той самай сукенцы, у якой яе пахавалі. Было балюча глядзець на сляпучае сонца. І ён, прыжмурыўшы вочы, кінуўся насустрач маці, натыкаючыся на сонечныя промні, як на пікі. Яна клікала яго, махала рукою, адплывала і ўрэшце ператварылася ў агеньчык, знікла ў марыве. Тады свет пачаў перакульвацца, неба падала на зямлю, а зямля імкнулася стрэсці са сваёй паверхні чалавека, як непатрэбшчыну. Ён, ахоплены страхам, да знямогі біўся ў дзікім хаосе, а пасля доўга ляцеў у цемру, пакуль душа ягоная не стала чорным, як той атручаным лес, згусткам.

У НАС ПРИНЯТА лічыць, што тэатр складаецца з трох асноўных кампанентаў: літаратуры, г. зн. драматургіі, уласна сцэнічнага мастацтва і глядачоў.

Сапраўды, тэатр як від мастацтва пачынаецца з драматургіі. Былі часы, калі глыбокая драма менавіта як твор літаратуры нібыта становілася ўпоперак дарогі для рэжысёраў, перашкаджала іх поўнаму самавыяўленьню і самасцвярджэнню. Яе спрабавалі падмяніць гэтакімі п'есамі-сцэнарыямі, напісанымі пад манеру пастаноўшчыка, а папросту кажучы — звычайнымі літаратурнымі сурата-

лёсе, то хіба што адмоўную. Але давайце разбірацца.

Нядаўна вядомы рускі крытык Анатоль Смялянскі, пабываўшы ў Амерыцы і пабачыўшы тамтэйшыя парадкі на свае вочы, расказаў пра такі факт: калі вельмі ўплывовая газета апублікуе рэцэнзію на тэатральны твор, у якой будзе давацца адмоўная ацэнка пастаноўкі (рэцэнзія з'явіцца абавязкова назаўтра пасля першага прэм'ернага паказу), гэтую пастаноўку можна смела здымаць з рэпертуару. Яна, што называецца, поўнасьцю правалілася, на спектакль не пойдзе публіка. І тут усё адназначна, няма ніякіх альтэрнатыв.

ці журналіст, а самі прафесіі звычайна сумяшчаюцца: бо што за крытык, калі ён не знаўца гісторыі і тэорыі тэатра, ці што за навуковец, калі не валодае журналісцкім пером, не ўмее жыва і аператыўна пісаць пра сучаснае сцэнічнае мастацтва).

Ёсць, праўда, тэхнічныя сродкі запісу спектакляў, і такія запісы можна захоўваць у фондах. З гадамі сама тэхніка, несумненна, будзе ўдасканалвацца, ды, відаць, не векаваць нам з такімі здымкамі дэфіцытамі на плёнку. А можа, вынайдуць і якія-небудзь іншыя, больш зручныя і мабільныя, сродкі. Але і тады крытыка застанецца і

вінны былі б наследавацца наступнікамі.

ШТО Ж МУСІЦЬ рабіць крытыка? Калі пачынаць з самага простага і элементарнага — фіксаваць, сведчыць пра тое, чым жыве, дышае сцэна. Калі апісальніцтва, скажам, у літаратурнай крытыцы ці ў крытыцы па выяўленчым мастацтве блага, бо навошта мне чытаць пераказ, калі я магу пазнаёміцца з самім творам ці паглядзець карціну, ва ўсялякім разе, яе рэпрадукцыю, то ў тэатральнай справе — зусім іншая рэч. Нават прымітыўнае апісанне так зва-

за пісьменніка. Гэта ў прынцыпе неаб'ектыўна. Але ж сама рэальнасць — пакуль на іх баку.

У мінулыя гады, калі мастацкі творы перш-наперш ацэньваліся па ідэйнасці, важнасці тэмы, калі пераважала менавіта ацэнка крытыка, найчасцей абыходзіліся самымі банальнымі азначэннямі, накіталт: пераканаўча ці не пераканаўча, алтымістычна ці песімістычна, смела, упэўнена, аддана, пераможна і г. д. і да т. п. Набор такіх выразаў быў увогуле небагаты, а самі азначэнні настолькі сцёртыя, што нічога і ні пра што не гаварылі, але для нашай учарашняй нарматыўнай крытыкі, якая выносла прусуд у лепшым выпадку па школьнай пяцібальнай шкале, а то і ўвогуле па схеме справаздачных сходаў («здавальняюча» ці «нездавальняюча»), быў не толькі прыдатны, а і дастатковы.

Цяпер жа, калі павяртаемся да вызначэння эстэтычнай вартасці твора, яго духоўнай каштоўнасці, цана вось такім ці падобным характарыстыкам зусім нязначная, іх каэфіцыент карыснага дзеяння надзвычай невысокі.

Пераствараючы спектакль, крытык мусіць — іншага выбару, здаецца, няма — жывапісаць яго словам. Як бы маляваць карціну. І тут на шляху паўстае другая, па сённяшніх рэаліях непераадольная цяжкасць. На прыкладу, пісьменніка з плошчай ніхто не лімітуе, іншая справа — дзе будзе друкаваць сваю рэч: у газеце, часопісе ці ў выдавецтве. Крытыка ж амаль увесь час жорстка абмяжоўваюць — скажам, трыма-чатырма старонкамі ў газеце. І гэта пра спектакль, над якім працавала вялікая колькасць твораў і які ідзе на падмостках не адну гадзіну! Тут ужо не да аб'ёмнай карціны, перадаць бы хоць асобныя фарбы, мазкі, дэталі. Але ўсё адно яны павінны быць, бо і ў гэтым выпадку канкрэтыка мае сэнс і значэнне, а агульшчына іх не мае, застаецца толькі агульшчынай.

Гаворачы пра тэатразнаўчае ці крытычнае перастварэнне спектакля або асобнай ролі ці аднаго эпізода, нейкага імгнення, аўтар «жывапісам слова» здольны дадзецца да чытачоў і настраіваць у глядзельнай зале і на падмостках, і эмацыянальна напал, увогуле перадаць самую танальнасць пастаноўкі, яе рытміку. І ў гэтай сувязі колькі слоў пра густы, мастакоўскія схільнасці, не кажучы ўжо пра эрудыцыю, высокую культуру самога крытыка. Прынята сцвярджаць, пра што з прычыны і без прычыны шмат разоў нагадваецца і паўтараецца, што крытык павінен пісаць ці гаварыць пра тую або іншую тэатральную з'яву аб'ектыўна. З гэтым няма падстаў спрачацца ці не пагаджацца. Бяда, аднак, у тым, што паняцце аб'ектыўнасці ў нас разумеецца надзвычай вузка, каб не сказаць вульгарна. А менавіта, як нешта бяспасна халоднае. Маўляў, аб'ектыўны крытык глядзіць на тэатральны падзеі як бы збоку і спакойна, з цвярозым разлікам іх рэгіструе.

А між тым ён таксама жывы чалавек, якому ўласціва хвалявацца, перажываць, узрушацца, штосці прымаць, а штосці не прымаць, любіць, ненавідзець і г. д. У крытыка, як і ў іншага тэатральнага творцы, і тэмперамент, і эмоцыі, дадатныя і адмоўныя... І будзе вельмі блага, калі чытач не адчувае ўсяго гэтага.

ТЭАТР

ПРА СВАЮ ПРАФЕСІЮ

Неяк у знакамітага, папулярнага тэатразнаўцы і крытыка Г. Н. Бяджыева запыталі:

— А навошта ўвогуле патрэбна крытыка!

Той крыху ў жартаўлівым тоне адказаў:

— Каб не даць памерці тэатру.

Мне асабліва запала ў памяць гэтая фраза. Ведаю, што яе можна трактаваць па-рознаму, у чым не раз ўпэўніваўся ў розных аўдыторыях. Тут жа абмяжоўваюцца толькі адным сэнсам, асабіста для мяне — найбольш блізім і дарагім.

тамі. Спектаклі паводле такіх твораў, як правіла, таксама выходзілі суратнымі, толькі на ўзроўні эраца-мастацтва.

У сваю чаргу цяпер наўрад ці хто стане сцвярджаць, што ўласна тэатральнае мастацтва, па самой прыродзе складанае, сінтэтычнае, якое ўбірае ў сябе, канцэнтруе рэжысёрскую і акцёрскую творчасць, працу сцэнографу, музыкаў, з'яўляецца другасным у дачыненні да драматургіі, толькі выканальніцкім. П'еса без тэатра, без яго творцаў у лепшым выпадку застанецца толькі для чытання, так бы мовіць, чыста літаратурным творам.

Няма сцэнічнага мастацтва і без глядачоў. Калі, скажам, кнігі, якія не чытаюць людзі, або карціны мастакоў, не ўспрынятыя глядачамі, усё ж застаюцца ў адпаведных аналах і могуць, асабліва калі сучаснікам ўчынена да іх несправядлівасць, дачакацца лепшых часоў, знайсці прызнанне ў нашчадкаў, то тэатр такіх умоў поўнасьцю пазбаўлены. Спектакль для зусім пустой залы не іграецца, і калі не будзе глядачоў, то і тэатра не будзе, ён знікне, адыдзе ў нябыт. Прытым глядачы — не проста маса, збор людзей. Яны ў тэатры — актыўныя дзейныя асобы. Калі, працягваючы аналогію, чытач ніяк не можа паўплываць на змены ў выдадзенай кнізе ці глядач у завершанай мастаком карціне, то публіка на спектакль, у прысутнасці якой ён і творыцца, сваймі непасрэдным рэакцыям аказвае ўздзеянне — у лепшым ці горшым бок, — і нярэдка вельмі істотнае.

Усё гэта на сённяшні дзень ісціны-аксіёмы, і я пачаў з іх не дзеля парожняга пустазвонства. У той агульнапрызнанай трыядзе, якая здзяйсняе спектакль, самым актыўным чынам уплывае на яго лёс (п'еса — мастацтва тэатра — глядач), не хапае яшчэ аднаго, няхай сабе па ліку чацвёртага, але, тым не менш, вельмі важнага звяна: крытыкі.

Выказваю такую думку з упэўненасцю, хаця і ўяўляю, якую яна можа выклікаць рэакцыю неуразумення. Маўляў, крытыкі ж не ўздэльняюць у стварэнні спектакля, а калі часам і адгрываюць нейкую ролю ў яго далейшым

У нас такога няма і, здаецца, не было. Нават у самыя змрочныя часы, калі даволі вольна гарцавала аглабелыная крытыка, пастаноўку пасля разносаў не здымалі з рэпертуару. У нашым перакулёным верх дном грамадстве нярэдка здаралася адваротнае — такая падзея магла паслужыць своеасаблівай рэкламай: абавязкова трэба паглядзець апальны спектакль, там нештачка ж ёсць. А забаранялі спектаклі адпаведныя органы, улады, высокія чыноўнікі, якія да тэатральнай крытыкі не мелі ніякага дачынення.

На цяперашні ж час у нас склалася такое становішча, што крытыка існуе як бы сама, а тэатры таксама самі па сабе. І ўздзеянне адной на другое, калі іншы раз і прасвечваецца, то вельмі і вельмі нязначнае. Словам, маем што маем. І гэтыя радкі пішуцца не з амбіцызнымі намерамі заклікаць даганяць Амерыку, пераймаць яе тэатральныя парадкі. Як гаворыцца, кожнаму сваё, і дзякаваць Богу. Гэта, аднак, не пазбаўляе права нашу крытыку заняць сваё адпаведнае месца, якое ёй належыць, прынамсі, павінна належаць у тэатральным мастацтве.

СЦЭНІЧНАЯ ТВОРЧАСЦЬ — тут зноў не абяццяцца без прапісных ісцін — самая «смяротная» з усіх іншых відаў мастацтва. Яна фактычна жыве толькі ў тыя гадзіны, хвіліны, імгненні, калі непасрэдна здзяйсняецца на падмостках. Нават адзін і той жа спектакль нельга дакладна, як дапусцім, кінастужку, паўтарыць другі раз. Ён у нечым ужо будзе іншым. Дык вось, хто пра ўсё гэта — пра творчасць рэжысёраў, мастакоўскія азарэнні, зыхатлівыя ўспышкі тэмпераменту, імправізацыйныя знаходкі акцёраў, набыткі музыкаў, сцэнографу, — можа і нават прафесійна абавязаны пакінуць памяць у нашчадкаў, зберагчы для духоўнай спадчыны нацыі, народа? Найперш і галоўным чынам — крытык. (Я тут спецыяльна не размяжоўваю прафесію крытыка і тэатразнаўцы, рэзкага водападзелу, лічу, няма, ёсць толькі розны род заняткаў па службе — навуковы супрацоўнік

будзе патрэбна, як і цяпер. У паўвядзённым напрашваецца паралель з уласна сцэнічным мастацтвам. Колькі ўжо разоў прарочылі яму блізкую пагібель, асабліва з-за неканкурэнтнасці з новымі тэхнічнымі сродкамі кіно. А тэатр як жывы, так і жыве, і жыць будзе. Бо ніякае іншае мастацтва не заменіць акцёра на падмостках, яго сапраўдных слёз ці смеху, увогуле жывой душы.

Дык вось, тэхніка можа больш ці менш дакладна зафіксаваць спектакль, але як бы адасоблена, збоку, менавіта тэхнічна. А ён жа жыве не сам па сабе, а ў кантэксце свайго часу, праблем, дачыненняў, адпаведнай ці не адпаведнай на той канкрэтны перыяд эстэтыкі, патрабаванняў. Ён існуе ў жывой, трыптычнай атмасферы — сцэна і зала абменьваюцца мноствам нябачных імпульсаў, — якія няздольны ўлавіць і адлюстраваць нават самы дасканалы тэхнічны апарат. А без усяго гэтага нашым нашчадкам многае можа падацца ў іншым святле і, хто ведае, тыя моманты, імгненні ў пастаноўцы, якія выклікалі ў сучаснікаў вялікае ўзрушэнне, слёзы, уявіцца смешнымі ці ўвогуле незразумелымі. Тут патрэбны відавочна жывых падзей, яго аўтарытэтнае сведчанне.

Выконвае гэтую сваю місію крытыка? Калі і выконвае, то зусім у нязначнай меры. А ў цэлым і па сур'ёзнаму рахунку — не выконвае. Каб пераканацца ў гэтым — дастаткова зазірнуць хоць бы ў наша недалёкае тэатральнае мінулае, у той перыяд, што яшчэ ў памяці людзей старэйшага пакалення. І параўнаць: што ў рэальнасці дзеялася на сцэнічных падмостках і што і ў якой меры засталася ад гэтага ў крытыцы. Папярэдне трэба зрабіць агаворку — далёка не ўсё і заслугоўвае таго, каб застацца ў аналах гісторыі. Але і пры строгай карэкціроўцы агульная карціна выйдзе даволі-такі жахлівай.

У памяці паўстануць параўнальна нядаўнія курганы, своеасаблівыя братнія могільнікі, да таго ж і безымяныя, дзе беззваротна спачыла мастацтва, якое светачам азарала сваіх сучаснікаў, вопыт і дасягненні якога па-

НЕАБХОДНЫЯ ТЛУМАЧЭННІ

Да выхаду ў свет навучальнага дапаможніка
«Гісторыя Беларусі: XX ст.» для 10—11 класаў сярэдняй школы

Выкладчыкі гісторыі, вядома, самі вызначаюць якасці новага навучальнага дапаможніка, яго вартасці і недахопы, тое новае ў змесце, што канцэптуальна адрознівае дадзены кнігу ад адпаведных раздзелаў падручніка пад рэдакцыяй Л. С. Абацэдарскага. Тым не менш, мы, аўтары дапаможніка, усведмяем неабходнасць пэўных тлумачэнняў са свайго боку адносна яго зместу.

У цэлым, на наш погляд, дадзенае выданне можна ацаніць як першы крок у пераасэнсаванні гісторыі Беларусі XX стагоддзя ў вучэбнай літаратуры, аб чым сціпла, але дастаткова выразна сказана ў прадмове «Ад аўтараў». Аднак гэтай канстатацыяй абмежавацца нельга. Мы павінны сказаць, што ў змесце некаторых раздзелаў па асобных пытаннях захаваліся ўстарэлыя падыходы і ацэнкі з арсенала пра-бальшавіцкай гістарыяграфіі. Гэта найперш датычыць асвятлення падзей Кастрычніцкай рэвалюцыі і грамадзянскай вайны, утварэння БССР і ССР, будаўніцтва сацыялізму ў міжваенны перыяд. Узнікае прынцыповае пытанне, чаму так здарылася. Галоўная прычына ў тым, што рукапіс па савецкім перыядзе быў напісаны і адрэдагаваны да жніўня 1991 года, г. зн. ва ўмовах, калі ў рэспубліцы фактычна захоўвалася ўсеўладдзе вярхоў КГБ. Пазнейшыя кардынальныя змены ў палітычнай сітуацыі ў рэспубліцы не толькі адкрылі магчымасць, але і патрабавалі новага асвятлення многіх пытанняў гісторыі ў першую чаргу — перапрацоўкі тэкстаў V—X раздзелаў. Аптымальна было б рашэнне адтэрмінаваць на некалькі месяцаў выданне кнігі і за гэты час унесці неабходныя змены. Аднак ні аўтары, ні выдавецтва, ні Міністэрства адукацыі не пайшлі на гэта, зыходзячы з таго, што трэба тэрмінова — да пачатку 1992 года даць школе новы падручнік, хай сабе і з пэўнымі недахопамі. Разлічалі і на тое, што найбольш істотныя папраўкі можна будзе ўнесці ў гранкі. Такім чынам 4 лістапада 1991 года рукапіс быў здадзены ў набор. Але вытворча-выдавецкі працэс ва ўмовах гаспадарчага бязладдзя істотна замарудзіўся і рукапіс быў падпісаны да друку толькі 18 сакавіка 1992 года, а кніга выйшла ў свет ажно ў ліпені бягучага года. Пэўныя аўтарскія праўкі ў гранках былі ўлічаны, але яны істотна не змянілі становішча.

Тым часам з удзелам аўтараў дапаможніка былі складзены і выдадзены новыя праграмы па курсе гісторыі Беларусі на 1992—93 навучальны год. Абноўлены змест праграмы па перыядзе 1917—1945 гадоў разыходзіцца з тэкстам адпаведных раздзелаў дапаможніка. Так, пры азнамленні з падзеямі 1917 года ў чытача застаецца ўражанне, што рэвалюцыйны шлях быў адзі-

на магчымы і характэрны для краіны ў цэлым, так і для Беларусі, што бальшавікі ўсведамлялі яго неабходнасць, дзейнічалі ў адпаведнасці з ёю, у інтарэсах асноўнай масы насельніцтва, а нацыянальны дэмакратычны рух не меў дастатковай опоры ў масах і быў асуджаны на паражэнне. Такое ўяўленне — вынік маністычнага погляду на гісторыю, які выключае якую б там ні было альтэрнатыву. Таму трэба прытрымлівацца новай праграмы, у якой дадзены іншыя фармулёўкі раздзела і параграфу, абазначаюцца альтэрнатывы меркаванні пра кастрычніцкі падзеі ў рэгіёне і інш. Тэзіс аб тым, што на Беларусі мела месца чыста пралетарская рэвалюцыя, з'яўляецца неабгрунтаваным. Рэвалюцыйны падзеі адлюстраваны толькі ўдалою спробу бальшавікоў, якія фактычна праігнаравалі Марксава палажэнне аб неабходнасці дастатковых аб'ектывных умоў для перамогі пралетарскай рэвалюцыі, але выкарысталі ў сваіх мэтах дэмагягічную агітацыю па пытаннях вайны і міру, хлеба і свабоды ў здзяйсненні кастрычніцкага перавароту, які ўкінуў краіну ў бездань грамадзянскай вайны і дыктату партыі. У выніку выключалася альтэрнатыва магчымасць развіцця Беларусі па нацыянальна-дэмакратычным шляху.

Асвятляемая падзеі па пытаннях стварэння беларускай дзяржаўнасці даюць падставу лічыць, што ў гісторыі беларускага народа ўтварэнне БССР з'явілася заканамерным вынікам яго барацьбы за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне, што архітэктарамі і будаўнікамі новай дзяржаўнасці былі бальшавікі. Пры гэтым фактычна ўтоенай аказалася тая акалічнасць, што абвясчэнне БССР было ў немалой ступені рэакцыяй бальшавікоў у адказ на рашэнне Беларускага кангрэса аб стварэнні Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР). Творцы БССР былі далёка не аднадушныя нават у такім — савецкім — вырашэнні нацыянальнай праблемы. Многія з іх, немясцовыя ўраджэнцы, да таго ж ахоплены ідэяй сусветнай рэвалюцыі (Аблыканкамзах), выступалі супраць нацыянальнай дзяржаўнасці наогул і беларускай у прыватнасці. Вымушаны адступіць, яны не адмовіліся ад ідэі стварэння ў будучым адзінай наднацыянальнай супольнасці, што вяло да адмаўлення духу і культуры, уласна беларускай самасвядомасці. Неадназначным засталася і тое, ці пераўваспрацавае, палажэнне, што вайна Савецкай Расіі з Польшчай была таксама авантурнай спробай бальшавікоў рэалізаваць на практыцы, прычым пры дапамозе ўзброенай сілы, ідэю сусветнай рэвалюцыі. Тое ж самае можна сказаць і ў адносінах тэзіса пра імкненне працоўных Беларусі да самага

цеснага саюза з іншымі савецкімі народамі былой царскай Расіі. Рух за ўтварэнне Саюза ССР, які яшчэ больш абмяжоўваў суверэнітэт нацыянальна-дзяржаўных фарміраванняў, у т. л. БССР, фактычна насаджаўся зверху.

Па перыядзе 20-х гадоў трэба мець на ўвазе, што так званы «палітычны бандытызм» на Беларусі ўяўляў сабой пераважна сялянскі, паўстанцкі рух — адкрыты пратэст супраць аграрнай палітыкі бальшавікоў. Ён жорстка падаўляўся з выкарыстаннем часцей асобага прызначэння («чонаўцаў»), якія складаліся з камуністаў і камсамольцаў. «Узбуйненне» БССР у 1924—1926 гадах трэба ацэньваць як вяртанне БССР часткі ўсходнебеларускіх зямель, аднятых адвольным рашэннем Масквы ў 1919 годзе. Перабудова грамадска-палітычнага жыцця ў першай палове 20-х гадоў з'яўлялася абмежаванай і кароткачасовай дэмакратызацыяй ваенна-камуністычнага рэжыму, што было звязана з пераходам да новай эканамічнай палітыкі.

Назва раздзела «Будаўніцтва сацыялізму ва ўмовах аўтарытарна-таталітарнага рэжыму» мае патрэбу ва ўдакладненні. Больш правільна яго назваць «Будаўніцтва «казарменнага» сацыялізму (канец 20-х—30-я гады)». У параграфу аб гвалтоўнай калектывізацыі трэба выключыць пытанне аб неабходнасці кааперавання сялянскіх падвор'яў як надуманае, бо яе аб'ектыўна не існавала. «Культурная рэвалюцыя» ў сапраўднасці ўяўляла сабой жорсткую барацьбу за ўсталяванне так званай «сацыялістычнай культуры» з мэтай выхавання чалавека паслухмянага і адданнага новаму рэжыму.

«Вызваленне» Заходняй Беларусі на справе было яе пераходам з-пад польскага тыраніі таго часу пад тыранію сталіншчыны. Таму лепш ужываць тэрмін «уступленне» савецкіх войск у Заходнюю Беларусь. А «ўсенародную» барацьбу супраць фашысцкіх захопнікаў больш правільна называць «народнай» барацьбой. Разам з тым неабходна правільна ўлічваць, што ў гады Вялікай Айчыннай вайны ў сапраўднасці мела месца і прыцягненне да

КАМЕНТАРЫЯ АДДЗЕЛА ПУБЛІЦЫСТЫКІ

Калі чытаеце «Неабходныя тлумачэнні» аўтараў навучальнага дапаможніка «Гісторыя Беларусі: XX ст.», якія яны прапанавалі «ЛіМ», міжволі на памяць прыходзяць іранічныя словы Д. Оруэла: самае непрадказальнае — гэта мінулае. Нібы сказана пра нашу гістарыяграфію, прадстаўнікамі якой з'яўляюцца паважаныя аўтары нагаданага дапаможніка, гісторыкі з доктарскімі ступенямі і прафесарскімі званнямі.

Можна, вядома, памыліцца ў сваіх поглядах, але шлях ачышчэння не можа быць лёгкім, не выпакутаваным. А тут з лёгкасцю цэлы гістарычны пласт жыцця рэспублікі, тлумачачы гэта тым, што першы варыянт дапаможніка яны пісалі да жніўня 1991 года, а цяперашні — пасля яго, калі, гаворачы выснамі аднаго з герояў аперэты «Вяселле ў Малінаўцы», «власць переменилась».

Гістарычная праца гэта разлічана, як пішуць яе аўтары, на вучняў 10—11 класаў сярэдняй школы, г. зн. на 16—17-гадовых юнакоў, у якіх ужо добра развіта самастойнае мысленне, якія вызначаюцца абвостраным успрыманнем мані і хлусні. Як думаюць растлумачыць ім паважаныя гісторыкі гэты свой кулібіт? Ці спадзяюцца, што яны праглынуць, не заўважыўшы? Дарэмнае спадзяванне.

супрацоўніцтва з акупантамі ўдзельнікаў беларускага нацыянальнага руху, і дзейнасць калабарацыяністаў, і ўзрэйскае супраціўленне гітлераўцам, і інш. Больш сучасны варыянт гэтага раздзела (з улікам паправак) дала ў першым паўгоддзі 1991—92 навучальнага года «Настаўніцкая газета», якая друкавала ў скарачэнні асобныя раздзелы дадзенага навучальнага дапаможніка.

Назва раздзела XV «БССР на этапе перабудовы» — умоўная, паколькі яго месца ў гісторыі пакуль не вызначылася. У раздзеле многія падзеі асвятляліся як бягучыя, якія не атрымалі свайго завяршэння. Аднак за час праходжання дапаможніка праз выдавецтва ў жыцці грамадства адбыліся істотныя змены. Гэта датычыцца ў першую чаргу КГБ. Спробы, якія рабіліся, каб ператварыць яе ў палітычную партыю парламенцкага тыпу, аб чым гаворыцца ў дапаможніку, як пазней высветлілася, насілі фармальны характар. На справе вялася работа па вяртанні партыі страчаных пазіцый, што прывяло да спынення яе дзейнасці.

Праўкі, якія адпавядалі вышэйазначаным змяненням і ўдакладненням, былі зроблены аўтарамі ў карэктуры, але не рэалізаваны ў дапаможніку пры яго выхадзе ў свет. Між тым яны маюць, на наш погляд, прынцыповы характар і павінны, разам з новымі дасягненнямі гістарычнай навукі ў даследаванні гісторыі Беларусі, улічвацца настаўнікамі гісторыі.

Зварышэцка работа над стварэннем у адпаведнасці з прынятай для пераходнага перыяду канцэпцыяй выкладання гісторыі Беларусі ў школах рэспублікі базавай Праграмы па гісторыі Беларусі для сярэдняй агульнаадукацыйнай школы. Гэтая акалічнасць, а таксама неабходнасць унясення паправак і дадаткаў у навучальны дапаможнік, які выйшаў, абавязвае аўтараў і выдавецтва «Народная асвета» падрыхтаваць і апублікаваць да пачатку 1993—94 навучальнага года 2-е перапрацаванае і дапоўненае выданне «Гісторыі Беларусі: XX стагоддзе» для сярэдняй школы рэспублікі. Аўтары і выдавецтва «Народная асвета» з удзячнасцю прымуць усе канструктыўныя заўвагі і прапановы, выказаныя на адрас дапаможніка.

М. БІЧ,
доктар гістарычных навук,
прафесар,
У. СІДАРЦОУ,
доктар гістарычных навук,
прафесар,
В. ФАМІН,
доктар гістарычных навук,
прафесар.

МУЗЫКА

Рэха грэчаскай вандроўкі

Першае выступленне ДАВТА Беларусі на Міжнародным фестывалі ў Грэцыі мела поспех. Прынамсі, у лісце, адрасаваным дырэктару тэатра, мастацкім кіраўніку Беларускай оперы С. Картэсу, гаворыцца: «Дарагі містар менеджэр! Муниципалітэт горада Патры (Грэцыя) хацеў бы выказаць захапленне Вам асабіста, Беларускаму тэатру і найглыбжэйшым удзячнасць за магчымасць чуць і бачыць на нашым фестывалі цудоўную музыку ў выкананні вашага тэатра і адметны спектакль Меноці «Медыум».

каля праца, якую шыра, з захапленнем ацанілі меляманамі Патры, ацанілі ўсіх удзельнікаў спектакля — салістаў, аркестр, цудоўнага кіраўніка маэстра Мікалая Калядку. Мы вельмі ўдзячны нашай агульнай працы з Вамі, містар менеджэр, і выказваем ўдзячнасць усюма калектыву тэатра Беларусі, які быў гэтак бліскуча прадстаўлены ўдзельнікамі «Медыум» Меноці. З найлепшымі пажаданнямі і надзеяй на далейшае артыстычнае супрацоўніцтва. Старшыня муніцыпалітэта Патры

О. Скалтас.
А ў рэцэнзіі, якую змясціла тамтэйшая газета «Та Гегопта» пад загалоўкам «Уражлівы паказ оперы «Меноці», адзначаецца: «Вялікае ўражанне зрабіў на глядачоў Патры паказ оперы сучаснага італа-амерыканскага кампазітара Джан Карла Меноці «Медыум», які на еўрапейскім узроўні прадставіла оперная труппа ды сімфанічны аркестр Беларускага тэатра оперы і балета... Галоўная асоба гэтага спектакля, мадам Флора—Вольга Цышына (мецца-сапрана), якая ўразіла глядачоў

не толькі сваім голасам, але і сваім яркім драматычным дарам... Адзначым не толькі выдатную драматычную ігру артыстаў (рэжысёр С. Штэйні), а і высокі ўзровень музычнага выканання «Медыума» аркестрам пад дынамічным кіраваннем маэстра Мікалая Калядкі. У першым аддзельніку гэтага вечара музыканты Беларускай оперы супрацоўнічалі з аркестрам «Салісты Патры» ў зным «Эгманце» Бетховена пад кіраўніцтвам Дзімітрыса Біраіса... Вельмі важна адзначыць, што гэта было першае і паспяховае выступленне Вялікага тэатра оперы і балета Беларусі на Міжнародным фестывалі ў Патры».

Я. КАРЛІМА.

«МЫ БЯРОМЯ З ІДЭІ СЯБЕ, І МЫ МУСІМ ЯК СЛЕД ВЫКАЗАЦЬ БЕЛАРУСКУЮ ІДЭЮ»

(Пачатак на стар. 5).

М. К. Такі «прабел» быў непазбежным, бо «ўзлёт», хаця доўга рыхтаваўся ідэя, выконваўся, аднак, па штучнай траекторыі, якая ў рэальнасці сталася падобнай да графіку вытворнай ад неферындаванай функцыі: яна мае ўзыход і спыход, але нельга зафіксаваць сам момант гарызантальнага пераходу з аднаго стану ў другі.

Ю. З. Мёртвае кропка, пустата?

М. К. Ва ўсякім разе нам цяжка знайсці ў савецкай 70-гадовай гісторыі фазу гармоніі, шчасця — век Перыкла. Мастацкая культура адлюстроўвае толькі ўзлёт і падзенне, трагічнае і ўродлівае, не могуць знайсці ў рэальнасці прыгожае альбо камічнае. Савецкі час нам не пакінуў у спадчыну ПРЫГОЖАГА, выпрацаваных культурнай эстэтычнай ідэяй. Набліжэннем да прыгожага, гарманічнага можна лічыць хіба пэўныя творы літаратуры і кінематографа 1950—1960-х гадоў (успомнім фільмы з удзелам В. Ціханова, А. Баталава, Л. Куралёва). Адмысловымі сведкам «гарманізацыі» эпохі з'яўляюцца фатаграфіі тых гадоў — наколькі адухоўныя, гарманічныя творы людзей на іх.

Своеасаблівым барометрам эстэтычнага стану грамадства з'яўляецца мастацкая — і жыццёвая — трактоўка каханьня. Да вайны тэма каханьня была амаль забароненай, уплатнізаванай; пасля вайны жанчына пачынае займаць нармальнае месца ў культуры — платнічнае цесна ўзаемазвязана з фізічным, цялесным (наколькі знешне вабнейшыя для мужчын гераніі фільмаў 50-х гадоў, у адрозненне ад гераніі кінематографа гадоў 30-х). Знешні антураж каханьня пасля вайны быў рамантычным. Моладзь у 1950—60-х гадах захаплялася класічнай музыкой, операй, былі шырока распаўсюджаны духавыя аркестры.

Ю. З. Атрымліваецца, што рэальнае жыццё пачало ўсё-такі адольваць жыццё ідэальнае?

М. К. Рэальнае жыццё быццам пачало выбівацца з-пад ідэалагічнага каўпака. У многім гэта абумоўлена вайною, падчас якое Сталін змушаны быў дазволіць народу выявіць пачуццё патрыятызму і нацыянальнага гонару. Пасля вайны трэба было адбудоўваць краіну, аднаўляць разбураную гаспадарку, а з такой задачай таталітарная ідэалогія справіцца не магла: трэба было паслабіць ідэалагічны ціск на грамадства, каб ажывілі яго ўнутраныя, жыццёстваральныя сілы. Хаця пасля вайны пачалася новая хваля ідэалагізацыі, але яна ўжо не была такой стабільнай і роўнай — здарылася смерць Сталіна, XX з'езд, авантурызм Хрушчоў... «Адліга» хутка змянілася брэжнеўскай зацімкай.

Ю. З. Надзішла «восьень» савецкай культуры?

М. К. Так, застой — гэта «восьень», фаза падзення ў культуры з адпаведнымі правамі катэгорыі камічнага і нізкага, з іх пераходам ва ўродлівае.

Перабудова сімвалізавала пераход «восьені» ў «зіму». З пачатку 1990-х гадоў на постімперскай геаграфічнай прастору пануе сапраўдная «зіма» культуры, падчас якое матэрыяльнае цалкам пераважае над духоўным, рэальнае над ідэальным, патрэбы цела над запытамі духу. Асабліва ярка праяўляецца «зіма» культуры ў сферы палавых адносін, той жа трактоўцы каханьня; тут у цэнтры знаходзіцца сексуальнае, фізіялагічнае задавальненне, а маральнае паняцце каханьня амаль што забылася. Я разумю абурэнне дзядуляў і бабуляў, старэйшага пакалення ўвогуле ладам жыцця і паводзінамі сучаснай моладзі...

Ю. З. Падчас гэтай «зімы» многія спрабуюць ратавацца набыткамі Захаду. Як вы ставіцеся да такога пераймальніцтва і, дарэчы, які перыяд культуры перажывае цяпер Захад?

М. К. У сваім эстэтычным падзенні мы імкліва абганяем Захад. «Бог трахнуў Марыю, і яна нарадзіла Хрыста», — так, здаецца, у Амерыцы яшчэ не пішуча, як напісала маладая расійская пісьменніца пані В. Нарбікава.

Выратаванне нашай беларускай культуры не палягае, на мой погляд, у яе амерыканізацыі альбо вестэрнізацыі. Заходняя культура і амерыканская ў асабліваці таксама знаходзяцца на фазе зніжэння. Праўда, заходняе зніжэнне больш плаўнае, павольнае, чым наш катастрафічны штопар. Там яно нагадвае, хутчэй, мяккае і прыемнае планіраван-

не. У свой час А. Герцэн пісаў: «Париж, несомненно, разлагается, но очень приятно!». Мы паяднаным з Захадам адзіным эстэтычным знакам — знакам падзення, але розніца — у вугле, круцізне траекторыі.

У такіх варунках няслухна хапацца за заходнюю культуру, бо яна саслужыць нам ласку «чыгуннага выратавальнага круга». Варта таксама адзначыць, што развіццё заходняй культуры йшло натуральнай хадою, яна не ёсць вынік штучных эксперыментаў. Заходняя культура адносна спакойна прайшла фазы свайго развіцця, яна сталейшая за нашу культуру на некалькі тысячгагоддзяў (дзе і якімі мы былі, напрыклад, у часы збудавання егіпецкіх пірамід?). Мне згадваецца тут байка пра двух гаспадароў, якія будавалі палач: адзін усё дэвеў да ладу, змайстраваў прыбудовачкі і хлявы, розныя выгоды, затым пачаў збіраць гасцей, балаяць з жанчынамі; другі не дабудоваўся, не зладзіў выгод, але яму, глядзячы на суседа, таксама карціць пабалаяць, пагуляць... Дык мо лепей усё-такі скончыць будоўлю? Шлюб з Захадам быў бы для нас вельмі нядобрым мезальянсам, бо Захад — гэта, калі заўгодна, жанчына бальзаўскага ўзросту, багатая, вопытная і трохі цынічная, «мы» — маладзенькі, здаровы, але неацэсаны пакуль дзяцюк, якому яшчэ расці-падрастаць ды набірацца розуму.

Дарэчы, Захад таксама доўга набіраўся свайго розуму, сціснўшы зубы, працаваў на цяперашні дабрабыт. Там усе рэформы, рэвалюцыі адбываліся праз самасвядомасць, яе ўзнікненне папярэднічала радыкальным сацыяльным зрухам. У гэтым адна з істотнейшых заканамернасцяў гісторыі Заходняй Еўропы, якую добра даследаваў Маркс Вэбер у кнізе «Праэтэстанцкая этыка і дух капіталізму». Еўропа цяпер спачывае на капітале мінулага. Акрамя таго, Захад — гэта розныя ментальнасці, французская, германская, амерыканская... Нам не выпадзе іх пераймаць, бо яны з'яўляюцца чужымі набыткамі. Пераймальніцтва, запазычэнне заходніх (ці чыіх іншых) набыткаў у крытычны перыяд сваё гісторыі — наша гістарычная хвароба, якая пачалася пад Уладзімірам Святым, калі Расія яшчэ і не была ўласна Расіяй. Хрысціянства, рэформы Пятра, бальшавізм і марксізм ішлі да нас з Захаду. Калі я сёння чую ад сваіх маладых калегаў філосафаў пра арыентацыю на Хайнцэра ці Гадемера, у мяне міжволі ўзнікае пытанне: а ці не хопіць жыццё чужым розумам? Мы, беларусы, калісь займалі сваё, пачэснае месца сярэд нароўдў Еўропы, здолелі выпрацаваць сваю, уласную культуру. Трэба гэта ўспомніць сёння і добра сабе ўсвядоміць.

Гэта тым больш важна, што ў культуры сучаснага Захаду праглядаюцца яскравыя ўпадніцкія рысы, якія вельмі нагадваюць нам позні Рым. Асабліва добра яны бачны ў мастацтве, філасофіі, дзе пануе ірацыяналізм, унікненне сэнсу. Г. Рыд, аналізуючы сучасны заходні жыццё, называе яго плёнам сацыяльнай шызафрэніі, разрыву рацыянальнага і пачуццёвага пачатку творчасці.

Можна сказаць, што сучасная заходняя культура недзе каля раўнавагі, але не на ўзроўні фармацыі, а на ўзроўні чалавецтва як суперсістэмы. Раўнавага гэтая вельмі няўстойлівая. Цяжка спрагназваць, што адбудзецца з чалавецтвам у будучым; баюся, што агульначалавецкае наша «лета» ўжо прайшло...

Ю. З. Мы непакінемся за лёс чалавецтва, забывшыся на клопаты пра сябе. Вы вельмі добра сказалі пра тое, што беларусам не выпадае пераймаць чужую ментальнасць. Што ж дапаможа нам дачацца сваё вясны, перажыць «зіму»?

М. К. А ластаўка нашае гіпатэтычнае вясны ўжо летэе — гэта беларуская ідэя, пра якую культурологі кажуць усё смялей і смялей.

Самым блягім у нашым перайманні Захаду перадусім было перайманне ідэі. Мы бралі чужую ідэю і спрабавалі жыць па ёй. А рацыя была ў тым, каб карыстацца, жыць паводле ўласнай ідэі. Бо бяромся мы з ІДЭІ СЯБЕ, гэта, дарэчы, добра разумелі славянафілы мінулага стагоддзя.

Ідэя сябе — гэта нацыянальная ідэя. Заходняя ідэя, расейская ідэя — яскрава нацыянальныя. Мы мусім выказаць як след сваю, беларускую ідэю. Наша культура маладая, для яе росту зараз вельмі патрэбна інтэгруючая ідэя. Пасіўнасць беларусаў у той час, як вельмі актыўна ўзяліся ладзіць свае нацыяналь-

ныя гаспадарствы суседзі з усходу, поўначы і поўдня, можна растлумачыць менавіта недавыказанасцю сваёй нацыянальнай ідэі. І таму мы мусім выказаць беларускую ідэю.

Нельга пагадзіцца з тымі гісторыкамі і культурологамі, хто схільны ўважаць беларускую культуру толькі як палеанталагічную, хоць і вельмі каштоўную. Як вядома, амерыканскія культурологі таксама шчыра любяць індзейскую культуру, заклапочаны яе знікненнем, але мы ведаем, дзе зараз захоўваецца тая культура — у рэзервацыях.

Культуры для замацавання і развіцця патрэбна аднаючая, прыцягальная ідэя. Яшчэ Эмледокл лічыў, што Свет вызначаюць дзве сілы — Любоў і Нянавісць. Любоў — гэта сіла, якая прыцягвае і фармуе; нянавісць — сіла, якая адштурхоўвае і разбурае. «Усё» ўтвараецца з камбінацыі гэтых дзвюх сіл. Калі культура ўзыходзіць, расце, дык мусіць пераважаць Любоў, якая асабліваці і часткі фармуе ў цэлае. Нянавісць пераважае тады, калі цэлае распадаецца.

Імперскае сілавое поле распалася. Колішняга адзінага цэнтра няма, узнікла шмат цэнтраў, вакол якіх будуць фармавацца новыя палі. Тое ж будзе і ў Беларускай культуры: сілавая лінія пацягнуцца да Мінска, ён будзе станаўцца нашым цэнтрам. Дарэчы, багасловы кажуць, што любоў — гэта Бог... Ва ўсякім разе наш шлях павінен весці да Храма, а ў храме павінна быць ідэя нас, народа.

Ю. З. Такім чынам, унутраная логіка кожнай культуры натуральна вымагае яе палітычнай і якой іншай суверэнізацыі?

М. К. У аснове дзяржаўнага суверэнітэту павінна ляжаць дыялектыка юрыдычнай формы і культурнага зместу. Як у Гегеля: дзяржава — гэта рэалізацыя маральнай ідэі. Суверэнітэт (дзяржаўны) становіцца рэальнай сілай, калі ён напоўнены культурным зместам. І наадварот: калі няма культуры, суверэнітэт застаецца пустой формай. Суверэнітэт — гэта абалонка, палітычнае ўфармаванне культуры.

У нас напачатку акцэнт быў зроблены на палітычным суверэнітэце, была ўздана ў абсалют Дэкларацыя аб Незалежнасці. Па ідэі, прагалошанне палітычнай незалежнасці павінна быць апошняй прыступкай, па якой узыходзіць народ у сваім станаўленні. Натуральна, прыняцце Дэкларацыі не магло адбыцца на абсалютна пустым месцы. Самая важкая падстава суверэнітэту і яго асноўны аргумент — сам народ, маючы сваю культуру. Але вызначальнымі дзеля сутнасці суверэнізацыі дзяржавы з'яўляюцца чыннікі культуры — мова, мастацкая культура, філасофія і г. д. Зрабішы палітычны крок, мы цяпер павінны зрабіць крок культуры, «падцягнуць», перасунуць наперад самасвядомасць, якая застаецца ранейшай, учарашняй.

Ю. З. У нашым Адраджэнні галоўны націск адпачатку зроблены на мову; мова сталася абсалютызаванай падставой Адраджэння і сферай прыкладання асноўных адраджэнскіх высілак. У тым ліку і дзяржаўнай палітыкі. Як на вашу думку, ці апраўданы асноўны разлік на мову?

М. К. Спадзяванні на мову і яе ратаўнічую функцыю ў справе адраджэння беларускай культуры зусім справядлівыя. Мова з'яўляецца носьбітам, таксмантам духоўнае культуры народа. Больш за тое, можна прасачыць уплыў мовы на матэрыяльную культуру, іх узаемадыялектыку. Існуе семантычная канцэпцыя культуры, паводле якой не толькі мова як свет слоў адлюстроўвае сабой свет рэчаў, але і рэчаў свет адлюстроўвае сабой мову, што добра вядома археолагам. Заходнія лінгвісты і культурологі Сэпір і Уорф лічылі таксама, што чалавек бачыць акаляючы свет праз каардынатную сетку ўласнай мовы. А калі бачыць, то, пэўна ж, і ператварае гэты свет, карыстаючыся той жа каардынатнай сеткай. Перш чым зрабіць матэрыяльную рэч, чалавек задумвае яе ў сваёй галаве, а мысліць ён на мове, роднай мове.

Было б, аднак, не дыялектычна ў справе Адраджэння абмяжоўвацца толькі мовай. Мова — толькі знешні выраз, «абалонка» культуры, яе своеасаблівы сродак. Філасофы з платонаўскіх часоў лічылі мову формай, а зместам — думку. Мова ёсць форма, якая выражае пэўную самасвядомасць, таму нельга адраджаць і адраджаць мову, не клапацячыся пра яе змест, г. зн. самасвядо-

домасць — ў такім разе мова застаецца мёртвай, не запатрабуецца культурнай. Нагадваецца тут вобраз зомбі з амерыканскага фільма, які быццам і рухаецца, але душа яму штучна ўжылена. Такое, дарэчы, адбывалася з Беларускай культурай савецкага часу, калі яна з'яўлялася нацыянальнай толькі знешне, па форме, змест жа ў яе быў чужы, штучна ўжылены ў яе цэла: марксісцка-ленінская філасофія як выраз ментальнасці зусім іншага сацыяльнага паходжання і зусім іншых нацыянальных каранёў. Можна прасачыць, колькі беларусаў-зомбі з прыпісанай яму чужой душой блукае па стэрках беларускай савецкай літаратуры...

Душа павінна быць сваёй, якой яна даецца народу ад пачатку. Выказніцай душы народа з'яўляецца філасофія як сама інтымная, заветная частка нацыянальнай культуры. Гэта самасвядомасць народа, выражаная ўжо не ў пачуццёва-размытых, туманых мастацкіх вобразах, а ў чыстай, дыстыляванай лагічнай форме. Што датычыць беларускай філасофіі савецкага часу (і пераважна часткі цяперашняй), дык яна не была нацыянальнай не толькі па змесце, але і па мове — спрэс рускамоўная і рускадумная.

Таму выратаванне культуры ў адраджэнні не адной толькі мовы, але ўсіх кампанентаў культуры, пачынаючы з матэрыяльнага яе пласта (традыцыйныя народныя формы вытворчасці, рамёствы) і канчаючы пластом духоўным, дзе на першым месцы павінна стаяць беларуская нацыянальная філасофія як вершаліна культурнага дрэва.

Ю. З. Заўважу, што мова беларусаў «зомбі», як вы яго назвалі, не была аўтэнтычнай — дастаткова паглядзець руска-беларускія слоўнікі пад рэдакцыяй К. Крапіў, паводле якіх беларуская мова сапраўды можа быць успрынята як дыялект мовы рускай... Дарэчы, калі сарака гадоў таму ў Мінску выйшла кніжка М. Крукоўскага «Рускі лексічны ўплыў на сучасную беларускую мову». Назва досыць празрыстая, каб не здагадацца, што гутарка ідзе пра білінгвізм. Як бы вы цлпер, Мікалай Ігнавіч, ацанілі руска-беларускае моўнае суседства?

М. К. Праблема ўзаемадзеяння моў і цяпер уяўляе вялікую тэарэтычную цікакасць у кантэксце больш шырокай праблемы ўзаемадзеяння культур. У адной з маіх кніжак па эстэтыцы ў свой час было пастаўлена пытанне аб ўзаемадзеянні розных мастацка-эстэтычных культур, і гэта была навацыя.

У сярэдзіне 50-х гадоў, калі пісалася згаданая вамі кніжка, праблема ўзаемадзеяння моў бачылася даволі рэмантычна. Я, напрыклад, лічыў, што цалкам магчыма зліццё нацый у адну сям'ю з адзінай, агульнай мовай... Трохі паэзія, штудуючы Гегеля, пачаў здагадвацца аб недыялектычнасці такога погляду на культуру, а ў хуткім часе пераканаўся, што на гэтай тэме ідзе бессаромная палітычная спекуляцыя. Калі мне прапанавалі тэму доктарскай дысертацыі «Узаемадзеянне міжнародных моў у варунках развіцця сацыялізму», у мяне хвіліна розуму і інтуіцыі, каб адмовіцца ад яе...

Праблема рускамоўнага ўплыву на беларускую мову па-ранейшаму вострая і актуальная. Руская мова аказвала і аказвае ўплыў на беларускую мову з-за вялікай колькасці перавагі насельніцтва, якое гаворыць на рускай мове. Ва ўмовах свядомага перамешвання розных нацыянальных груп, што праводзіў цэнтр, беларуская мова не толькі падвяргалася ўплыву, асіміляцыі, але і ўвогуле выцясняяся са сферы ўсё традыцыйнага ўжытку. Уплыў рускай мовы абумоўлены таксама тою акалічнасцю, што ў ёй была больш, чым у беларускай мове, развіта кніжная лексіка. Прычынай таго былі таксама русіфікацыйныя працэсы, з-за якіх беларуская мова магла захоўваць сваё жывое функцыянаванне толькі на ўзроўні дыялектаў.

Да гэтых фактараў ўздзеяння рускай мовы на беларускую трэба адносіцца па-рознаму. Палітыка зліцця моў, якую праводзілі цэнтральныя маскоўскія ўлады, ужо скасавана законам аб дзяржаўнай мове, паводле якога існуе адна дзяржаўная мова — беларуская. Міграцыя насельніцтва можна ўпарадкаваць, эканамічнымі і іншымі захадамі, якія рабілі б міграцыю нявыгаднай. Але трэба працаваць і над узабагачэннем беларускай кніжнай мовы. Тут магчыма паяўненне лексічнага складу за кошт спецыяльнай, навуковай тэрміналогіі, пэўнае граматычнае развіццё. Я, напрыклад, да гэтага часу стаю на пазіцыі, якую абараняў яшчэ ў 1955 годзе перад светлай памяццю Кандратам Кандратавічам Крапіў (ён быў маім першым афіцыйным апанентам пры абароне кандыдацкай дысертацыі, па ёй і была напісана кніжка), — пазіцыі, згодна якой і ў беларускай літаратурнай мове павінна быць развітай сістэма прыслонных і дзеепрыслонных словазлучэнняў, бо

(Працяг на стар. 14—15).

НАШЫ ГОСЦІ

Сустрэча з Янкам Запруднікам

Вядомы дзеяч беларускай эміграцыі ў Паўночнай Амерыцы, літаратар і навуковец Янка Запруднік 18 верасня меў сустрэчу з супрацоўнікамі Міністэрства інфармацыі Беларусі і рэспубліканскіх выдавецтваў. Присутныя, як кажуць, з першых вуснаў даведаліся аб жыцці і клопатах белару-

саў за мяжой, атрымалі падрабязныя адказы на шматлікія пытанні. Адбылася цікавая, змястоўная і добразычлівая гаворка аб перспектывах нацыянальнага адраджэння, шляхах узмацнення сувязей паміж беларусамі свету.

М. К.

Тыдзень — з польскімі песнямі

У мінулыя пятніцу на сцэне Мінскага акруговага Дома афіцэраў выступіў Ансамбль песні і танца Войска Польскага: была прадстаўлена вялікая тэатралізаваная праграма з твораў Станіслава Манюшкі. У Польшчы шануюць яго як класіка нацыянальнай музыкі, на Беларусі, ягонае радзіме, — як кампазітара, чья творчасць крэўна звязана з культурай нашага краю. Ці не таму гэтую цікавасць, разуменне, узрушанасць выклікаў у нашай публіцы канцэрт гэсцей? А назаўтра артысты Ансам-

бля паказалі яшчэ адну цікавую праграму — «Гісторыя Польшчы ў песнях». Як вядома, у нас з краінай-суседкай багата агульных старонак гісторыі, а значыць, агульнае ёсць і ў нашых песнях... Пасля канцэрта ў сталіцы Беларусі гасці выступілі ў шэрагу іншых гарадоў. А яшчэ адна сустрэча ў Мінску — чыста дзелавая, умяцэнне творчых кантактаў паміж Ансамблем песні і танца Войска Польскага ды аналагічнага мастацкага калектыву Узброеных Сіл Беларусі.

Брава, прафесар!

Яшчэ да афіцыйнага перайменавання нашай кансерваторыі ў Беларускае акадэмію музыкі на яе базе была адчынена «Беларусь-Акадэмія», заснавальніцай якой з'явіліся БДК ды Саюз музычных дзеячаў Беларусі, а рэктарам — прафесар Вадзім Якінюк. Які прынцып працы «Беларусь-Акадэмія»? Сталае функцыянаванне (круглы год) майстар-класаў міжнароднага маштабу па ўсіх спецыяльнасцях ды інструментах. Не так даўно ў Зале камернай музыкі, што на Залатой горцы, прайшлі курсы арганістаў пад кіраўніцтвам музычнага дырэктара Галоўнай царквы святога Пятра ў Гамбурзе прафесара Эрнста-Ульрыха фон Камеке. Гэта — прадаўжэнне ягоных творчых кансультацый, распачатых у Мінску яшчэ два гады таму. Тэмай сёлетніх заняткаў былі творы І. С. Баха ды М. Рэгера. Апроч таго, у Полацку і ў Мінску адбыліся канцэрты Э. У. фон Камеке, і прайшлі яны з поспехам. Але наш гасць прафесар выклікае захапленне не толькі як эрудзіраванага музыканта, педагога. Асоба надзвычай неардынарная! Глянецца на здымак: у вольны час, янога ў пана фон Камеке, зразумела ж, няшмат, ягонае хобі... чыгунка, лакаматавы. Ён выдатна разбіраецца ў гісторыі гэтага віду транспарту, і ў асяроддзі чыгуначнікаў Германіі мае не меншую вядомасць, чым сярод музыкантаў.

Фота У. ВІТЧАНКІ.

ТЭАТР

Сведчанні зацікаўленасці

Апошнія гастролі для Брэсцкага драматычнага тэатра сталі паспяховымі абавязкам: мы наведвалі Столінскі ды Лунінецкія раёны, якія пацярпелі ад аварыі на Чарнобыльскай АЭС.

...Маладая кабета ля Дома культуры ў Століне пляла вянок з красан, а потым... падарыла яго антрысе, што выконвала ролю жонкі Пісара ў спектаклі «І смех, і грэх...» Сталая жанчына, праводзячы ўдзелены-

каў спектаклі «Нявеста з Парыжа», давала жыццёвыя парадзы... кожнаму з персанажоў, нібыта яны зрабіліся яе добрымі знаёмымі...

Ці ж гэта — не рыскі да «гастрольнага паланна», не сведчанне шчырай глядацкай зацікаўленасці? Амаль тры тысячы такіх зацікаўленых наведвала нашы спектаклі!

Т. КАРАТКЕВІЧ, памочнік мастацкага кіраўніка тэатра.

ВІДЭА

Класіка найноўшымі сродкамі

Амаль дзве з паловаю гадыны доўжыцца фільм-спектакль «Тутэйшыя»: пастаноўка Мікалая Пінігіна ў Купалавым тэатры адмыслова сфільмавана рэжысёрам Віктарам Шавялевічам для тых, каму ніяк не ўдаецца патрапіць у тэатр (аператар —

Леанід Акулаў). Добрая дапамога выкладчыкам школ ды ВНУ: лепш адзім раз паглядзець па відэа, як прачытаць дзесяць рэцэнзій... А яшчэ лепшаю ўяўляецца магчымасць папулярызаванай класікі... наймоднымі сродкамі відэа.

МУЗЫКА

«Свята для Маці-Зямлі»

Пад такой назвай праходзіў у германскім горадзе Гельзенкірхене Першы міжнародны галасімпозіум, на якім ладзіліся семінары, даклады па праблемах аналогіі, размаітых імпрэзаў, канцэртаў. Арганізатарам сімпозіума для ўдзелу ў яго праграме быў запрошаны Ансамбль салістаў «Класік-Авангард» з Беларусі — па рэамендацыі намесніка дэкана факультэта нямецкай

мовы Мінскага дзяржаўнага педагогічнага інстытута замежных моў Анатоля Гарлатава, вялікага аматара камернай музыкі, прыхільніка гэтага занага ансамбля. Сам Гарлатаў выступіў у Гельзенкірхене з дакладам па чарнобыльскіх праблемах. А што датычыць праграмы «Класік-Авангард», дык яна была сапраўды выбітнай калектыву ўпершыню прадставіў на высонкі мін-

народным узроўні музыку старажытнай Беларусі — творы І. Голанда, М. Радзівіла, выбрана старонкі з «Віленскага шывітка». Гэтае аддзяленне канцэрта сталася адрыўчым для дасведчанай замежнай публікі. Захапленне выклікала і другая частка канцэрта, дзе поруч з музыкантамі «Класік-Авангарда» выступіла літоўская салістка Ю. Лейтайтэ: гучалі творы В. Арцёмава, А. Шасона, Ж. Б. Векер-

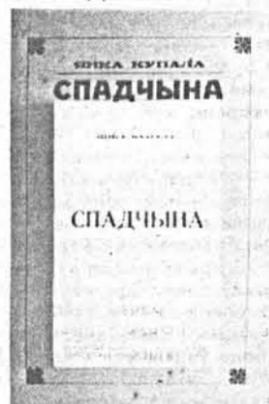
лена, Э. Віла-Лобаса, У. Дзешавова... Пра поспех беларускага ансамбля сведчыць хоць бы той факт, што германская фірма «Kulturgut-akademie für Lebendige Kunst» на аснове магнітнага запісу канцэрта «Класік-Авангарда» плануе выпусціць кампакт-дыск. Складваюцца і перспектывыныя планы далейшых сустрэч нашых музыкантаў з нямецкай публікай.

А. Б.

ЛІТКУР'ЕР

Ад «Жалейкі» да «Спадчыны»

Колькі гадоў назад выдавецтва «Мастацкая літаратура» выпусціла факсімільнае выданне першага зборніка Янкі Купалы «Жалейка». І вось чарговы факсімільны выпуск песняровай спадчыны. З экзэмпляра, што захоўваецца ў асабістай бібліятэцы Б. Сачанкі, перавадавана «Спадчына». Гэта, як вядома, першы на беларускай мове зборнік Я. Купалы паслякстрычніцкага часу, які быў выпушчаны Беларускай кааператыва-выдавецтвам таварыствам «Адраджэнне» ў 1922 годзе накладам 4 тысячы асобнікаў.

Рукапіс кнігі аўтар падрыхтаваў яшчэ ў 1919 годзе. У ёй змешчаны вершы і паэмы, напісаныя ў 1913—1919 гадах, а таксама творы, што меліся ўвайсці ў «Жалейку», але з-за цензурных умоў не былі надрукаваны.

Аднак пазней творы са «Спадчыны» ў тым парадку, як яны былі пастаўлены самім песняром, не друкаваліся. Больш за тое, чытач нічога не ведаў пра тых вершы, у якіх Я. Купала адрозніваў ад Я. Купалы хрэстаматычнага, таго самага, які паказваўся нязмысленай перадачай сацыялістычнай рэчаіснасці.

Гэтыя творы проста не перадрукоўваліся, іх няма і ў апошнім Купалавым Зборы твораў у сямі тамах, выдадзеным да 90-годдзя з дня нараджэння песняра. Яны зноў прыйшлі да чытача некалькі гадоў назад праз публікацыі ў часопісе «Полымя» і іншых выданнях.

Таму факсімільнае выданне — гэта новая сустрэча з Я. Купалам. Добра, што выдавецтва і на тыраж не паскупілася — сем тысяч асобнікаў!

А. М.

КУЛЬТУРА

Доўгачаканы сюрпрыз

Зусім ужо былі згублілі спадзяванне на заканчэнне будаўніцтва Палаца культуры металургаў жыхары Жлобіна, які нечакана на доўгабудулы закіпела работа. І вось адзін з самых прыгожых у горадзе будынкаў гасцінна расчынуў дзверы перад усімі, хто імкнецца цікава правесці адпачынак.

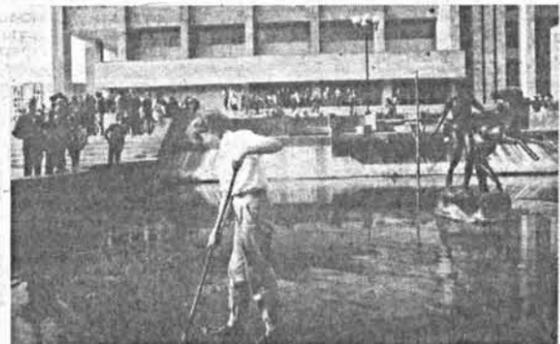
З першых жа дзён у новым культурным цэнтры пачалі працаваць гурткі народнай творчасці, харэаграфічны, ваяканы, а таксама эстрады і духавы калектывы.

З першых жа дзён актыўна ўзяліся за творчую працу кіраўнік духавага аркестра Вячаслаў АРЛОУ, мастацкі кіраўнік Палаца культуры Ганна ЛЕПЧАКОВА і кіраўнік эстраднай групы «Крэда» Андрей ЧАРНАЛІБСКИ.

Фота

Сяргея ХАЛАДЗІЛІНА, Белінфарм.

«Апошні «марафет».

ДРУК

«Згода» ... запрашае да згоды

«Згода» — так назвала сваю газету Партыя народнай згоды (ПНЗ), першы нумар якой прыйшоў да чытача. Мяркуюцца выданне зробіць штотыднёвым, а аб накірунках выдання і па гэтым выпуску. Як сведчыць загаловак свайго праграмага артыкула старшыні ПНЗ Г. Карпенка — «Згода — патрабаванне часу». Дырэнтар знакамітага цэнтры «Зноў» Я. Доўгэль у артыкуле «Выхад з крызісу ёсць»

падказвае на адзіна магчымым, на яго думку, шляхі да выйсця са становішча, якое складлася ў рэспубліцы. Успаміны К. Езавітава вяртаюць да Першага Усебеларускага кангрэсу, іншыя матэрыялы накіраваны на тое, каб знайсці ў грамадстве паразуменне.

Што ж, падобныя захады прымаліся рознымі партыямі і ў розныя часы. Як кажуць, пажывём — пабачым...

«Зрок», № 6

Адно з самых цікавых і складаных старонак нацыянальнай гісторыі зазначае перагортваць У. Арлоў у нарысе «Час Чарадзея». Змешчана апавяданне Ф. Конышава «Штосьці з кажухом», вершы Э. Пасыннавай, В. Шніпа, Г. Шутэнкі, творы для дзяцей В. Маеўскага.

«Адукацыя і выхаванне», № 6

Пытанні нацыянальнага адраджэння ўсё трымаюць займаюць месца на старонках выдання. Найперш хацелася б адзначыць працяг лекторыя «Гучы, беларуская мова!», які вядзе загадчык кабінета беларускай мовы і літаратуры Мінскага гарадскога інстытута ўдасканалення настаўнікаў В. Раманцэвіч. У раздзеле «Далучэнне да традыцый» В. Канаш выступае з артыкулам «Раскладайце, паліце Купалля агні!» (святаванне Купалля на Беларусі). Пра адраджэнне нацыянальных традыцый і выхаванні моладзі разважае

У «рэпартажы з закрытага горада» В. Гілевіч і А. Чарноў (пачатак у лютым нумары) разважаюць аб уплыве радыёцыі на жыццё чалавека. Свае развагі яны падмацоўваюць меркаваннямі аўтарытатных вучоных.

М. Латыш — «Сення. Заўтра. Вечна. (Артыкул змешчаны пад рубрыкай «Нацыянальная школа Рэспублікі Беларусі»). У навучальныя ўстановы новага тыпу запрашае Г. Швядова — «Невідзімка», пакажыся!» Змястоўны «Календар педагога», які вядзе У. Кісялёў. Не абдызена ўвагай кожная большыня значная дата з культурнага жыцця краіны. Шкада толькі, што часопіс запазыецца з выхадам у свет і не кожны з гэтых юбілейў можна належным чынам адзначыць у школах, садках.

Віншваем!

За заслугі ў развіцці беларускай літаратуры пісьменніку Уладзіміру ДАМАШЭВІЧУ прысвоена ганаровае званне «Заслужаны работнік культуры Рэспублікі Беларусь».

Пэст Мікола МАЛЯУКА — узнагароджаны Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь.

Пабольшала тых, хто мае медаль Францішка Скарыны. Ім за вялікі ўклад у беларусазнаўства, актыўную прапаганду спадчыны беларускага народа ўзнагароджаны загадчык кафедры Мінскага дзяржаўнага педагогічнага інстытута імя А. М. Горькага Міхайлаў Я. НЕВІЧ.

За вялікі ўклад у развіцці беларускай літаратуры, прапаганду культурнай спадчыны беларускага народа паэты Пімен ПАНЧАНКА і Максім ТАНК узнагароджаны медалём Францыска Скарыны.

АНОНС

Запрашае Дом літаратара

З прыходам восені пачынаюцца новыя творчыя сезоны ў тэатрах, канцэртных і філарманічных залах. Пачынае яго і мінскі Дом літаратара.

У першы дзень кастрычніка тут адбудзецца свята, прысвечанае 75-годдзю старэйшай нашай газеты «Звязда».

6-га кастрычніка ДЛ запрашае мінчуху і гэсцей сталіцы на кінавечарыну па рамана І. Пташніківа «Алімпіяда» (дарэчы, у гэтыя дні знавы наш пісьменнік адзначае сваё 60-годдзе).

8-га кастрычніка — на прэзентацыю фальклорнага гурта «Лічвіны»; 15-га — на творчы вечар П. Макаля, якому нядоўна споўнілася шэсцьдзесят;

21-га — на прэм'еру дакументальнай стужкі «Трэба жыць» (аўтар сцэ-

нарыя — А. Письмянкоў, рэжысёр — Т. Бажанова); 22-га — на прэм'еру кнігі Н. Гілевіча «Жыта, сосны і валуны»;

23-га — на літаратурна-музычную вечарыну па творах Максіма Танка «На камях, жалезе і золце»;

28-га — на вечарыну памяці рэпрэсаваных пісьменнікаў, якую будзе весці С. Грахоўскі;

У апошні кастрычніцкі дзень у ДЛ пройдзе вечар памяці «Дзяды».

Усе мерапрыемствы пачынаюцца а 18-й гадзіне.

Для членаў СП паведзены дадатковыя, што 22-га кастрычніка мяркуюцца быць паслядзённымі сесіямі паэзіі, а 23-га — паслядзённым бюро секцыі літаратуры для дзяцей і юнацтва з абмеркаваннем творчасці маладых. Пачатак гэтых двух мерапрыемстваў — у 15 гадзін.

АВОХЦІ МНЕ!

І «Ураджай» пасею вечнае...

Калі хтосьці думае, што ў Беларусі засталася хоць адно выдавецтва, якое не тыражыруе «Анжэліна», то ён моцна памыляецца. Вось і «Ураджай», ідучы насустрэчку рынку і грамадскаму попыту, выпускае раман Дэвіда Герберта Лоурэнса «Любовник леди Чаттерлей». Сама назва, мабыць, падалася выдаўцам недастаткова яскравай, таму ў анатацыі кніга рэкламуецца наступным чынам: маўляў, раман у 1928 годзе быў забаронены ў Англіі «как оскорб-

ляющий общественную нравственность» і толькі ў 1960 годзе ўпершыню надрукаваны на радзіме пісьменніка. Праўда, ад нас утайлі, што публікацыя твора суправаджалася шумным судовым працэсам.

З тых часоў, аднак, норавы зрабілі значны крок наперад, і для сённяшніх аматараў эротыкі гэтая ежа будзе занадта вегетарыянскай. Так што выдавецтва «Ураджай» і тут не здрадзіла свайму профілю...

ЛІМАВЕЦ.

РЭПЛІКА

Вось і «вольным духам» павеяла...

З пэўных крыніц пэўна стала вядома, што неўзабаве на факультэце журналістыкі БДУ пацнецца выкладанне спецкурса «Сямён Букчын — рэдактар, публіцыст» (зачэма ранейшых, прысвечаных журналістыцы Маркса і Леніна). Падставай для тэрміновага перагляду вучэбных планаў стаўся выхад першага нумара газеты «Европейское время», якую С. Букчын рэдагуе. Галоўнай мэтай спецкурса — укараніць у студэнцкіх галовах тую думку, што нельга крытыкаваць іншых на той глебе, на якой сам стаіш не зусім перпендыкулярна.

Задка для умной, понастоящему современной, ориентирующей на мыслющего читателя газеты в Белоруссии свободна. Именно на это место претендует «Европейское время», — звяртаецца да чытачоў галоўны рэдактар новага выдання.

Воля Ваша, Сямён Уладзіміравіч, прэзэндуеце. Бо і сапраўды, «Spiritus fiat ubi vultus» («Вольны дух вее, дзе хоча»). Штосьці, аднак, з гэтым самым «спырытусам» адбываецца, калі нашы дамарослыя лібералы вымушаны самацвярджацца, не паджэнтльменску распытваючы, зневажаючы калеганкурэнтаў з іншых рэспубліканскіх газет. Напэўна, гэта і ёсць «высокі профэсіяналізм», «тонкі густ», «незалежнасць пазіцыі» — так, як іх разумее сам С. Букчын. Карацей, «неглыбокі прафэсіялізм»... А. Г.

ЦЯЖКОЕ ЖЫЦЦЕ «КОРАНЯ ЖЫЦЦА»

Жэньшэнь (кітайскае — карань жыцця, дакладна — чалавек-корань) — шматгадовая травяністая культура сямейства араліевых. Сустрэкаецца ў паўночна-ўсходняй частцы Кітая, на паўночы Карэі, у СССР у Прыморскім і Хабараўскім краях. У медыцыне — як універсальны лекавы сродак. (Энцыклапедычны слоўнік).

Не ведаю расліны, у дачыненні да якой існавала б столькі легенд і таямнічых гісторый. Пачуеш — жэньшэнь, і перад вачыма паўстае глухая, змрочная тайга, па якой брыдзе з торбай за плячыма шукальнік, каб па адных яму вядомых прыкметах адшукаць «корань жыцця».

У кітайскай народнай медыцыне жэньшэнь спрадэку лічыўся панацэяй ад многіх хвароб. Асабліва «мужчынскіх». У гэтых выпадках, кажуць, асабліва дапамагае карань, які сваімі абрысамі нагадвае мужчынскае цела з усімі яго, не ўсміхайцеся, інтымнымі падрабязнасцямі. А тое, што карань жэньшэня нагадвае чалавечае цела, — факт. Па-кітайску назва яго азначае — чалавек-корань.

У савецкай фармакалогіі жэньшэню доўга не шанцавала ў тым плане, што яго проста не прызнавалі за лекавы сродак, лічылі нейкім знахарскім зелянем. І толькі, здаецца, недзе ў пяцідзсятых гадах да гэтага «зелля» пачалі ставіцца ўсур'ёз.

Прачытаўшы ўсё гэта, каторы чытач пацісне плячыма: чаго гэта аўтар пачаў распаўсюджаць агульнавядомыя рэчы пра «траву», якая расце ліха ведае дзе? Але справа ў тым, што мы, як сказаў класік, «ленівы і не любопытны» і часта не ведаем, што можа расці і на зямлі, на якой жывём. Дык вось, спадары, аказваецца, на Беларусі той легендарны жэньшэнь расце не горш, чым ва Усuryйскай тайзе. І расце не дзе-небудзь, а ў... Мінску. Не, не на балконе, не на градцы ў двары якога-небудзь апантанага аматара, а на полі, на ладнай, чатырохгектарнай плантацыі «Мінскай гародніннай фабрыкі». Яшчэ параўнаўча нядаўна «фабрыка» лічылася прыгараднай гаспадаркай, а цяпер і невядома, як яе назваць: горад далёка сгіннуў за яе межы, і апынулася яна паміж двума гарадскімі мікрараёнамі...

У саўгас «Мінская гароднінная фабрыка» (так афіцыйна і называецца гэтая гаспадарка) мяне паклікала не жаданне ўбачыць экзатычную расліну: я, шчыра кажучы, і не падазраваў, што яна тут расце. Паклікала зусім праявіцца патрэба даведацца, чаму сёлета такая дарагая ў нас гародніна (тыя ж агуркі і памідоры, якія фабрыка вырошчвае), як фарміруюцца цэны на іх, колькі мае ад продажу вытворца, а колькі «грабе» сабе гандаль.

Тут, у саўгасе, у прыёмнай дырэктара (яго ў гэты момант на месцы не было) ад аднаго з мясцовых работнікаў, якому сакратарка прадставіла заезджга журналіста, я і пачаў фразу, якая падалася мне няўдалым жартам. Маўляў, саўгас неўзабаве наогул спыніць вырошчванне гародніны, бо нявыгадна — у шмат разоў уздаржалі плёнка, газ, электраэнергія, мінеральныя ўгнаенні, а будзе зай-

мацца адным жэньшэнем. «Так і будзем называцца: «Мінская фабрыка жэньшэню», — усміхнуўшыся, сказаў мой суб'ядседнік. Аказалася ж, што ў гэтым жарце ёсць вялікая доля праўды — фабрыка мае плантацыі жэньшэню. Пачаў распытваць суб'ядседніка пра гэты мясцовы экзот. «Э, не, не скажу больш ні слова, — замахаў рукамі чалавек, — я і так лішняга нагаварыў, звяртайцеся да начальства...»

Намеснік дырэктара саўгаса Канстанцін Баляслававіч Біруля з парога заявіў, што не любіць газетчыкаў, а пра жэньшэнь наогул не будзе гаварыць, бо і так ад злодзеяў няма паратунку, пішом лезуць у той карань, каб пасля прадаць перакупшчыкам, ці завезці ў Польшчу. У тон яму я адказаў, што сярэд тых злодзеяў і перакупшчыкаў, упэўнены, няма ніводнага чытача «ЛіМа» і што злодзеі лезуць на плантацыю не па газетнай падказцы... Канстанцін Баляслававіч ацаніў жарт і крыху памякчэў, але ўсё роўна працягваў упарціцца, паўтараючы: «Друку, тэлебачанню мы свой жэньшэнь не паказваем». Заставалася дэманстраваць глыбока ўздыхнуць і са скрухай вымавіць: «Так, відаць, і не ўдасца пабачыць, як гэты жэньшэнь хоць выглядае». Біруля хітра ўсміхнуўся: «Не ўздыхайце, зараз пакажу»... І паклаў перада мной тоўсты альбом з каляровымі здымкамі, зробленымі ў жэньшэнарыі.

Скончылася наша гаворка тым, што намеснік дырэктара «здаўся»: «Эт, ад гэтых журналістаў не адчэпіся... Пойдзем!»

На выхадзе з канторы сутыкнуліся з дырэктарам саўгаса Адольфам Станіслававічам Кашэўскім. Знаёмімся. «Журналіст хоча пабачыць жэньшэнарыі», — тлумачыць Біруля. Дырэктар хвілінку маўчыць, потым кідае: «Не прырчу». І, звяртаючыся ўжо да свайго намесніка, дадае: «Я сёння бачыў Георгія Іванавіча, ён не ў бліжэйшым настроі, мо і пагодзіцца паказаць карэспандэнту плантацыю... Скажы, што я дазволіў».

Я тады, вядома, яшчэ не ведаў, хто гэты Георгій Іванавіч, але пра сябе адначыў, што, відаць, важная шышка, калі дырэктар лічыцца з яго настроем...

Настрой у Георгія Іванавіча Віяленці, загадчыка жэньшэнарыя, тым днём сапраўды быў не з горшых. Ва ўсякім разе ён адразу ўвайшоў у ролю ветлівага і гасціннага гаспадара. «Гэта, відаць, сёння надвор'е такое спрыяльнае, — шапнуў мне Біруля, — ён жа чужых не церпіць»... Я ж схільны быў тлумачыць прыязнь Віяленці маёй прыналежнасцю да «ЛіМа». Як неўзабаве высветлілася, Георгій Іванавіч ведае «ЛіМа» па публікацыі артыкула Зянона Пазняка аб Курпатах.

У памяшканні, дзе мы знайшлі загадчыка, вялася прамыўка ягад жэньшэню. На мокрай падлозе стаялі цэбры з ярка-чырвонымі ягадамі, якія я спачатку прыняў за рабіну, хоць, калі прыгледзеўся, убачыў, што яны драбнейшыя. «Ну, тут нічога цікавага няма, — сказаў Віяленці, — паедзем у жэньшэнарыі». Начальству, як кажуць, відней. Садзімся ў машыну, колькі хвілін пятам на палых дарогах, пакуль, нарэшце, не пад'язджаем да агароджы, за якой бач-

ны збудаванні, што нечым нагадваюць цяпліцы. З памяшкання ля варот выходзіць вартаўнік, вітаецца. «Усё ў парадку?», — пытаецца Віяленці. «У парадку, Георгій Іванавіч, — адказвае той, — ціха».

Загадчык вядзе ў адну з цяпліц. Не, гэта ўсё-такі не цяпліца, хоць бы таму ўжо, што цяпло тут не трымаецца. Высокія металічныя канструкцыі ўтвараюць своеасабліваю рашоткавую столь, зацягнутую доўгімі стужкамі плёнкай, якая не дае трапіць у сярэдзіну прамым сонечным праменям. Жэньшэнь, на працягу тысячагоддзяў «прывучаны» да таежных прыцемак, не пераносіць сонца. (Потым я даведаўся ў жэньшэнарыі зроблены па чарцяжах Георгія Іванавіча саўгаснымі ўмельцамі).

...Дык вось ён які, жэньшэнь!.. На доўгіх, мо стометровых вузкіх градках роўнымі радкамі зелянее... Што зелянее? Я адчуваю нешта нахштат расчаравання: дальбог, такія, быццам, расліны, як пустазелле я выповлава на сваім дачным агародзе. «Гэта «малышы», першагодкі, — тлумачыць між тым Георгій Іванавіч, — у трох астатніх аддзяленнях іншыя ўзроставыя групы. «Выспявае» жэньшэнь праз пяць гадоў».

Спакойна так расказвае, быццам гаворка ідзе пра якія-небудзь буракі. Заўважаю, якая чысціня ў «цяпліцы». Міжрадковыя жэньшэню на градках акуртаны пасыпаны пілавіннем. «Каб лепей трымалася вільгаць», — тлумачыць Віяленці. «Корань жыцця», аказваецца, надзвычай працаёмкая культура. Па-першае, шмат ручной працы — с'яба (кожнае семка

Георгій Іванавіч ВІЯЛЕНЦІ.

трэба пакласці ў зямлю, вытрымліваючы пэўны інтэрвал, рукамі), догляд — праполванне, пасадка рассады, уборка ягад, копка карэнняў — усё ўручную. З адным насеннем клопату, як кажуць, вышэй галавы. Падрыхтоўка яго працягваецца аж... дзевяць месяцаў. На працягу амаль усяго гэтага перыяду жэньшэневый семкі трымаюць у спецыяльна апрацаваным, пракаленым гравіі.

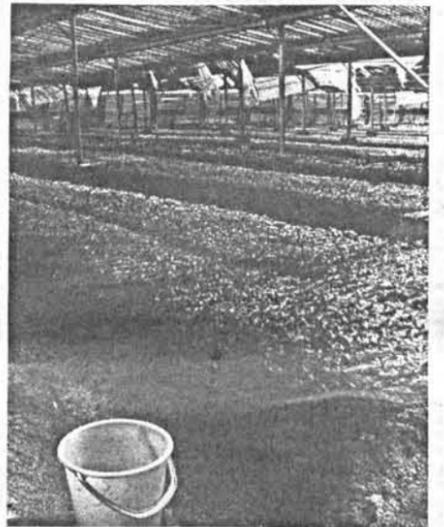
Ды хопіць пра аграэхніку. Паспрабую падрабязней расказаць пра Георгія Іванавіча Віяленці — бацьку жэньшэна-

рыя (хай вас не шакіруе ўжыванне слова бацька ў такім кантэксце, гаворым жа мы — «бацька вадароднай бомбы»). Дарэчы, мяне зацікавіла яго прозвішча, бо, падалося, на Беларусі вельмі рэдкае. «Ды не, — усміхнуўся Георгій Іванавіч, — у нас на Капыльшчыне многа Віяленціяў». «І як гэта здарылася, — пытаюся, — што капыльскія Віяленці «захварэў» жэньшэнем? Дзе Капыль, а дзе той Кітай». Усміхнуўся ў вусы: «А што вы думаеце, быў я і ў Кітаі, тыя ж жэньшэневыя клопаты і туды завялі».

...Пасля заканчэння Гродзенскага сельгасінстытута працаваў Георгій Іванавіч у розных месцах аграномам. 13 гадоў назад перавёўся ў гэтай якасці на «Мінскую гароднінную фабрыку» з жонкай Ірынай Канстанцінаўнай, аграномам-насенняводам.

Даўняе, яшчэ са студэнцкіх гадоў захапленне — лекавыя расліны, — не забылася і тут. І хоць шмат было працы ў палывага агранома, знашоў месца і для іх. Забягаючы наперад, скажу, што зараз «пад рукой» у Віяленці расце сто відаў лекавых раслін. Сярод іх «стрыечны брат» жэньшэню элеўтэракок, потым аралія, метэплексіс, лімоннік, шлёмнік, бадан і г. д. Прамысловага значэння яны пакуль што не маюць — плошчы пад імі адносна невялікія, але свае рабочыя гэтай прыроднай аптэкай карыстаюцца.

Мы ідзем уздоўж пасадак. Георгій Іванавіч схіляецца над адным з кустоў і пачынае абіраць з яго ягады. Падае на далоні мне: «Пакаштуйце». Ягады з выгледу нечым падобныя на агрэст, толькі даўжэйшыя, вельмі смачныя — салодкія, з кіслінкай і тонкім, я б сказаў, ананасным водарам. «Як яны называюцца?» — цікаўлюся я. «Назва ў гэтай расліны мудрагелістая — акцынідзія каламікта, — адказвае аграном. — Ягады, між іншым, вельмі вітамінныя, ідуць і на варэнне, і на кампоты...»

Так выглядае жэньшэнарыі.

Як выспела думка заняцца вырошчваннем жэньшэню? Трэба сказаць, што на Беларусі здаўна было нямала аматараў гэтай экзатычнай культуры. Вырошчвалі, вядома, «корань жыцця» на невялікіх градках. Адзін з такіх аматараў з Пухавіцкага раёна Васіль Аляксандравіч Барысевіч, дарэчы, знаёмы дырэктара «Мінскай гародніннай фабрыкі» А. Кашэўскага, аднойчы і падаў апошняму ідэю завесці сапраўдную плантацыю жэньшэню, паабяцаўшы на першы час дапамагчы з насеннем і расадай. Дырэктар

«МЫ БЯРОМЯ З ІДЭІ СЯБЕ, І МЫ МУСІМ ЯК СЛЕД ВЫКАЗАЦЬ БЕЛАРУСКУЮ ІДЭЮ»

(Пачаток, на стар. 5, 12).

яны надзвычай павялічваюць магчымасці кніжнай мовы. Дарэчы, у рускай мове яны шырока прымяняюцца таксама ў кніжнай стылістыцы, у гутарковай жа мове, дыялектах іх няма і ў рускай мове. На маю думку, недапушчэнне такіх зваротаў у нашу кніжную мову пад марку засцярогі ад расейскага моўнага ўплыву няслушнае...

Калі мы выйдзем за межы нацыі, паглядзім на ўзаемадзеянне моў у агульначалавечым маштабе, дык руская мова можа адыграць ролю пасрэднай мовы між намі і светам. Венгры і фіны, напрыклад, пішуць па-нямецку і па-ангельску, бо іхныя мовы малавядомыя ў Еўропе. Аб'ектыўна складаецца іерархія моў, як адлюстраванне камунікацый-

ных працэсаў. Але ні ў якім разе гутарка не ідзе пра агульначалавечую мову альбо культуру ў прынцыпе. Мовы і культуры па паходжанні могуць быць толькі нацыянальнымі ці рэгіянальнымі. «Агульначалавечае» — гэта ідэальнае, як кантаўскі катэгарычны імператыву, да якога можна толькі імкнуцца, але што наўрад ці дасягальнае.

Ю. З. Відаць, самым складаным у далейшым развіцці беларускай нацыянальнай культуры будзе стварэнне філасофіі, філасофскай апрацоўна назапашанага за стагоддзі культурна-танставага матэрыялу. Для такой работы — думання — патрэбны адпаведныя «кадры», як у нас назалі, мыслары. Доля інтэлігента заўсёды была ў нас незаздросная, мо з гэтай прычыны, дарэчы, і не ўзнікла беларуская філасофія. Ці знойдуцца самаахварнікі думання цяпер?

М. К. Тут многае будзе залежаць ад таго, як зразумее сітуацыю ў культуры дзяржава. Раней, калі дзяржава зусім па Марксу была машынай прыгнечання і гэтую функцыю спраўна выконвала кампартыя і створаны ёю дзяржаўныя інстытуты, — тады культура знаходзілася пад жорсткім таталітарным кантролем. «Нацыяналістаў» высочваў КДБ, іх трымалі ў гэтай установе на ўліку. Ды і што нацыяналістаў: усё-кольвек інтэлектуальнае жыццё трымалася пад наглядом, розныя асобы, першыя аддзелы праводзілі давераныя гутаркі з навукоўцамі, якія меліся ехаць за мяжу, рэкамэндавалі ім быць пільнымі і да т. п. Хутка рэагавалі чэксты і на неасцярожныя выказванні падчас лекцыяў...

У той дзяржаве інакш і не магло быць. Але сёння мы будзем новую

дзяржаву, і вельмі важна, якой яна будзе, як зразумее сваю функцыю. У дзяржаве пераходнага ад таталітарызму да дэмакратыі перыяду культуры, як мы бачым, працягвае заставацца нялюбай дачкой: пануе той жа прымітыўны, вузкі погляд на культуру толькі як на культуру мастацкую (аб гэтым добра сведчыць вопыт работы Міністэрства культуры). Дый лёс мастацкай культуры пачынае ўсё больш залежаць ад густаў і скарбонкі якога-небудзь боса з фірмы «Беларуская гарэлка», чым ад клопатаў дзяржавы.

Калі ж дзяржава здолее нарэшце ўсвядоміць сябе як рэалізацыю маральнай ідэі, г. зн. як увасабленне духоўнага ідэалу народа, — вось тады дзяржаве і можна было б даверыць клопат пра культуру і ў першую чаргу яе фінансаванне. Наша дзяржава павінна стаць сапраўды народнай, уяўляць сабой палітычную інстытуцыю дзеля рэалізацыі беларускай ідэі. Пакуль жа сам дух дзяржавы застаецца ранейшым пракамуністычным, бо як і раней шчодро фінансуецца армія, дзяржапарат, а на духоўную сферу, гуманістыку выдзяляюцца мізэрныя капейкі.

мону кнігі і паасобныя творы А. Астроўскага, М. Горнага, І. Буніна, Ф. Гладкова, К. Федзіна, а таксама ўкраінскіх, літоўскіх, латышскіх і эстонскіх пісьмнікаў. Ян Скрыган — вялікі майстар мастацкага слова. Яго творы ўвайшлі ў сярэньнік беларускай літаратуры. У іх, пазначаных сапраўдным напалам чалавечых пацужцяў, думан, імкненняў, з мастацкай выразнасцю і пераканальнасцю паказана наша няпростая супярэчлівая рэчаіснасць. Уся творчасць пісьмніка-грамадзяніна прасякнута палыміянай любоўю да роднай Беларусі і людзей працы, шчырым клопатам аб адраджэнні нацыянальнай культуры.

Творы Яна Скрыгана перакладзены на рускую і іншыя мовы.

За самаадданую працу на літаратурнай ніве і актыўны ўдзел у грамадскім жыцці пісьмнік адзначаны дзяржаўнымі ўзнагародамі: медалімі, ганаровымі граматамі Вярхоўнага Савета рэспублікі. За плённую працу па стварэнні шматтомнай Беларускай Савецкай энцыклапедыі ў 1976 годзе яму была прысуджана Дзяржаўная прэмія.

Светлая памяць аб таленавітым пісьмніку, чалавеку высокай маралі і душэўнай дабрывы назаўсёды застанецца ў нашых сэрцах.

18 верасня 1992 года пасля цяжкай працяглай хваробы памёр вядомы беларускі пісьменнік, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі, заслужаны работнік культуры Рэспублікі Беларусь Ян Скрыган. Беларуская літаратура страціла таленавітага пісьменніка, чалавека шчодрай душы, чыстага, бескампраміснага сумлення.

Іван Аляксеевіч Скрыган нарадзіўся 16 лістапада 1905 года ў сялянскай сям'і ў сяле Труханавічы Капыльскага раёна на Міншчыне. Вучыўся ў Слуцкім сельскагаспадарчым тэхнікуме, Беларускім дзяржаўным універсітэце. Працаваў у рэдакцыях сучаснай агравагазеты «Вясковы будаўнік», «Чырвоная Полаччына», загадваў Народным домам у Расонах. Працяглае час быў супрацоўнікам рэдакцыі газеты «Літаратура і мастацтва». Далейшы лёс пісьменніка склаўся трагічна — ён быў рэпрэсаваны і на доўгія гады адарваны ад сваёй роднай Беларусі. Давялося працаваць на прадпрыемствах і будоўлях Сібіры і Узбекістана, галоўным бухгалтарам на сланца-хімічным камбінаце ў Эстоніі.

Вярнуўшыся на Радзіму ў 1955 годзе, пісьменнік працаваў рэдактарам мастацкай прозы Дзяржаўнага выдавецтва БССР, рэдактарам аддзела прозы, а потым — намеснікам галоўнага рэдактара часопіса «Полымя». На працягу сямі гадоў (1967—1974) загадваў Літаратурна-кантрольную рэдакцыюй БелСЭ. У 1975 годзе Ян Скрыган быў прызначаны адказным сакратаром Камітэта па дзяржаўных прэміях Рэспублікі Беларусь у галіне літаратуры, мастацтва і архітэктуры і працаваў на гэтай пасадзе да выхаду на пенсію.

Літаратурная дзейнасць пісьменніка пачалася ў дваццятых гадах. Ян Скрыган быў членам літаратурных аб'яднанняў «Маладзік» і «Літаратурна-мастацкая камуна». Першы яго творы з'явіліся ў друку ў 1924 годзе на старонках газеты «Вясковы будаўнік». Ён прымаў актыўны ўдзел у калектывным зборніку «Случайна песьняры», у альманахах «Наддзвінне», «Росквіт» і «Зарніцы».

За сваё творчае жыццё пісьменнік напісаў і выдаў шмат прэзінтывных кніг-нарысаў, апавяданняў, навел, апавесцей, успамінаў: «Шугае сонца», «Недапісаны профіль», «Затона ў Бурках», «Кіца Ляпнякова», «Сустрэчы», «Апавяданні», «Наталля», «Няпрарошаная сляза», «Смакны адно слова», «Свая апавесць», «Кругі», «Ранішняя роса», «Некалькі хвілін чужога жыцця» і іншыя.

Шмат зроблена пісьменнікам у галіне перакладу. Ён пераклаў на беларускую

С. С. ШУШКЕВІЧ, В. Ф. КЕБІЧ, М. І. ДЗЯМЧУК, А. І. БУТЗВІЧ, Я. К. ВАЙТОВІЧ, П. К. КРАУЧАНКА, І. А. БРЫЛЬ, В. У. БЫКАУ, Н. С. ГІЛЕВІЧ, П. Е. ПАНЧАНКА, Я. І. СКУРКО (Максім Танк), І. П. ШАМЯКІН, В. У. АДМЧЫК, Р. І. БАРАДУСІ, А. С. ВАСІЛЕВІЧ, А. І. ВЯРЦІНСКІ, М. С. ГІЛЬ (Гілевіч), С. І. ГРАХОУСКІ, В. М. ГРЫШАНОВІЧ, Г. В. ДАЛДОВІЧ, А. П. ЖАЛЯЗОВСкі, А. А. ЖУК, С. І. ЗАКОНІКАУ, В. В. ЗУЕНАК, В. А. КАВАЛЕНКА, У. А. КАЛЕСНІК, Ц. В. КРЫСЬКО (Васіль Вітка), А. П. КУДРАВЕЦ, А. А. КАРАТАЯ (Максім Лужанін), Х. А. ЛЯЛЮК, А. І. МАЛЬДЗІС, П. М. МАКАЛЬ, І. Я. НАВУМЕНКА, У. А. ПАУЛАУ, Н. Е. ПАШКЕВІЧ, А. У. ПІСЬМЯНКОУ, І. М. ПТАШНІКАУ, Б. І. САЧАНКА, В. П. СУПРУНЧУК, І. Д. СІПАКОУ, М. А. ТНАЧОУ, В. Ф. ХОМЧАНКА, І. Г. ЧЫГРЫНАУ.

Развітанне з другам

У мяне вялікае гора: не стала майго самага вернага і надзейнага друга. Наша літаратура страціла выдатнага майстра прозы, наша мовазнаўства — нястомнага шукальніка скарбаў, гранілішчыка і ювеліра роднага слова. Гэта ён адкрыў і ўзбагаціў мову дакладнымі паэтычнымі азначэннямі — «свідравіна», «радовішча», «лецішча», «люба-та», «смаката» і сотнямі каларытных перлін нашай лексікі.

Памёр нястомны майстра — ЯН СКРЫГАН, Іван Аляксеевіч, ласнавы, гасцінны і шчодрый на дабра, любіў Яначка.

Нехта сказаў: «Дык жа дзякаваць Богу, нямаю пажыць». І ніхто не падумае, колькі ж ён адпачываў за свой немылы век, а сапраўднага людскага шчасця наўрад ці зведаў калі. На яго цяжкіх шляхах пераважна былі «Кругі» то меншага, то большага... лекла, ад інацтва і да апошніх невыносных дзён. Некалі за тое, што ў бацькі хлеб дацягвалі да Вялікадня, сын быў на падазрэнні як «не наш элемент», жыў у чаканні бяды, грукату ў дзверы і грознага загаду «собирайсь!»

І ўсё ж талент перамог страх. Пачатку паэт Янка Відун, потым прэзінтыв Скрыган завяў пра сабе адразу, голасна, загаварыў праўдзіва, даверліва і ласкава і заняў прыкметнае месца ў літаратурным шматгалосці маладзінковай пары. Часта друкаваўся ў перыёдыцы, працаваў у тым, што заснаванай газеце «Літаратура і мастацтва».

У 30 гады ён жыў напружана і актыўна, — шмат ездзіў па рэспубліцы і па краіне, слэваваў пераважна з паэтамі, бо і сам быў у душы паэт. Шмат працаваў, адна за адно выходзілі яго кнігі. У 1936 годзе «Чорны воран» разам з іншымі літаратарамі ўхапіў Скрыгана на 20 пакутлівых гадоў. Ламалі косці і душу, цягнулі жылы, марылі голадам і холадам, ганялі па Сібіры, потым «дагараў» у бур'янах Ферган-

скай даліны, зачыніўся ў Эстоніі, але і тут адшукалі «белорусскаго націяналіста» і зноў у закраваным «сталінскім» вагоне «навечна» пагналі ў Сібір дзякаваць век у зямлянцы сяла Сухабудзіна.

На ўсё астатняе жыццё падтрымкаю і апірышчам стала верная, добрая і няломная Ганна Міхайлаўна, адданая Беларусі масквічка. Зварот на волю быў адзначаны ў 1956 годзе выданнем кнігі апавяданняў і далейшым выходам яго спавядальных «Кругоў», двухтомнікаў, апавесцей, мемуараў, у якіх да драбніц ажываў кожны варты ўвагі і мастакоўскай пампцы Скрыгана чалавек.

Усе артыкулы дванаццаці тамоў «Беларускай энцыклапедыі» па некалькі разоў прайшлі праз нястомныя рукі, увагу і сэрца кантрольнага рэдактара Яна Скрыгана.

А колькі маладых талентаў ён адкрыў, падтрымаў, сагрэў увагаю і блаславіў у літаратуру!

Ён сам, як галернік, прыкуты да стала, пісаў, крэсліў, перапісваў, рваў і ўсё пачынаў нанова. Не адну рэч не перавыдаў, не перапісваўшы. У тамах, падараваных мне, — мноства правак алоўкам. Так ён пісаў сваё, так шліфаваў пераклады, рэдагаваў кнігі сярбро-празінага. Для другога выдання твораў яго любімага Буніна ён двойчы перапісваў свой пераклад, а для сабе не хапала часу.

Янка Скрыган — ювелір слова, сказа, інтанацыі. У яго творах нічога не было пераставіцы ці папярэччя: усё, як улета ў філігранны жываліс. Таму за доўгае творчае жыццё ён не паспеў напісаць тоўстых раманаў, надзінных апавесцей, а жыццёвага вопыту выстарчыла б на эпопеі. Ён быў майстрам «Залатой рукі».

Для мяне Янка Скрыган — найлепшы дарэда, патрабавальны і добразычлівы крытык, адзіны і апошні друг. Безнадзейна хворы, ён ніколі не скардзіўся і не гаварыў пра сваю бяду, пра блізкае развітанне забы-

ваўся ў працы. 18 верасня ў 16 гадзін 35 хвілін не стала выдатнага пісьменніка. Я адразу паехаў у яго дом. Маленкі, худзенькі Яначка ляжаў на канапе. На стала стаяў непаіты кубачак кампюту, былі акуратна раскладзены вострыя алоўкі і самаліскі, ішч не астылыя і няломная гарнін невялічкія і большыя аркушы, спісанія дробненькім скрыжаўніскім почыркам: «Як чалавечая доля», «Нелюдізі», «Памяць». Апошняя дата — 4 верасня. У запасе — чыстыя аркушы, занатоўкі, накіды, асобныя словы. Рукапісы Скрыгана вартыя скупілізнага вывучэння даследчыкаў, — шнола да кожнага маладога прэзінтыва, як трэба працаваць, гранічы, шліфаваць, нявчыць і паставіць слова і быць бязлітасным да сябе.

А да пісьмовага стала прыкручаны маленкія слясарныя цісочкі. Гаспадар быў не толькі майстрам прозы, ён — майстрам на ўсе рукі, умеў слясарыць і стальярыць, усё рабіў з найвышэйшай адзнакай якасці, ён быў ласкава, разбяр'я і бухгалтар, з любасцю рабіў прыгожыя рамачкі, палічкі, лакаваныя кні і шчодрараздаваў іх сябрам.

І вось не стала майстра, чалавека з галубінай душою, крышталёвым сумленнем. У яго ніколі не было ворагаў, хоць крывы дзілі неаднойчы, а ён змоўчаў і ішоў далей. Не стала майго апошняга і лепшага друга, а дружбе нашай 60 гадоў!

Каму цяпер пазваню? Да каго завітаю? Каго запрашу да сябе? Няма каго. Няма каго.

Родная зямля на Паўночных могілках прыняла яго на вечны супакой, а ў сэрцах і ў памяцці тых, хто хоць раз сустракаўся з ім, застанецца светлы вобраз і ВЕЧНАЯ ПАМЯЦЬ. Застаецца ў народа яго словы.

За муні Тваё, за цярпенне Тваё, дарагі дружа, на канавана Табе дарога толькі ў Рай, пашана і ўдзячнасць сучаснікаў і наступнікаў. Сяргей ГРАХОУСКІ.

перадаў размову з Барысевичам Георгію Іванавічу. Той адразу загарэўся, бо таксама даўно цікавіўся гэтай раслінай і ведаў пра яе, здаецца, усё, што можна ведацца са спецыяльнай літаратуры. Паехаў да Барысевича, які пазычыў «да першага ўраджаю» адзін кілаграм насення і 1300 калій расады жэньшэню. З гэтай, можна сказаць, і пачалася саўгасная плантацыя «кораня жыцця».

Потым была паездка ў саўгас «Жэньшэн» Усурыйскага раёна Прыморскага краю, дзе, па словах Вялянція, яго вельмі добра прынялі, пазнаёмлілі з агра-тэхнікай і метадычнай вырошчвання «кораня жыцця». Мясцовая доследная станцыя лекавых раслін перадала пасланцу з далёкай Беларусі 20 кілаграмаў насення і 100 тысяч калій расады. Каштоўны гэты груз Георгію Іванавічу адправіў самалётам на радзіму.

У 1987 годзе ў саўгасе заклалі сапраўдную прамысловую плантацыю «кораня жыцця». Многа дапамагала жонка, якая таксама прыхвацілася да гэтай справы. Рабілася ўсё, як кажуць, метадам спроб і памылак. Вопыту ж ніякага, а жэньшэн — культура надзвычай пераборлівая і да складу глебы, і да тэмпературы паветра, хварэе сваімі спецыфічнымі хваробамі.

Сучасна, што на мясцовых глебах, у беларускім клімаце жэньшэн пачувае сябе не горш, чым на радзіме. Прынамсі, лепш, чым на Паўночным Каўказе. Тут трэба зрабіць адно невялікае ўдакладненне — вядомы жэньшэнывод Аляксей Аляксандравіч Малышаў у пошуках найбольш спрыяльных для вырошчвання «кораня жыцця» мясцін у еўрапейскай частцы СССР пабываў і шмат дзе і спыніў свой выбар на Паўночным Каўказе ў раёне Цэбярды, дзе заснаваў апорны пункт жэньшэню. І трэба сказаць, выбар гэты аказаўся не вельмі ўдалы. Корань там расце дрэнна...

Высылае жэньшэн праз пяць гадоў. Летась былі сабраны першыя паўтоны сухіх каранёў. Сёлета мяркуюць накіпаць іх дзве — дзве з паловай тоны, ды сабраць паўтоны насення. Здавалася, трэба радавацца — складанейшы эксперымент, якому аддадзена столькі сілы і часу, даў плён. Але чаму Георгію Іванавічу гаворыць пра гэта са скрухай? А таму, што ўзнікла праблема, якой рады знайсці цяжка. Жэньшэн, які Вялянці ўзяўся вырошчваць у надзеі забяспечыць ім заражаны чарнобыльскай радыяцыяй вобласці Беларусі (вядома, што ён добра выводзіць з арганізма цэзію і стронцій), аказаўся нікому непатрэбным. Дарэчы, у жэньшэню маюць лекавыя ўласцівасці не толькі корань, але і лісце, і ягады. З лісця робяць адвар для ваннаў, а ягады, а калі больш дакладна, мязга, якая застаецца пасля выдалення семак, з'яўляецца вельмі эфектыўным сродкам пры лячэнні апёкаў і іншых хвароб. «У гэтым мы ўпэўніліся самі», — расказвае Георгію Іванавічу, — так сказаць, на ўласным вопыце. Адна з нашых працаўніц, якая нездарок выліла на сябе кіпеня, уратавалася толькі дзякуючы кампрэсам з жэньшэневай ягаднай мязгі, — раны загіліся літаральна праз некалькі дзён. Званю ў рэспубліканскі апёкавы цэнтр, расказваю пра гэты выпадок, прапаную — прыязджайце, паглядзіце, возьміце бясплатна той мязгі, паспрабуеце ў сябе». «Не, — адказваюць, — у нас няма такой інструкцыі, каб прымяняць гэты прэпарат». «Добра, — кажу, — дык вы хоць паэксперыментуйце на падвочным пацуку». «А гэта, — ка-

жуць, — у нашыя абавязкі не ўваходзіць». Пазваніў і ў Аксакіўшчыну, дзе лекаць дзяцей з радыеактыўнай зоны, прапаную бясплатна ўзяць у нас сухога карэння жэньшэню і настойкі з яго. У адказ — нуль увагі. І там ніхто не паважыўся...

Адным словам, спажыўца на вырашчаны ў саўгасе «корань жыцця» няма. Спрабавалі стукнуць у дзверы Барысевича фармацэўтычнай фабрыкі, ды дарэмна. Прыняць жэньшэн адмовіліся таму, што быццам бы аптэкі яго не бяруць.

Дарэчы, летась у саўгасе прыязджаву сам Старшыня Саўміна рэспублікі В. Кебіч, які, аглядзеўшы жэньшэнарый, не мог схваць свайго захаплення і даў слова дапамагчы з пашырэннем плантацыі і рэалізацыяй каштоўнага лекавага сродку. Ды, відаць, за тлумам паўсядзённых клопатаў забыўся пра сваё абяцанне. Адным словам, як і куды збыць свой жэньшэн, саўгасе дасюль не ведае.

Была ў мяне гаворка на гэтую тэму з намеснікам міністра аховы здароўя Беларусі Аркадзем Тамашовым, які, дарэчы, таксама ў свой час наведваў гэты жэньшэнарый. Нічога канкрэтнага Аркадзь Канстанцінавіч мне сказаць не мог. Цяжкасці са збытам «кораня жыцця» ён тлумачыць перанасычанасцю ім беларускага рынку. Аказваецца, яго завозіць сюды з іншых рэгіёнаў былога СССР.

Пасля гэтай гаворкі я абзаваніў некалькі аптэк. Сапраўды, там ёсць у продажы спіртвая настойка жэньшэню. Пацікавіўся, хто вытворца? Чую адказ: «На ўпакоўцы пазначаны горад Ліўны на Украіне».

«Я падазраю, — кажа Вялянці, — што, мяркуючы па цане настойкі, яна зроблена не з натуральнага кораня жэньшэню, а з так званай біямасы, якую вырошчваюць у прабіраках на яго аснове. Ад самага лекавага кораня там мала чаго застаецца. Скажу болей, сам чуў з вуснаў прафесара Пяцігорскага фармацэўтычнага інстытута Мураўёва, што гэтая так званая біямаса наогул шкодная для здароўя і можа ўжывацца толькі ў парфумерыі».

Дарэчы, спіртваю настойку з карэння жэньшэню робяць на «Мінскай заводскай фабрыцы» ў спецыяльна абсталяваным цэху, які абслугоўвае вопытны фармакалаг, але свая прадукцыя прызначана толькі для ўласных рабочых.

«Кітайцы робяць з жэньшэню дзесяці самых розных каштоўнейшых прэпаратаў, — расказвае Георгію Іванавічу, — Наша ж фармакалогія ведае толькі спіртваю настойку «кораня жыцця». У Кітаі, калі я там быў, мне гаварылі, што ў 70-градуснай спіртвай настойцы жэньшэню напалову губляе свае лекавыя якасці, і наогул, гэта самы прымітыўны спосаб яго выкарыстання».

Я кажу Вялянці, што бачыў у камерцыйных крамах прыгожыя бутэлеккі з настойкай жэньшэню, здаецца, імпартажна паходжання. Мой субяседнік усміхаецца: «З гэтым «імпартажным» жэньшэнем трэба быць асцярожным. Гэта, фактычна, сургат з мінімальнай колькасцю пажыўных рэчываў, якімі адметны жэньшэн. Прадаюць яго ў трыдарага. Людзі спажываюць і, не адчуўшы ніякай палёгі, пачынаюць думаць — няма з таго жэньшэню ніякай карысці».

Цяжкае, аказваецца, жыццё ў «кораня жыцця». Хто дапаможа?

Міхась ЗАМСКІ.

Ю. З. Дзяржава, такім чынам, не можа быць надзейнай апорай адраджэння — прынамсі, пакуль што не можа. Якія ж апоры тады застаюцца ў культуры?

М. К. Калісці Антэй у крытычныя моманты свайго жыцця заўсёды кранаўся маці-Зямлі, і яна давала яму новую сілу. Так трэба рабіць і нам. У нас застаецца, па сутнасці, тры апоры ў справе адраджэння нацыянальнай культуры: Захад і ўвогуле іншыя краіны — хісткае апірышча, вартэ пераймання хіба што ў сферы навукі і тэхналогіі; наша ўласная гісторыя, якой нас амаль зусім пазбавілі, ператварыўшы ў айтматаўскіх манкуртаў, — веданне сваёй гісторыі ёсць асновай нацыянальнай самасядомасці; трэцяя апора — вёска, з яе бытам, фальклорам, рамёствамі і дыялектамі. Так склаўся гістарычны лёс беларускай культуры, што яна заўсёды была цесна звязана з вёскай. Вёска заставалася ашчадніцай нацыянальнай культуры і пасля заняпаду залатога веку. Вялікага княства Літоўскага, і пад імперска-расійскім панаваннем — як у XIX стагоддзі, гэтак і пры саветах. Падобны аналіз, дарэчы, не толькі тармазіў развіццё беларускай культуры, «закансерваваў» на вёсцы, але садзейнічаў і захаванню яе цэласнасці і гарманічнасці, няхай сабе і на этнаграфічным узроўні.

Такі яна ачулася з анабізу ў часы другога адраджэння ў творах Дуніна-Марцінкевіча, Багушэвіча, Лучыны і асабліва яскрава — у творах Купалы, Коласа і Багдановіча. Ачулася жывой і цэласнай культурай! Героі Коласа з пазмы «Новая зямля» па-гамеравску эпічныя і класічныя, у іх захавалася амаль што антычная гармонія, якой даўно ўжо няма ні на Захадзе, ні на Усходзе. Дзядзька Антось — класічны вобраз беларуса, у якім найпаўней выяўляюцца беларускі характар і ментальнасць у іх злітнасці і нерасколатасці.

За семдзесят год большавізму беларуская вёска падпала пад дэфармацыю, але вясковія карані засталіся. З гэтых каранёў нам належыць выгадаваць дрэва адраджанай культуры. У эстэтычным сэнсе гэтае дрэва абяцае быць прыгожым, бо вясковія сокі ў ім самыя здаровыя. Якімі б дзівоснымі кветкамі ні вылучалася вершаліна культурнага дрэва, яго кштальавана-гарадскія пласты, карані дрэва знаходзяцца ў вёсцы. Вёска павінна разглядацца як аснова эстэтычнай вартасці сучаснай беларускай культуры.

**ХТО Ж
УЗНАГАРОДЗІЎ?**

Днямі ў рэдакцыю «ЛіМа» прыйшла тэлеграма, дзе, прынамсі, гаворыцца: «Даводжу да Вашага ведама, што ў артыкуле «Лебядзіная песня ў стылі «наменклатурны поп», або Бывай, «Славянскі базар»!», надрукаваным у газеце «ЛіМ» 4 верасня 1992 года (нумар 3654), дапушчана фактычная памылка (старонка 10 абзац 3). Аргумент фестывалю ніякіх рашэнняў аб узнагародзе мастацкага кіраўніка фестывалю сустаршыні аргкамітэта не прымаў і як вынік кампазітара Ігара Лучанка нічым не ўзнагароджваў. Напярэдадні друкавання артыкула гэта лёгка было правесці. З павагай, старшыня аргкамітэта Міжнароднага музычнага фестывалю «Славянскі базар» Наталля Машэрава».

Мільёны тэлегледачоў, якія бачылі «жывую» трансляцыю цырымоні закрыцця фестывалю «Славянскі базар», не маглі не заўважыць, што фестывальнае ўзнагарода не абмінула і паважанага кампазітара Ігара Міхайлавіча Лучанка, які быў не толькі мастацкім кіраўніком дэ чыннікам аргкамітэта свята, а і працаваў у журы. Мабыць, аўтар артыкула ў «ЛіМе» і сапраўды заблытаўся, спрабуючы зразумець, «ад каго» ж была ўзнагарода І. Лучанка, бо ў газеце «Славянскі базар» за 23 ліпеня паведамлялася, што «за вялікі ўклад у развіццё песеннага мастацтва, пастаную творчую працу з маладымі выканаўцамі дыпламамі ўзнагароджваецца» — і далей прывітанне госці фестывалю кампазітара А. Пахмутавай ды І. Лучанка. Лагічна было дапусціць, што такую ўзнагароду мог вызначыць аргкамітэт...

Калектыў Літаратурнага музея Якуба Коласа выказвае глыбокае спачуванне Яўгеніі Мікалаеўне Міцкевіч, былой шматгадовай супрацоўніцы філіяла музея, удзельніцы народнага фальклорнага хору «Коласавы земляні», з прычыны трагічнай смерці СЫНА МІКАЛАЯ.

таць яго, па-сапраўднаму прачытаць — для такога ўзросту гэта занадта цяжка. Шэкспір, кажучы такія настаўнікі, жыве «на сцэне, а не на старонцы». Гэтыя ж настаўнікі, якія пішуць у «Таймз», абурваючыся ўвядзеннем Шэкспіра ў навучальную праграму, сцвярджаюць, што іхнія нават дванаццацігадовыя вучні ставілі асобныя сцэны з «Як вам гэта падабаецца» і прадстаўлялі ляльчыны варыянт «Буря». (І ўсё ж ніяк не зразумела, як яны гэта зрабілі, не чытаючы тэкстаў!). Вось так, Шэкспір не «непатрэбны», проста цяпер ён нечым нагадвае віскі ці вадзіцельскія правы, скарыстоўваць якія дазваляецца толькі, дасягнуўшы пэўнага ўзросту!

Хаця ў нечым я і разумею гэтыя настаўнікі. Вось ужо амаль чатыры дзесяцігоддзі, штогод у сакавіку, я разам з маімі ўкраінскімі сябрамі прысутнічаю на святкаванні «Шаўчэнкаўскіх дзён» і кожны раз уздрыгаю, чуючы невыразнае шапялявае чытанне «Разрытай магілы» ці «Чыгірына» сямігадовымі дзецьмі. І некаторыя са змрочных п'есаў Шэкспіра (напрыклад, «Мера за меру»), вядома, можна пакінуць на старэйшы ўзрост. Але ў пэста ёсць шмат твораў, якія цудоўна зразумелі б і чатырнаццацігадовыя дзеці: «светлыя» камедыі, гістарычныя п'есы (па месцы ў літаратуры іх можна параўнаць з народным эпасам) і нават выдатныя трагедыі. Хай «Макбет» і «Юлій Цэзар» заканчваецца трагічна і насычаныя крыважэрнымі сцэнамі, але тыя ж «Рамэа і Джульета» і «Атэла» са сваімі сучаснымі канатацыямі «інтэрнацыянальнага каханя і рэўнасці, думаю, залішне «дарэчныя» сёння, каб рабіць з іх толькі кароткія пераклады ці экстракты!

Не магу сабе ўявіць, каб настаўнікі якой-небудзь іншай краіны маглі на поўным сур'ёзе дыскатуваць, вывучаць чатырнаццацігадовым школьнікам свайго народнага пэста ці не. Гэтыя дзеці ўжо дастаткова дарослыя, каб ведаць пра адваротны няшчасны бок нашага жыцця (у школе іх перасцерагаюць ад СНІДу і наркатыкаў), а вось для таго, каб чытаць лепшага і найвялікшага пэста ў літаратуры, яны, аказваецца, яшчэ зусім маленькія! І наогул няма ніякага сэнсу пакідаць Шэкспіра на пазнейшы ўзрост. Пачынаючы з пятнаццаці гадоў, школьнікі рыхтуюцца да сваіх выпускных іспытаў. У шаснаццаці год усе яны, за выключэннем тых, хто вучыцца ў ВНУ, заканчваюць сваю адукацыю. Ці сустраўца яны калі-небудзь з Шэкспірам яшчэ? Застаецца толькі спадзявацца. Напрыклад, на тэлекампанію БібіСі, што запрашае да сябе лепшых акцёраў і нястомна працягае ўвасабляць Шэкспіра на тэлеэкране. І філмы гэтыя некалі стануць класікай, іх будуць паказваць яшчэ неаднойчы, зноў і зноў, з году ў год. Але тэлевізійны каналы так многа... І калі будучае пакаленне вырасце з уяўленнем пра Шэкспіра, як пра «сумнага» пэста (а яно так і будзе, бо настаўнікі палічылі яго занадта «сумным» для вывучэння ў школе), яны, сённяшняй маладыя людзі, нават не звернуць увагі на шэкспіраўскія філмы ў праграме тэлеперадач...

Будучы аптымістам па натуре, я ўсё-такі веру яшчэ ў прыродную дапытлівасць англійскіх школьнікаў. У мінулы стагоддзі, у час росквіту манернасці, нехта доктар Боўдлер выпускаў «сямейнае выданне» Шэкспіра, выкінуўшы з яго ўсе «сырыя» і «непрыстойныя» мясціны. Калі я вучылася ў школе, звычайна мы чыталі тры «абавязковыя кнігі» за паўгоддзе: адзін раман, адзін зборнік пазіі і адну п'есу (часцей за ўсё Шэкспіра). Але давалі нам і спіс кніжак для чытання ў «вольны час». Вядома, большасць з нас амаль не звяртала ўвагі на гэты спіс, прынамсі не звяртала ўвагі аж дотуль, пакуль не набліжаўся час здачы іспытаў за паўгоддзе. Было толькі адно выключэнне: калі ў спіс уваходзілі, напрыклад, «Кароль Лір», «Рычард II» і «Зімова казка» ў выданні доктара Боўдлера, мы адрэзу беглі ў бібліятэку, каб атрымаць там поўны неабкарнаны тэкст і знаходзілі ў ім, — на жаль гэта так, — «незразумелыя нам рэчы». Але ж ва ўсіхмі разе мы чыталі Шэкспіра! Пасля ўсяго гэтага, дзеля таго, каб усё-такі не страціць чытача Шэкспіра, і сапраўды, можа, лепей сказаць дзецям, што ён задуха дарослы для іх. Добра, калі нашыя настаўнікі думаюць менавіта так! Але, крый Божа, сказаць дзецям, што Шэкспір — «сумны»!

Прывітанне вам з гэтага вар'яцкага вострава!

Вера Рыч.

Пераклад з англійскай Мікола Віч.

Вера Рыч — вядомая беларусістка, перакладчыца беларускай паэзіі з Англіі. Ёю зроблены пераклады на англійскую мову вершаў Янкі Купалы, Максіма Багдановіча, Алеся Гаруна. Апроч літаратурнай працы, Вера Рыч займаецца журналістыкай, з'яўляецца карэспандэнтам лонданскай газеты «Нью сайнстыст» («Новы навуковец»). Падчас нядаўняга знаходжання ў Беларусі Вера Рыч наведвала «ЛіМ» і выказала ахвоту карэспандэнтаваць з нашым штотыднёвікам. Матэрыял, што прапануецца ўвазе чытачоў зараз, — першы дасыл з Лондана.

ЛІСТ З ЛОНДАНА

Лебедзь Эйвана

Дарагія сябры, колькі тыдняў таму, калі я была ў Менску, галоўны рэдактар «ЛіМа» прапанаваў мне напісаць некалькі артыкулаў для газеты. Гэтая ідэя мяне захапіла, але міналі тыдні, а я так і не пачынала, — і вось толькі зараз узялася за прыёмнае мне заданне. Запэўніваю вас, адбылося так не з-за маёй ляноты. Хутчэй за ўсё таму, што я добра не ведала, што б вы хацелі ад мяне пачуць.

Што б вы хацелі даведацца пра літаратурнае жыццё? І дзе: у Лондане, у Англіі, у Брытаніі ці наогул у Заходняй Еўропе? Вас цікавіць толькі тое, што датычыцца Беларусі, ці пытанні агульнага, сусветнага, літаратурнага характару? Апошнія тэндэнцыі ў мастацтве і літаратуры альбо нарысы пра традыцыйныя, прынятыя за аснову літаратурныя прынцыпы? Я не ведаю. Але добра ведаю адно: усякі раз, як я пакідаю Англію на некалькі тыдняў, калі вяртаюся, імкнуса прачытаць усе газеты за той час, пакуль мяне не было. Звычайна важнейшыя артыкулы, найбольш хваляючыя і надзённыя нумары можна знайсці і знаходзячыся за мяжой (нават у Румынію, вельмі прыгнечаную краіну, «працякаюць» некаторыя навіны) А тое, што я вымушана не ведаць па прычыне адсутнасці — гэта толькі маленькія штодзённыя падрабязнасці. І мне здаецца, што вы, мае беларускія сябры (а працуючы ўжо 39 гадоў з вашай літаратурай, я лічу сябе вашым сябрам), адсутнічалі на вялікай еўрапейскай літаратурна-творчай сцэне цэлыя дзесяцігоддзі. І таму (калі згодны рэдактар) я проста напішу вам серыю лістоў пра тое, што адбываецца ў Англіі ці дзе яшчэ на Захадзе, што б дапамагло вам хоць крыху запоўніць гэты інфармацыйны прагал. Напэўна, навіны мае могуць падацца нязначнымі. Але археолагі ці антрапологі падрабязнасці штодзённага жыцця могуць даць велізарную інфармацыю пра культуру. Вынаходка гузіка — маленькае культурнае дасягненне, але па-свойму яно не менш значнае, чым вынаходка кола...

З чаго ж мне пачаць? Адрэзу скажу, што карані нашай літаратуры залеглі настолькі глыбока, што для таго, каб «капаць» іх, неабходна мець спецыяльную філалагічную падрыхтоўку. З таго часу, як на нашу літаратурную сцэну выйшаў першы пэст (Чэдман), мінула 1300 гадоў, але толькі апошняя трэць з іх (з вялікай нацяжкай можна дадаць яшчэ 200 ранейшых гадоў) з'яўляецца даступнай сённяшняму чытачу. Што ж, пачнём з найвялікшага — Шэкспіра.

«Лебедзь Эйвана», як яго яшчэ называюць, заўсёды быў спрэчнай літаратурнай постацю. У яго біяграфіі шмат белых плямаў, не менш існуе тэорыя выдатных даследчыкаў і членаў арыстакратыі, якія лічаць немагчымым, каб такія ўзвышаныя творы былі напісаны чалавекам не з высакароднай сям'і і без універсітэцкай адукацыі. Оксфардскі граф Фрэнсіс Бэкан, нават сама каралева Елізавета I вылучаліся ў мажымыя «сапраўдныя» аўтары «шэкспіраўскіх» твораў. Думаю, гэтыя даследчыкі памыляюцца: згаданыя вышэй асобы маглі б добра напісаць адборныя, класічныя, «мажымыя», акуратна вырабленыя п'есы. Шэкспір жа са сваім глыбокім разуменнем жыцця, непрыстойным гумарам, што з'яўляецца нават у самых сур'эзных і трагічных моманты (як нярэдка гэта здарэецца і ў жыцці), — ідэя ад іншых літаратурных трады-

цый. Не так даўно, цягнуком вяртаючыся з канферэнцыі на поўначы Англіі, мы з маім менскім калегам нежак зусім нечакана вырашылі сысці ў Ерку. Якраз тады быў заключаны дзень Ерскага фестывалю, і мы трапілі на «Ерскія містэрыі» — ананімны цыкл рэлігійных п'есаў 14-га стагоддзя, арыгінальна пастаўленых рамесніцкімі саюзамі горада. (Гэтыя п'есы, якія сёння чытаюць дзеці ва ўсіх школах, забаранялася інсцэніраваць на працягу 400 гадоў, з таго часу, як праэтстанцыя рэфарматары палічылі непрыстойным выводзіць на сцэну біблейскіх персанажаў і перш за ўсё Хрыста. Забарона не адмянялася — неверагодна, але аж да 1968 года.) Захавалася толькі 4 цыклы п'есаў, пра астатнія вядома тое, што існавалі яны ў паўночнай і сярэдняй Англіі. Апошнія прадстаўленні ішлі ў гады маленства Шэкспіра. І карані творцы хутчэй за ўсё трэба шукаць менавіта тут, у традыцыйнай народнай драме (зямная камедыя пра жонку Ноаха, сюжэты з Маккам, выкродальнікам авечак, разам з гісторыяй пастуха, які вітае наванароджанага Хрыста, жаклівы чорны гумар салдатаў-крыжаносцаў), дзе, як і ў Шэкспіра, сумяшчаюцца ўзвышанае і свецкае, трагедыя і камедыя, пра што не надта добра кажаць мушэ шматлікія крытыкі пазнейшых, больш «класічных» стагоддзяў.

Бясспрэчна, Шэкспір — народны пэст. Але новае пакаленне англічан цураецца сваёй нацыянальнай спадчыны. Шэкспіра, як заўважыў у сваёй знакамітай прамове прынц Чарльз* два гады таму, больш не вывучаюць у многіх брытанскіх школах. Ці калі ён ёсць, то творы яго разглядаюцца відавочна адцягнута і ў агульных рысах, як часткі так званых «праграм». Так, «Рамэа і Джульета» разглядаецца толькі ў аспекце тэмы «маладога каханя», пры чым ні настаўнікі, ні вучні не абавязаны звяртацца да тэксту трагедыі.

Гэтка сумная з'ява — вынік «культурнай рэвалюцыі» 60-х, мэтай якой было зрабіць дзіцячую адукацыю «сканцэнтраванай» і «дарэчнай». Не толькі Шэкспір, але і ўся папярэдняя яму літаратура, аж да 1900 года, палічылася незразумелай школьніку. Цяпер адукацыйныя мятнікі пахіснулі ў іншы бок. Уведзена новая нацыянальная навучальная праграма, якая шырока выпрабуе адукацыю срод вучняў 7, 14, 16 і 18-гадовага ўзростаў. Праграма гарача аспрэчваецца настаўнікамі — не толькі па прычыне іх боляі, што яна можа выпрацаваць комплекс непэаўнацэннасці ў менш здатных вучняў, але і таксама, безумоўна, з-за нежадання саміх настаўнікаў дадаткова працаваць. А зараз узнікла ішчэ і новая дыскусія: чытаць чатырнаццацігадовым дзецям творы Шэкспіра ці не чытаць? І не ягоні сінопіс, не цудоўныя «Гісторыі Лэмба паводле Шэкспіра» (выдадзеныя для дзяцей амаль што 200 гадоў таму Чарльзам і Мэры Лэмбамі), а ўвесь — поўны цяжкасцяў, ёмісты і цікавы тэкст.

«Не!» — кажучы многія настаўнікі. Не таму, што Шэкспір не «патрэбны». Проста чатырнаццацігадовыя дзеці не адолеюць яго! Безумоўна, дзеці могуць знайсці шмат цікавага для сябе ў Шэкспіра, але прачы-

* Прынц Чарльз — старэйшы сын каралеваы Елізаветы II, спадчынік кароны. Афіцыйны тытул — «Прынц Уэльскі». Часта прамаўляе на экалагічныя, архітэктурныя і адукацыйныя тэмы.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; адзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; адзел пісьмаў і грамадскай думкі: Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; адзел літаратурнага жыцця: Алякс МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; адзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ — 33-22-04; адзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; адзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; адзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; адзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕУСКІ — 33-24-62; адзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65; Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; адзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАУ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыі не вяртае і не рэцензуе. Паіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Нумар падпісаны ў друк 24.09.92 г. у 18.10.

ЛіМ
Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕНІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.
Рэдакцыйная калегія:
Заір АЗГУР, Алякс АСПІЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОУ [нам. галоўнага рэдактара], Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКІЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.
Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Тыраж 18068 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12